T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

21. YÜZYILDA BİR SÛFÎ ÂLİM: EMİN IŞIK
HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Işıl AZAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi F. Cangüzel GÜNER ZÜLFİKAR

İstanbul – 2023

TEZ KABUL FORMU

(AZAK, Işıl, Yüksek Lisans, İstanbul, 2022)

21. Yüzyılda Bir Sûfî Âlim: Emin Işık (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)

Özet

Bu çalışmada mutasavvıf, akademisyen, yazar, vâiz, mevlidhan ve mesnevîhan Yrd. Doç. Dr. Emin Işık'ın hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri incelenmiştir. Işık, örnek şahsiyeti ve tasavvufî prensipler üzere kurduğu dünya görüşü ve yaşam tarzıyla, 20. yüzyılın münevverlerinden biri olmuş; hayatının son ânına kadar öğretmenliğe devam ederek ömrünü İslâm dînine hizmete vakfetmiştir.

Çalışmada ayrıca, Işık'ın ilmî şahsiyetinin oluşmasında katkısı bulunan ve kendisinin tanışmaktan ve rahle-i tedrislerinden geçmekten müteşekkir olduğunu ifâde ettiği şahıslar ile yaşamında önemli rol oynayan kurum ve koşullar araştırılmıştır. Yine Işık'ın kalem aldığı eserler incelenerek, onun fikrî dünyasını teşekkül ettiren konu ve kavramlara detaylı olarak yer verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda, Işık'ın eserleri ve çeşitli mecralarda yaptığı konuşmaları göz önünde bulundurularak düşünce dünyasında bir mesele biçiminde ön plana çıkan maârif kavramı da incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Emin Işık, Tasavvuf, Mevlevîlik, Maârif.

(AZAK, Işıl, MA, İstanbul, 2022)

A Sufi Scholar in 21st Century: Emin Işık (His Life, Works and Ideas)

Abstract

In this study the life and works of Emin Işık, who was a scholar, a sufi, a writer, a preacher, *Mathnawī* reader and *Mawlīd* performer has been examined. With his notable personality and a worldview based on Sufism, Işık became one of the profound intellectuals of the 20th century and has dedicated his life to the service of *Islām* by continuing teaching till his last days.

The study also aimed to explore the people who contributed to the formation of Işık's scholarly personality, whom he stated that he was fortunate to have met, as well as the institutions that played a crucial role in his entire life. Again, by analyzing his works, the subjects and concepts that shaped his intellectual worldview were tried to be included in detail. At the end of the study, the concept of education (*ma'ārif*), which steps forth as an issue in his understanding, is also examined, in regard to Işık's works and his speeches given in various venues.

Keywords: Emin Işık, Sufism, the Mevlevī Order, Education (Ma'ārif).

KISALTMALAR

age. : Adı Geçen Eser
bs. : Baskı, basım
bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
der. : Derleyen
Doç. : Doçent
Dr. : Doktor
et. : Erişim Târihi
ed. : Editör
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazret
Krş. : Karşılaştırınız
no. : Numara
ö. : Ölümü
Prof. : Profesör
r.a. : Radiyallahu anh
s.a.s. : Sallallahü aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyânet Vakfı
ty. : Tarih Yok
v. : Vefat
vb. : Ve benzeri
yay. : Yayınları

TEŞEKKÜR

Üsküdar Üniversitesi Kurucu Rektörü Prof. Dr. Nevzat Tarhan ve Rektör Danışmanı Cemâlnur Sargut'a; Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'nün Müdürü Prof. Dr. Elif Erhan'a; tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi F. Cangüzel Güner Zülfikar'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez yazım sürecinde derslerinden çok istifâde ettiğim Prof. Dr. Kenan Gürsoy ve Prof. Dr. Reşat Öngören'e, Emin Işık ile ilgili anılarını benimle paylaşan Hüdayar Işık ve Caner Gökalp'e, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü'ne kayıt olma fikrini bana veren ve bu süre içerisinde desteğini esirgemeyen sevgili annem Asuman Azak'a ve tüm aileme minnettar ve müteşekkirim.

Işıl AZAK

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

Tez Kabul Formu i
Özet ii
Abstract iii
Kısaltmalar iv
Teşekkür v
1. GİRİŞ 1
1.1. Tezin Konusu 1
1.2. Tezin Amacı ve Önemi 1
1.3. Tezin Materyal ve Metodu 1
2. EMİN IŞIK'IN HAYATI ve İLMÎ ŞAHSİYETİ 2
2.1. Hayatı 2
2.1.1. Âile Hayatı 2
2.1.2. Eserleri 4
2.2. Eğitim Hayatı: 46
2.2.1 Şifâhî Eğitimi: 46
2.2.2 Eğitim Aldığı Kurumlar: 49
2.2.2.1 Emin Işık'ın Doğduğu 1934 Senesi ile İmam Hatip Okulları'nın Açıldığı 1951 Yılları Arasında Din Eğitiminin Geçirdiği Tarihsel Sürece Bakış: 50
2.2.2.2 Yüksek İslâm Enstitüsünün Açılma Süreci 65
2.2.2.3 Öğrencilik Hayatı 69
2.3. Düşünce Dünyâsını Etkileyen İsimler ve Yakın Çevresi 85
2.3.1. Nurettin Topçu 85
2.3.2. Celâleddîn Ökten 92
2.3.3. Midhat Bahârî Beytur 96
2.3.4. Emin Işık'ın Hocalarında Öne Çıkan Özellikler 105
2.4. İlmî Şahsiyeti 116
3. EMİN IŞIK'IN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA MAÂRİF MESELESİ 128
4. SONUÇ 144
Kaynaklar 148
EK I: Dergi Adı ve Kronolojik Sıraya Göre Dergi Yazıları 156

EK II: Emin Işık'ın Katkıda Bulunduğu Ders Kitaplarının İçerikleri.....161
Bilimsel Etik Sayfası 165

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Çalışmanın konusu, Emin Işık'ın hayatı, eserleri ve düşünce dünyasının tanıtılması üzerinedir.

1.2. Tezin Amacı ve Önemi

Bu çalışma, Emin Işık'ın hayatı ve eserlerini incelemeyi, düşünce dünyasında ön plana çıkan fikirleri araştırmayı amaçlamaktadır. Emin Işık'ın günümüz mutasavvıf âlimlerinden olması nedeni ile fikirlerinin tahlîlinin yapılması önem arz etmektedir.

1.3. Tezin Materyal ve Metodu

Emin Işık'ın hayatıyla bağlantılı olarak şahsiyeti ve tasavvufî görüşleri belirlenmiş ve ardından eserleri derinlemesine okunarak tahlil edilmiştir. Işık'ın görüşlerinin tespîtinin ardından üzerinde ısrarla durduğu konular sınıflandırılarak analizleri yapılmıştır.

2. EMİN IŞIK'IN HAYATI ve İLMÎ ŞAHSİYETİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Âile Hayatı

Emin Işık, 1934 yılında[1] Hatay'ın on üç km güneyindeki Karamanca Köyü'nde doğdu.[2] Emin Işık, altı kardeşin en büyüğüdür[3] ve altı nesil boyunca din adamı yetiştirmiş bir ailenin çocuğudur[4] Kendisine doğduğu köyde hoca olan dedesinin ismi verilmiştir.[5] Babası Şemseddin Efendi de dedeleri gibi hâfız ve imamdır.[6] Emin Işık Hoca, babasının kendisinde en fazla tesir bırakan kişi olduğunu söyler ve kendisini de gerek davranışları gerek sözleri ve bilgisi ile babasının bir kopyası olarak tanımlar.[7] Emin Işık, bir sohbetinde, babasının Hz. Mevlânâ hayrânı olan Kuddûsî Efendi'nin *Dîvân*'ını elinden düşürmediğini belirtir ve babası ile beraber bu *Dîvân*'ı okuduğunu anlatır.[8] Şemseddin Efendi mûsikî konusunda da çok bilgilidir.[9] Emin Işık babasının klasik Türk mûsikîsinin mevlîd, gazel, kasîde gibi tüm formlarını çok iyi icrâ ettiğini ve kendisini de bu yönde teşvik ettiğini belirtmiştir.[10] Şemseddin Efendi'nin, hocalığının yanı sıra irfan sâhibi bir zat olduğunu da belirtilir. Hakkında hacda geçtiği ifâde edilen bir rivâyet

[1] bk. "Zeynep Türkoğlu ile 24 Portre", 24 TV, 4 Temmuz 2018, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=QF_ZyQ5P9XY.
[2] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[3] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474.
[4] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgesel Film Gala Programı", (et. 28.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=UspcWBlRaLQ.
[5] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474.
[6] ay.
[7] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[8] ay.
[9] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474
[10] ay.

bulunmaktadır:[11] Şemseddin Efendi, altmışlı yıllarda Arafat'ta iken bulunduğu yerin mânevî tesiri ile duygulanır ve orada kalıp rûhunu teslim etmeyi Allah'tan niyâz eder. Bunun üzerine, Müzdelife yolculuğunda Şemseddin Efendi'de karın ağrısı ve ishal başlar ve Müzdelife'ye vardığında fenalaşır. Duâdan habersiz olan arkadaşları kendisine geçmiş olsun dileklerini ilettiklerinde Şemseddin Efendi onlara Allah'a bir arîza sunduğunu ve o dilekçenin de işleme konduğunu söyler ve helâllik ister. Bunun üzerine arkadaşları oğlu Emin ve kızı Emine'yi kime emânet ettiğini sorarlar. Hoca Efendi, "Eyvah ben onları unuttum" diyerek, arkadaşlarından kendisini tekrar Arafat'a götürmelerini ister ve duâyı ettiği yerde iki rekât namaz kılarak Allah'tan evine dönmeyi, oğlu Emin'e okulunu bitirtip, evlendirmeyi hem oğlunu hem de kızı Emine'yi evlendirmeyi ve sonra da tekrar gelip bulunduğu topraklarda rûhunu teslim etmeyi niyâz eder. Duânın akabinde hastalık belirtileri kesilir ve Şemseddin Efendi sağlıklı bir şekilde ülkesine döner. Seneler sonra da geri dönüp ruhunu mukaddes topraklarda teslim eder.

Emin Işık, yaşadığı dönemde bulunduğu muhitte kişilerin hanımları hakkında konuşmasının edebe mugāyir kabul edildiğini ve bu anlayışla büyüdüğü için çoğu zaman arkadaşlarının annelerinin dahi isimlerini bilmediğini söylemiştir. Yine de nâdiren konuşmalarında âilenin hanımlarından bahsetmiş; onları bir "deryâ" olarak tanımlamıştır.[12] Annesi, teyzeleri ve büyükannesinin çok yetenekli olmalarının yanı sıra özellikle "devlet hanım" dediği büyükannesinin tahsili olmadığı halde devleti yönetecek kadar akıl, idrak ve iz'an sâhibi bir hanım olduğunu anlatmıştır.[13]

Emin Işık, İstanbul İmam Hatip Lisesinin son senesinde babasının amcasının torunu olan Şükran Hanım'la evlenmiştir. Eşini iki yaşından beri tanımaktadır; şehre gittiklerinde sık sık Şükran Hanım'ın âilesinin evini ziyâret etmişler, Şükran Hanımlar'ın âilesi ise köye geldiklerinde Emin Işık'ın âilesine misâfir

[11] bk. Hasan Kâmil Yılmaz, "Emin Işık Hocam: Akademisyen ve Mevlevî Şeyhi", *Tasavvuf Dergisi*, 2019, 44: 79-81.
[12] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgesel Film Gala Programı", (et. 28.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=UspcWBlRaLQ.
[13] ay.

olmuşlardır.[14] Emin Işık, bir röportajında eşi ile birbirlerine çocukluktan beri âşık olduklarını fakat bunu birbirlerine söyleyemediklerini anlatmış, hislerini "Mecnun falan benim yanımda sıfır kalır" diyerek ifâde etmiş, Şükran Hanım ise Emin Işık'a ithâfen "Leyla Mecnun İçin Ağlar" isminde bir şiir yazmış, bu sözler daha sonra Âmir Ateş tarafından muhayyer makamında bestelenmiştir.[15] Şükran Hanım'ın tıpkı Emin Işık gibi rüya tâbiri konusunda özel bir yeteneği bulunmaktadır ve mânevî arayış içinde olduğu bir dönemde rüyasında yine Emin Işık gibi Hazret-i Mevlâna'yı görmüş ve rüyayı kendisine Mevlevîlik yolu göründüğü şeklinde yorumlamış, Emin Işık'ın yakın arkadaşı Hüseyin Top'a telefon açarak bu rüyayı anlatmıştır.[16] Bu vesîle ile Şükran Hanım ve Hüseyin Top'un eşi Aysel Hanım Mevleviliğe aynı anda intisâb etmiş, Hüseyin Top, Celâleddin Bâkır Çelebi'nin yönlendirmesi ile Selman Efendi'den el almış, hem eşinin hem de Şükran Hanım'ın sikkelerini tekbirlemiştir.[17] Böylece Şükran Hanım aynı zamanda Emin Işık'a bağlı bulunduğu mânevî yolda da eşlik etmiştir.[18] Emin ve Şükran Işık evlendikten bir yıl sonra kızları Sevda Hanım, beş sene sonra da oğulları Âkif Bey dünyaya gelmiştir. Emin Işık, çocuklarının kendisini bir gün dahi üzmediğini; anne ve babanın elinde kitap olan bir evde büyüdüklerini ve kendi istekleri ile çalışıp okuduklarını belirtmiştir.[19]

2.1.2. Eserleri

Emin Işık, yazı hayatına *Hareket* dergisi ile başlamış; sağlığında yayınlanan "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Baharî Beytur" başlıklı son yazısına[20] kadar çeşitli dergilerde makale, deneme ve eleştiri yazıları,[21] kitaplar ve *İslâm Ansiklopedisi*'ne muhtelif maddeler yazmıştır. *Tohum*, *Keşkül*, *Nesil*, *Zafer*,

[14] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[15] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[16] bk. Hüseyin Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001), 77.
[17] ay.
[18] ay.
[19] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y
[20] Emin Işık, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", *Derin Tarih*, 2019, 16: 8.
[21] bk. https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/1418/emin-isik, (et. 12.06.2022).

Yüzakı, *Düşünce*, *Altınoluk*, *Sur*, *Kurân Mesajı*, *İslâm*, *Tasavvuf*, *Türk Edebiyatı Dergisi* gibi birçok dergide yazı yazmış olan Emin Işık'ın yazılarının neşredildiği başlıca dergiler şunlardır:

***Hareket* Dergisi:**

1939'da Nurettin Topçu tarafından kurulmuş ve ilk sayısı, Topçu'nun İzmir Atatürk Lisesine tâyin edildiği Şubat 1939'da çıkmıştır.[22] Derginin, Şubat 1939-Mayıs 1943, Mart 1947-Haziran 1949, Aralık 1952-Haziran 1953, Mart 1979-Eylül 1981 olmak üzere beş yayın dönemi bulunmaktadır.[23] Dergi, bir neşriyat olmasının yanı sıra aynı zamanda aralarında Emin Işık, Ercümend Konukman ve Hatemi kardeşler başta olmak üzere genç bir zümrenin Nurettin Topçu'nun sohbetlerini dinlemek için bir arada bulunduğu bir buluşma noktası[24] ve yayınlanmaya başladığı andan îtibâren "kitap yatağı bir dergi olma"[25] özelliğini ortaya koymuş, düşünce ve kültür hayatımıza önemli katkılarda bulunmuş birçok yazar ve edebiyatçıyı yetiştiren bir mekteptir. Dergi, Hareket Yayınevi'nin yazarlarından Sâdettin Elibol tarafından, Topçu'nun "mihver yazıları" ile Cumhuriyet döneminin pozitivist sosyolojist bağlanışlarına eleştirel yaklaşan tezleri ve ütopyası ile entelektüel bir muhalefet okulu olarak tasvir edilmiştir.[26] Dergi, "Millî şeflik rejimine açıktan eleştiri getiren ilk basın organıdır."[27] Basın özgürlüğünün kısıtlı olduğu bir dönemde; din, milliyetçilik, sosyal düzen ve inkılâp gibi kavramlara resmî görüşten farklı anlamlar vermiş ve hatta dönemin tek muhalif dergisi olmuştur.[28] Yayınlanmaya başladığı dönemde dînî dergi bulunmamaktadır ve var olan dînî yayınlar da ilmihal bilgileri düzeyindedir.[29] İlk

[22] bk. M. Orhan Okay, "Hareket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1997, XVI: 123-125.
[23] ay.
[24] bk. Ali Birinci, *Bir İnsanla Karşılaşmak: Nurettin Topçu'nun Sohbetlerinden Kalanlar*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 7.
[25] bk. Yusuf Turan Günaydın, "Kitap Yatağı Bir Dergi: Hareket", *Yedi İklim*, 2012, 268: 67.
[26] bk. Sadettin Elibol, "Muhâlif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyâsî Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 269.
[27] Hamza Türkmen, "Hareket Dergisi (1939-1982)", *Modern Türkiye'de Siyâsî Düşünce Cilt 6: İslamcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 715.
[28] bk. Okay, "Hareket", 1997, 16: 123-125.
[29] bk. Okay, "Hareket", 1997, 16: 123-125.

sayısında bir takdim yazısı ile yayınlanmasa da, derginin dünya görüşü, kurucusu olan Nurettin Topçu'nun fikirleri etrafında şekillenmiştir.[30] İsmini, öğrencisi olduğu Maurice Blondel'in "action" felsefesinden yola çıkarak, Topçu'nun determinist, rasyonalist, pragmatist ve sosyolojist ahlâk anlayışları karşısında geliştirdiği bir tez olan hareket felsefesinden almaktadır.[31] Topçu için hareket, eşyanın yer değiştirmesi değil, insanın kendi kendini değiştirmesidir; bir ruhsal aksiyondur.[32] Hareket felsefesi, aynı isimle Nurettin Topçu'nun ilk sayıdaki makalesinde açıklanmıştır.[33] Dergi, Gökalp'in savunduğu milliyetçilik anlayışı karşısında Anadolu milliyetçiliğini benimsemiştir.[34] Derginin felsefesi, 1966 yılı Ocak ayında "Felsefemiz" başlığı altında yayımlanan yazıda, tekâmülcülük, Anadolu toplumculuğu, İslâm ruhçuluğu ve idealizm ilkelerine dayandırılmıştır.[35] Nurettin Topçu burada 211 yazı kaleme almıştır.[36] Kendisinden sonra en çok düşünce yazısı yazan kişilerden biri Emin Işık'tır.[37] Dergide yazıları yayınlanan diğer isimler arasında Ahmet Kabaklı, Hasan Basri Çantay, Mehmet Kaplan, Remzi Oğuz Arık, Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu, Ezel Erverdi, Cahid Okurer, Dursun Özer, Ercüment Konukman, Cemil Meriç, Tarık Buğra, Muzaffer Uyguner, Rıfat Necdet Evrimer, Oktay Aslanpa, Hilmi Ziyâ Ülken, Ali Fuad Başgil, Lütfü Bornovalı, Mustafa Kutlu, Hüseyin Hatemi, İsmail Kara, Mustafa Kara, Aclan Sayılgan, Orhan Okyay, Celâl Erçıkan, Mehmet Coşar, Abdullah Uçman, Yaşar Nuri Öztürk, Ayhan Yücel, Şerif Aktaş, Ali Nihad Tarlan, Ahmet Tabakoğlu, Mustafa Özdamar, Süleyman Uludağ, Şevket Bulut, Muzaffer Civelek gibi isimler bulunmaktadır.[38] Dergide ayrıca öykü ve şiirlere yer verilmiş ve bunlar kitaplaştırılmıştır.[39] Dördüncü döneminde kitap yayını yapılmıştır.[40] Ayrıca

[30] bk. agm.
[31] bk. İsmail Kara, *Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 38.
[32] bk. Emin Işık, *Nurettin Topçu: Çağdaş Bir Dervişin Dünyası*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 87.
[33] bk. Okay, "Hareket", 1997, 16: 123-125.
[34] bk. Türkmen, "Hareket Dergisi (1939-1982)", 2005, 715.
[35] bk. Ezel Erverdi, *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 1272.
[36] bk. Kara, *Nurettin Topçu: Hayatı ve Bibliyografyası*, 2013, 126.
[37] bk. Günaydın, "Kitap Yatağı Bir Dergi: Hareket", 2012, 268: 67.
[38] bk. Birinci, *Bir İnsanla Karşılaşmak: Nurettin Topçu'nun Sohbetlerinden Kalanlar*, 2021, 8.
[39] bk. Günaydın, "Kitap Yatağı Bir Dergi: Hareket", 2012, 268: 73.

dergide, Paul Valery, Pascal, Maurice Blondel, Charles Morgan, Marcel Raimond, Alain, Victor Cousin, André Rousseau, Madame de Stael, Lamennais, Charles Peguy, Lacordaire, Sartre, André Gide gibi isimlerden tercümeler de yayınlanmıştır.[41] Mehmet N. Ulaş, Vahap Mutal, M. Yılmaz Dikbaş, Mustafa Kara, Mehmet Akalın, Orhan Okay, Mehmet Kaplan gibi isimlerle beraber Cemil Meriç de yazılarının yanında tercümeleri ile de *Hareket*'te yer almıştır.[42] Dergide, öykü ve şiirlerin yanı sıra göze çarpan bir diğer detay da desenlerdir. Mustafa Kutlu'nun şiir ve öyküleriyle desen çalışmaları da bulunmaktadır.[43] Sebati Buyuran, Mahmut Celayir, Muammer Durmuş, Fehim İbrahimhakkıoğlu, Ahmet Ali Garipkafkaslı, Özkan Güner gibi isimlerin desen çalışmaları *Hareket* dergisinde yayınlanmıştır.[44]

Tohum **Dergisi:**

İlk sayısı, Eylül 1963 yılında, İstanbul İmam Hatip Okulları Mezunları Cemiyeti tarafından, İmam Hatip Okullarının kuruluş sürecinde, bu süreçteki mücâdeleyi yansıtma ve fikirleri ifâde etme amacıyla yayınlanmıştır.[45] Dergi, "Fikre, San'ata, Rûha" sloganı ve İslâmî hakîkatleri ve millî dâvâları fikir ve san'at açısından inceleme ve milletin bütününe mâl etmeye çalışma düsturu ile yola çıkmıştır.[46] Derginin bir cemiyet adına çıkmakta olduğu ve maddî menfaat gözetmediği belirtilmiştir.[47] Dergi, 1970'li yıllarda sansürlenmiş ve baskına uğramış, 117. sayısından sonra yayını durmuş, 1980'lerde tekrar faâliyete geçmiştir.[48] *Tohum* Dergisi'nin genel merkezi; Cemil Meriç, İsmâil Kara, Mustafa Kutlu, Beşir Ayvazoğlu,[49] Muhammed Hamidullah,[50] Osman Yüksel Serdengeçti,[51] Necip

---

[40] bk. Okay, "Hareket", 1997, 16: 123-125.
[41] bk. Birinci, *Bir İnsanla Karşılaşmak*, 2021, 8.
[42] bk. Erverdi, *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 2018, 1293-94.
[43] bk. age. 1294.
[44] bk. Erverdi, *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 2018, 1294.
[45] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum. (et. 12.06.2022).
[46] "İkinci Sayı İçin", *Tohum*, 1963, 2: 3.
[47] "Sevgili Okuyucu", *Tohum*, 1963, 3: 3.
[48] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum, (et.12.06.2022).
[49] bk. Hasan Başpehlivan, *Kâğıt Kokulu Yıllar*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 128.
[50] bk. age. 140.
[51] bk. age. 57.

Fazıl Kısakürek,[52] Ergun Göze[53] gibi isimlerin ziyâret ettiği, dînî yayıncılığın merkezi haline gelen ve literatüre "Beyaz Saray Yayıncılığı" kavramını kazandıran [54] Beyazıt'taki Beyaz Saray İşhanı'ndadır. Burası, İstanbul Üniversitesi'ne yakınlığı nedeni ile hoca-talebe sohbetlerinin yapıldığı, kitapevlerinin hoca ve öğrencilerle dolup taştığı,[55] dönemin mütefekkirlerinin bir araya geldikleri bir yer olmuştur.[56]

Emin Işık, *Tohum* Dergisi'nde 10 adet[57] yazı yazmıştır. Dergide yazı yazan diğer isimler arasında, başta, 14 yazısı bulunan[58] yakın arkadaşı Selçuk Eraydın olmak üzere, İsmail Lütfi Çakan, Ahmet Kabaklı, Peyami Safa, A. Rahim Balcıoğlu, Hayrettin Karaman, Yavuz Bülent Bakiler, Nihad Sâmi Banarlı, Ali Nihad Tarlan, Ali Murad Daryal, Kerim Aytekin, Nurettin Topçu, Kadir Mısıroğlu, Yaşar Nûri Öztürk, Mâhir İz, Ali Rızâ Demircan, Ömer Albayrak, Bekir Topaloğlu ve Ayşe Özdemir gibi isimler de bulunmaktadır.[59]

***Kubbealtı Akademi Mecmûası*:**

Üç ayda bir çıkan akademik bir mecmûadır. Dergi, 1970 senesinde Kubbealtı Cemiyeti ismi ile kurulan [60] ve kurucuları arasında Sâmiha Ayverdi'nin bulunduğu;[61] akademik konferanslar, seminerler, sempozyumlar, anma günleri ve sohbet toplantıları tertip etmenin yanı sıra Türk tezyin sanatları, hat, klasik Türk ve tasavvuf mûsıkîsi, Osmanlı Türkçesi, aruz, Türkçe'yi doğru ve düzgün konuşma kursları veren; dil, tarih, sanat, tasavvuf ve edebiyat alanlarında eserler neşreden; konser, iftar, yemek ve kermesler düzenleyen; burs veren ve sâir sosyal

[52] bk. age. 53.
[53] bk. age. 190.
[54] bk. Beşir Ayvazoğlu, *Üçüncü Tepede Hayat: Beyazıd Meydanı'nın Derin Târihi*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2012), 97.
[55] bk. Başpehlivan, *Kâğıt Kokulu Yıllar*, 2013, 147.
[56] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum, (et. 12.06.2022).
[57] bk. https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/1418/emin-isik, (et. 12.06.2022).
[58] bk. https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/4695/selcuk-eraydin, (et. 12.06.2022).
[59] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum, (et. 12.06.2022).
[60] bk. https://www.kubbealti.org.tr/vakif-hakkinda, (et.12.06.2022).
[61] bk. https://www.kubbealti.org.tr/vakif-kuruculari, (et.12.06.2022)

yardımlarda bulunan [62] Kubbealtı Vakfı tarafından çıkarılmıştır.[63] Vakfın gâyesi, "İlim, fikir ve sanatta Türk milletine has, târihten gelen değerleri esas tutarak nesilleri millî bir düşünce ve sanat merkezi etrâfında toplamaktır."[64] Derginin ilk sayısı, 1 Ocak 1971 tarihinde neşredilmiştir. 1972 yılından îtibâren derginin müdürlüğünü Nihad Sâmi Banarlı üstlenmiştir.[65] Mecmua beşinci senesine girdiğinde 1500 civarında abone sayısı bulunmaktadır.[66] 1981 senesinin ocak ayından sonra derginin faâliyetleri, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'na devredilmiştir.[67] Kuruluşundan günümüze, yayınları düzenli olarak devam eden mecmuanın yazarları arasında Sâmiha Ayverdi başta olmak üzere Ekrem Hakkı Ayverdi, İlhan Ayverdi, Mustafa Tahralı, Nihad Sâmi Banarlı, Mehmet Demirci, Hayri Bilecik, Ali Yardım, Ergun Göze, Kenan Gürsoy, Kemal Yurdakul Aren, Beşir Ayvazoğlu, Sait Başer, Uğur Derman, Fahrettin Olguner, Ahmet Yüksel Özemre, İskender Pala, Cinuçen Tanrıkorur, Fevziye Abdullah Tansel, Faruk Kadri Timurtaş, Zeynep Uluant ve Kâzım Yetiş gibi isimler bulunmaktadır.[68] Emin Işık, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*'nda yazı yazmasının yanı sıra, yine Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından düzenlenen seminer ve toplantılara 1984, 1985, 1986, 1992, 2000, 2001, 2004, 2005, 2009, 2010, 2012, 2016 senelerinde konuşmacı olarak da katılmıştır. 1995, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2007, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2017, 2018, 2019 senelerinde gerçekleştirilen Vākıfları Anma toplantılarının sonundaki hatim duâlarını da yine Emin Işık yapmıştır.[69]

Zafer **Dergisi:**

1977 ile 2016 arasında 480 sayı basılmış olan aylık fikir dergisidir.[70] "Zafer Hakk'ın ve Hakk'a inananların olacaktır." sloganı ile yayınlanmıştır.[71]

[62] bk. https://www.kubbealti.org.tr/vakif-hakkinda, (et.12.06.2022)
[63] bk. https://www.kubbealti.org.tr/arsiv, (et.12.06.2022).
[64] https://www.kubbealti.org.tr/vakif-hakkinda, (et.12.06.2022).
[65] bk. https://www.kubbealti.org.tr/kisi/nihad-sami-banarli, (et.12.06.2022).
[66] bk. https://www.kubbealti.org.tr/arsiv, (et.12.06.2022).
[67] ay.
[68] Kubbealtı Akademi Mecmuası 36 Senenin İndeksi.
[69] bk. https://www.kubbealti.org.tr/arsiv, (et. 12.06.2022).
[70] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/646/zafer, (et. 12.06.2022).

Tüzüğünde, "gençliğin millî ve mânevî değerlere saygılı ve kültürlü insanlar olarak yetişmesini sağlamak" şeklinde bir maddesi bulunan Sakarya Gençlik Teşkîlâtı tarafından çıkartılmış[72] ve dergi bünyesinde özellikle liseli gençlerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, istîdadlarının gelişimi hedeflenmiştir.[73] Emin Işık'ın, dergide 15 adet yazısı bulunmaktadır.[74] Dergide yazan isimler arasında kurucularından Selim Gündüzalp başta olmak üzere Niyâzi Birinci, Safa Mürsel, Vehip Sinan, Haluk Nurbaki, İhsan Atasoy, Sinan Bengisu, Ömer Yavuzyiğit, Sadettin Ökten, Ergun Göze, Ayhan Songar gibi isimler bulunmaktadır. Margaret Marcus, Claude M. Hathaway, Lady Evelyn Cobbold, William John Burchell, Blaise Pascal, Epiktetos, Voltaire, Renan, Otto von Bismarck, Leopolde Weiss, Montaigne, Lord John Davenport, Victor Hugo, Alexis Carrel, Lamartine, H.A.R. Gibb, Dale Carnegie, Yahya Kemal Beyatlı, Cenap Şehabettin, Dimitri Kantemir, Cemil Meriç, Necip Fazıl ve Ali Fuad Başgil'den alıntılar yer almaktadır.[75] Derginin gerek kapaklarında gerekse içinde Bediüzzaman Said-i Nursî'den bol miktarda alıntı bulunmaktadır; örneğin ilk sayının kapağında yayın sloganlarının üzerinde, Said-i Nursî'nin "Bir Gâyem Vardır" başlığı altında bir paragraflık bir konuşması basılmıştır. Derginin her sayısında, "İlimlerden Açılan Pencere" başlığı altında, "Düşünmek Zorundayız" sloganı ile bilim dünyasındaki gelişmeler incelenmiş, "Garblı Nasıl Düşünüyor?" başlığı altında Batılı; "Düşünceler" başlığı altında ise millî düşünürlere yer verilmiş, Ayrıca "Liseliler Sayfası" başlığında gençlerin yazıları da paylaşılmıştır.[76]

***Yüzakı* Dergisi:**

Mart 2005'te çıkmış olan ilk sayısının *Takdîm*'inde, derginin gâyesinin, "Globalleşen dünyâda erimeden ve donmadan hayatta kalabilmek için zarûrî hale

---

[71] bk. Safa Mürsel, "S.G.T. Bir Çığır Açtı", *Zafer*, 1977, 1: 2.
[72] ay.
[73] bk. Nihat Nalbantoğlu, "Okuyucularla Başbaşa", *Zafer*, 1977, 2: 2.
[74] bk. https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/1418/emin-isik, (et. 12.06.2022).
[75] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/646/zafer, (et. 12.06.2022).
[76] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/646/zafer, (et. 12.06.2022).

gelen millî şuûra katkıda bulunmak"[77] olduğu belirtilir ve "Huzurlu bir mâzîden huzurlu bir istikbâle" sloganı ve "temiz ve zengin Türkçe, ölçülü şiir, târih şuûru, arı duru bir kültür ve sanat anlayışı, ahlâklı, sağlıklı ve sağlam kişilik" prensipleri ile ortaya çıkmıştır.[78] Dergide edebiyat, dosya, târih, karakter, toplum, kültür-sanat ve mizah biçiminde yedi ayrı bölüm bulunmaktadır. Derginin politikası, bu alanlarda "fikir fidanları dikme"[79] ve "kendimiz olmak hususunu ön plana çıkarma" [80] etrafında şekillenmektedir. Dergide Emin Işık'ın 16 yazısı bulunmaktadır.[81] Yazarlar arasında Bekir Sıtkı Erdoğan, Muhammed Ali Eşmeli, Abdurrahim Karakoç, Mustafa Tahralı, Nihat Öztoprak, Sadettin Ökten, Osman Nûri Topbaş, Kadir Mısıroğlu, Ali Hüsrevoğlu, Mahmut Kaya gibi isimler bulunmaktadır.[82]

***Altınoluk* Dergisi:**

Mart 1986'dan beri yayınlanan aylık tasavvuf ve düşünce mecmuasıdır.[83] Erkam Neşriyat adına ilk sâhibi Abdullah Genç'tir; ilk defa Musa Topbaş tarafından yayımlanmış, başyazarlığını da Osman Nûri Topbaş yapmıştır.[84] Derginin ilk sayısının *Takdim* bölümünde niçin çıkartıldığı sorusu cevaplanırken, *Altınoluk* isminden yola çıkılmasının ardında gönülleri tevhid inancında buluşturan Kıble'ye bir işâret taşı olma arzusunun yattığı ve ümmet ufkunu taçlandıran Kâbe'nin bir parçasını isim olarak almakla ona lâyık olma cehdine girecek gönül eri olmanın niyâz edildiği ifâde edilmiştir.[85] Yazarlar arasında Hasan Kâmil Yılmaz, Mustafa Özdamar, Yusuf Kaplan, İsmâil Lütfi Çakan, Abdülaziz Bayındır, Ahmet Taşgetiren, Mustafa Eriş, Ali Hüsrevoğlu gibi isimler yer almaktadır.[86]

---

[77] bk. Muhammet Ali Eşmeli, "Editörden", *Yüzakı*, 2005, 1: 1
[78] ay.
[79] bk. Eşmeli, "Editörden", 2005, 1: 1
[80] bk. Muhammet Ali Eşmeli, "Takdim", *Yüzakı*, 2005, 3: 1.
[81] bk. https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/1418/emin-isik, (et. 12.06.2022).
[82] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/629/yuzaki, (et. 12.06.2022).
[83] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/547/altinoluk, (et. 12.06.2022).
[84] bk. agm.
[85] bk. Fatih Uğurlu, "Takdim", *Altınoluk*, 1986, 1: 2.
[86] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/547/altinoluk, (et. 12.06.2022).

***Nesil* Dergisi:**

1976 senesinde *İslâm Medeniyeti Dergisi*'nden ayrılan, İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü kökenli bir ekip tarafından kurulmuş, 1980'e kadar yayımlanmıştır.[87] İmtiyaz sâhibi Mustafa Saim Yeprem'dir.[88] Açılış yazısını Mustafa Kara kaleme almıştır.[89] Kara, yazısında, temeli çeyrek asrı doldurmuş olan İmam Hatip Okullarına dayanan, en güzel şekil ve mânâda yaratılmış olan insanın değerlerini muhâfaza edecek yeni bir hizmet neslinin yetiştiğini belirtir ve dergiyi çıkartmaktaki amaçlarını bu hizmet nesli içinde hareket ve metod birliği ile ahenk sağlamak olarak ifâde eder.[90] Derginin çıkış ilkeleri arasında İslâm dînine ve hükümlerine bağlılık; hak ile bâtıl karşısında tarafsız kalmayıp Hakk'ı tutmak, milletin maddî ve mânevî kalkınmasına yardımcı olmak, dînî ve millî şuûra canlılık vermek amacıyla hizmet nesli için bir hizmet programı oluşturmak ve bunu karşılık beklemeden farz-ı kifâye düsturu ile gerçekleştirmek; Hak çerçevesi içinde fikir özgürlüğünü benimsemek, birleştirici olarak grupların üzerinde kalmak, tüm faâliyetlerinde sadece Allah rızâsını talep etmek ve hakîkat nerede olursa olsun, taassuptan kaçınarak ona tâbî olmak gibi ilkeler yer almaktadır.[91] Yazarları arasında Emin Işık, Selçuk Eraydın, İsmâil Lütfi Çakan, Yaşar Nûri Öztürk, Bekir Topaloğlu, Hayreddin Karaman, Ayşe Özdemir, Yaşar Kandemir, Yaşar Fersahoğlu, Süleyman Uludağ, Hasan Arıkan, İsmâil Karaçam, Ahmet Efe gibi isimler bulunmaktadır.[92]

***Keşkül* Dergisi**

2004 Haziran ayında "Tasavvuf Hayattır" düsturu ile yayın hayatına başlamıştır.[93] Bulunduğu coğrafyadaki tüm irfan meşreplerini kapsayıcı bir üslupla, Ganiy-i

[87] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil, (et. 12.06.2022).
[88] ay.
[89] Mustafa Kara, "Çıkarken", *Nesil*, 1976, 1: 1-5.
[90] bk. age. 1: 1.
[91] bk. age. 1: 1-3.
[92] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil, (et. 12.06.2022).
[93] bk. http://keskul.com.tr/hakkinda, (et. 12.06.2022).

Mutlak karşısındaki fakrı sembolize eden keşkülün altında toplamayı hedeflemektedir.[94] Yazarlar arasında Emin Işık, Ömer Tuğrul İnançer, Mahmut Erol Kılıç, Sadık Yalsızuçanlar, Hayat Nur Artıran, Zeynep Uluant, Safi Arpaguş, Mustafa Armağan, Semih Ceyhan, Süleyman Uludağ, Mustafa Merter, Fatih Çıtlak, Mustafa Kara, İsmâil Kara, Nurullah Koltaş, Ömür Ceylan, Ahmet Özhan, Râbia Christine Brodbeck, Ekrem Demirli, Mustafa Tatcı, Bilal Kemikli, Mehmet Demirci, Kadir Özköse, Ümit Meriç, Kemal Sayar, Mustafa Tahralı, Sâlih Çift, Leyla İpekçi, Erol Göka, Mahmut Kaya, Necdet Tosun yer almaktadır. Ayrıca İbn Arabî, Ahmed Gazzâlî, Sühreverdi, Abdülkerim Cîlî, Ebu Mansur el-Hallac, Sadreddin Konevî, Martin Lings, René Guénon, William Chittick, Frithjof Schuon, Suad el-Hakim, Seyyid Hüseyin Nasr, Pablo Beneito, Michel Chodkiewicz, Shems Friedlander, Muhyiddin Şekur, Ahmed Yüksel Özemre gibi isimlerin yazılarına da yer verilmiştir.[95]

Emin Işık, ayrıca 1972-2012 arasında üç ayda bir çıkmış ilmî, edebî, siyâsî dergi olan *Sur*'da,[96] 1997-2000 yılları arasında yayınlanmış, Süleyman Ateş'in sâhibi olduğu olan *Kur'an Mesajı Dergisi*'nde,[97] Nisan 2012'den beri çıkartılan[98] *Derin Târih*'te de yazılar yazmıştır.[99]

Ders Kitapları:

Emin Işık, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basımı yapılmış olan ortaokul ve liseler için Nurettin Topçu, Erol Güngör, Ahmet Tekin, Yaşar Erol ile birlikte ahlâk ders kitapları yazmıştır. Kitaplar, konulara bölünmüştür. Her bölümde konunun ana hatları, başlığın altında soru veya cümlelerle dört beş madde olarak belirtilmiş, bu maddeler de bölüm içinde tekrar başlık olarak kullanılmıştır. Bölüm sonlarında içerik ile ilgili sorulardan oluşan "Bilginizi Yoklayınız" kısımları bulunmaktadır. Buna ek olarak "Ödev ve Gözlem" başlıkları da

[94] bk. Muhammed Bedirhan, "Başlarken", *Keşkül*, 2004, 1: 1.
[95] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/557/keskul, (et. 12.06.2022).
[96] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/640/sur, (et. 12.06.2022).
[97] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/227/kur-39-an-mesaji, (et. 12.06.2022).
[98] bk. https://www.derintarih.com/sayilar/, (et. 12.06.2022).
[99] Dergi adı ve kronolojik sıraya göre dergi yazıları EK I'de verilmiştir.

bulunabilmektedir. Yine bölüm sonlarında orta bir ve ikinci sınıf kitaplarında "Güzel Sözler" ve "Okuma"; orta üç ve lise kitaplarında "Okuma" başlıkları altında, atasözlerine ve edebî alıntılara yer verilmekte, Kur'ân-ı Kerîm'den alıntılar yapılmaktadır. Lise kitaplarının sonlarında ise "Kaynaklar" bölümü yer almaktadır.[100]

Ansiklopedi Maddeleri:

Emin Işık, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde Âdiyât Sûresi, Ahfeş ed-Dımaşkî, Ahkâf Sûresi, Azhâb Sûresi, Âl-i İmrân Sûresi, A'lâ Sûresi, Alak Sûresi, Ankebût Sûresi, Antâkî Ali b. Muhammed, A'râf Sûresi, Bakara Sûresi, Bâtırkânî, Beyyine Sûresi, Burûc Sûresi, Câsiye Sûresi, Celâl Hoca, Cin Sûresi, Cum'a Sûresi, Çantay Hasan Basri, Duhâ Sûresi, Duhân Sûresi, En'âm Sûresi, Enbiyâ Sûresi, Enfâl Sûresi, Fâtır Sûresi, Fâtiha Sûresi/1. bölüm, Fecr Sûresi, Felak Sûresi, Feth Sûresi, Furkân Sûresi, Fussilet Sûresi, Hac Sûresi, Hadîd Sûresi, Hâkka Sûresi, Hâşr Sûresi, Hicr Sûresi, Hucurât Sûresi, Hümeze Sûresi, İbnü'l-Enbârî Ebû Bekir, İbrâhîm Sûresi, İhlâs Sûresi, Midhat Bahârî isimli maddeleri telif etmiştir.[101]

Emin Işık ayrıca, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın on ciltlik *Hak Dînî Kur'an Dili* ismi ile yayınlanmış Kur'ân tefsirini İsmâil Karaçam, Nusrettin Bolelli ve Abdullah Yücel ile birlikte sâdeleştirmiştir.

Emin Işık'ın yayınlanmış başlıca eserleri şunlardır:

Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti (1963)
Devleti Kuran İrâde (1971)
Kur-ân'ın Getirdiği (1974)
Belh'in Güvercinleri (2008)
Aşkı Meşk Etmek (2010)

[100] Kitap içerikleri EK II'de verilmiştir.
[101] bk. https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/emin-isik, (et. 12.06.2022).

Kime Kulsun? (2016)
Nurettin Topçu: Çağdaş bir Dervişin Dünyâsı (2019)

Biyografik Eserler:

Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti

1963 yılında ilk basımı yapılmış olan eser Emin Işık tarafından hazırlanmıştır. Eser, dost ve öğrencilerinin Celâleddin Ökten ile ilgili yazılarını içermektedir. Ön sözü Emin Işık tarafından yazılmış olan eserde, Celâleddin Ökten'in hayatının anlatıldığı bölüm, yine Emin Işık tarafından kaleme alınmıştır. Esere katkıda bulunan diğer müellifler sırası ile Ali Fuat Başgil, Selahaddin Kaya, Nurettin Topçu, Mâhir İz, Ali Ulvi Kurucu, H. Cevdet Soydanses, Kemaleddin Nomer, Halil Ziyâ Erce, Mustafa Durmuş, Zübeyir Koç'dur. Eserin son kısmı Celâleddin Ökten'in tercüme eserlerinden bölümler içermektedir.

Belh'in Güvercinleri

Eser, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin doğumunun 800. yılına armağan olarak hazırlanmış ve 2008 senesinde ilk baskısı Ötüken Neşriyat tarafından yapılmıştır. Emin Işık, Hazret-i Mevlânâ'nın biyografisini roman dili ile yazdığı eserin ön sözünde, kitabın gâyesinin Hz. Mevlânâ'yı, yaşadığı çağın sosyal, siyasal ve kültürel şartları içinde tanıtmak olduğunu belirtmiştir.[102]

Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyası

2019 yılında Dergâh Yayınları tarafından basılan eserde Nurettin Topçu'nun biyografisi, öğrencisi olan Emin Işık tarafından, gençlere ulaşması için roman üslubunda yazılmıştır. Kitapta, Nurettin Topçu'nun hayatı, hakkında yazılmış biyografilerden farklı olarak, Emin Işık'la paylaştığı hikâye ve olaylar üzerinden anlatılmaktadır. Emin Işık'ın hazırladığı bu kitapta Topçu'nun fikirleri ve hayat

[102] bk. Emin Işık, *Belh'in Güvercinleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 7.

hikayesinin yanı sıra bir ahlâk felsefecisi olan Topçu'nun günlük olaylar ile ilgili düşünceleri ve yorumlarına yer verilmekte ve karşılaştığı kişilerde takdir özellikler anlatılmaktadır. Eserde Topçu, karşımıza, ahlâkî tavır alıştan etkilenen, insanların erdemli tutumlarına karşı özel dikkati olan bir insan olarak karşımıza çıkar. Kendisinde tesîr bırakan kişiler bazen parkta karşılaştığı bir çocuk, bazen bir din âlimi bazen de sokakta rastladığı tanımadığı bir kişidir. Topçu'nun insanların etik tavırları karşısında duyduğu saygı ve beğeni çocukluğundan başlar ve ömrünün son senelerine dek devam ettiği görülür. Kitapta Topçu ile ilgili ön plana çıkan bir diğer özellik de Emin Işık'ın ifâdesi ile bir dâvâ ve aksiyon insanı olmasıdır.[103] Bu nedenle sadece fikirlerine yer verilmemiş; Topçu'nun toplumun içinde, ülkenin sorunları ile dertlenen ve bunlara çözümler üreten bir münevver olma özelliğinin de üzerinde durulmuştur.

Makale ve Yazılarının Derlemesinden Oluşan Eserleri:

Devleti Kuran İrâde

Eserin ilk baskısı 1971 yılında Hareket Yayınları tarafından yapılmıştır. Nurettin Topçu tarafından önsözü yazılmış olan kitap on altı makaleden oluşmaktadır. Topçu, eseri takdim ederken, dönemin İslâm Devletleri'nin ilâhî irâdenin yeryüzünde tezâhürü dâvâsının özünü ve buna bağlı olarak kendi varlıklarını kaybettiklerini ifâde eder. Topçu, içtimâî hayatın her sahasına yayılmış bir yaraya benzettiği bu durumun takdimini yaptığı eserde Işık tarafından duygulu bir şekilde neşterlediğini ifâde eder. Eserin, İslâm'ın büyük devlet ideali içinde din ile dünyanın, insanla kâinâtın ve hayatla sonsuzluğun âhengini anlatmada benzersiz bir başarıya ulaştığına dikkat çeker.[104]

Emin Işık *Devleti Kuran İrâde* isimli eserinde; devletin, millet irâdesinin tecellîsi olduğunu, milletin ise herhangi bir kalabalık değil, ortak bir idealin bir araya getirdiği fertlerden oluştuğunu belirtir. Her alanda kalkınma için başlanacak

[103] bk. Emin Işık, *Nurettin Topçu: Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 137.
[104] bk. Emin Işık, *Devleti Kuran İrâde*, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1971), 6.

noktayı ancak tekrar millî varlığa kuvvet veren ideali keşfetmek olarak ifâde eder. Millî varlığın temel taşı olan bu idealin insan telakkisinden başlayarak medeniyet tasavvuruna kadar tekrar hayata geçirilmesiyle mümkün olacağı argümanını ortaya koymaktadır.

Emin Işık bu argümanı fert, millet, devlet ve medeniyet ilişkisi çerçevesinde sunar. Işık'a göre devlet millet irâdesinin kudret ve değerini aksettiren bir ayna gibidir.[105] Milletin kudret ve kuvveti ise nüfus çokluğu ile değil irâdesinin tahakkuku ile ölçülmektedir.[106] Milletlerin kendi millî varlıklarına kuvvet veren idealleri vardır.[107] Emin Işık'a göre Türk milleti söz konusu olduğunda bu ideal İslâm'dır. Işık, Türk milletinin târih huzûruna İslâm ideali ile çıkmış bir millet olduğunu, bu idealin Türkleri millet yapan ve büyük devlet hâline getiren ana kuvvet olduğunu belirtir.[108] Büyük devlet olarak örnek gösterdiği ve eserinde incelediği Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan zihniyetin Orhan Gâzi'nin ifâdesi ile "kuru kavga ile cihangir olma sevdâsı" değil, "din yolunda mücâhit olma" düstûru olduğunu vurgular.[109] Bunun için de Orhan Gâzi'nin ilim ve din ehlinden uzaklaşılmamasını tavsiye ettiğini hatırlatır.[110] Işık, bu büyük ideal için devletin ordu, medrese ve tekke müesseselerini kurduğuna ve devletin başarısının bu üç müessesenin uyum içerisinde, aynı gâye uğrunda el ele vererek işbirliği yapması ile gerçekleştiğine vurgu yapar.[111] Osmanlı Devleti'nin büyük olmasında Osman Gâzi kadar Yunus Emre'nin, Hazret-i Mevlânâ'nın, Hacı Bayramlar'ın da rolü bulunmaktadır.[112] Emin Işık, eserinde devletin millî olmasının, rejim ne olursa olsun, kuvvetini milletin inanç ve irâdesi üzerine kurulu müesseselerinden almasına bağlı olduğuna dikkat çeker.[113] Ancak böyle bir devlet millîdir ve temsil ettiği de millî irâdedir.[114]

---

[105] bk. Emin Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 9.
[106] ay.
[107] bk. age. 10.
[108] bk. age. 14.
[109] bk. age. 10.
[110] bk. age. 11.
[111] ay.
[112] ay.
[113] bk. Emin Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 13.
[114] ay.

Emin Işık, İslâm idealinin medeniyet kurucu unsurunun sıkça altını çizer. Buna göre millî birlik ve millî varlığın temel taşı olan İslâmiyet'in kalkınma konusunda koyduğu en büyük prensip dünya hayatı ile âhiret hayatı arasında bir muvâzene kurmuş olmasıdır.[115] Her namaz sonunda yapılan dua ile sistemleştirilmiş olan, insana hatırlatılan bu ideal ölçüdür.[116] Bu nedenle millet, büyük devlet idealini tahakkuk ettirirken toprağı, yolları, köy ve şehirleri ihmâl etmemiş; Anadolu'yu çeşmeler, türbeler, hanlar ve medreseler ile süsleyerek bir kültür ve maârif hamlesi içerisinde medeniyet yarışına girişmiştir.[117] İslâm'ın rûhunu sadece gönüllere değil taşa, mermere de nakşetmişlerdir.[118]

Işık, târihsel süreçte devleti ayakta tutan müesseselerin birbirine düşürülmesi ile devletin zaafa uğratılmış olduğunu öne sürer.[119] Işık'a göre Tanzîmat'tan beri idâreciler zaafın rejimde olduğunu düşünmüşlerdir; halbuki devletin öz varlığına göre rejimler birer elbise gibidir.[120] Zaaf, milletin istikbâlini temînat altına alacak olan, milletin varlığının mânâsını teşkil eden gâyeden, yani İslâm idealinden uzaklaşılmasıdır.[121] Bu idealden uzaklaşmak Işık'a göre kendi millî varlığından uzaklaşmaktır.[122] Milletlerin terakkî ve yükselme devirleri inanç ve ahlâkça kuvvetli oldukları devirlere rastlamaktadır;[123] bu nedenle Osmanlı'nın yıkılması Işık'a göre bir askerî muharebeden ziyâde bir kültür mücâdelesi ile vukû bulmuştur.[124]

Işık, İslâm âleminin bugünkü durumunu büyük bir perîşanlık ve zaaf içerisinde olma hâli şeklinde târif eder.[125] İslâm âlemi tüm dünyanın iktisâdî pazarı olmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel emperyalizm için de bir pazar haline

[115] bk. age. 34.
[116] ay.
[117] bk. age. 31.
[118] ay.
[119] bk. age. 11.
[120] bk. age. 13.
[121] bk. age. 14.
[122] ay.
[123] bk. age. 31.
[124] bk. age. 47.
[125] bk. Emin Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 19.

gelmiştir.[126] Ayrıca kendisini müdâfaa vâsıtalarından da mahrumdur. Âlim yetiştirememektedir.[127] Medrese hayatla ve halkla irtibâtı kestiği için yıkılmıştır.[128] İleriyi görememiş, 19. asrın başından itibâren kendini hissettirmeye başlayan, günümüzde ise hayatın her safhasını kaplamış bulunan madde hâkimiyetini ciddiye almamış;[129] câmilerin dolu olmasını din için yeterli temînat saymıştır.[130] Halbuki madde ve teknik sadece dünyanın dış yüzünü değiştirmekle kalmamış, bir zihniyet inkılâbı da getirmiştir.[131] Emin Işık bunu sessiz bir ihtilâle benzetmektedir.[132] İnsan, maddenin mahkûmu olarak,[133] dînî alan da buna dâhil olmak üzere, her sahada maddîleşmiştir.[134] Maddeciliğin dîne de sirâyet etmesi ile insanlar dîni de maddî ölçülere vurmuşlardır.[135] Şekilden başlayan, bütün kuvvetini ve düşünce tarzını maddeden alan ruhsuz bir dindarlığın, bugün ruhların kurtarıcısı olarak gençliğe ve gelecek nesillere sunulması mümkün değildir.[136] Şekil her ne kadar mânâya götüren bir köprü gibi olsa da dindarlık şekilden ibaret değildir; şekilden medet ummak köprü üstünde durmak gibidir.[137] Dindarlık kendini takkenin renginde değil, rûhun derinliğinde gösterir.[138] Bu nedenle yapılması gereken ilk olarak, vâzife telkîni değil dînin şuûruna sâhip insanlar yetiştirmektir. Bir binâya nasıl temelden başlanıyor ise, dinde de kurucusundan, Hazret-i Peygamber'in örneğinden başlanmalıdır.[139] Her dâvâ müdâfaa kabiliyetine, mücerret prensipleri ile değil, onu temsil eden şahsiyetleri ile sahip olmaktadır.[140] Bir milletin kuvvet ve kudret kaynağı ormanlarından, ovalarından, madenlerinden önce insan unsurudur.[141] İnsanın yetiştirilmesi ve işlenmesi her

[126] bk. age. 22.
[127] bk. age. 20.
[128] bk. age. 23.
[129] bk. age. 60.
[130] bk. age. 46.
[131] bk. age. 61.
[132] bk. age. 60.
[133] bk. age. 61.
[134] bk. age. 62.
[135] bk. age. 65.
[136] bk. age. 73-74.
[137] bk. age. 81.
[138] bk. age. 74.
[139] bk. age. 75
[140] bk. Emin Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 70.
[141] bk. age. 82.

şeyden önce gelmektedir.[142] Dînî duygu tek başına yeterli değildir;[143] insanın dînî prensip ve kâidelerin hangi rûhî ve mânevî maksadı temîne yaradığını bilmesi ve dîninin düşünce tarzına bağlı fikir üretebilmesi gerekmektedir.[144]

Emin Işık'ın eseri kaleme aldığı dönemde toplumsal kalkınma için çözüm kapitalizm ve komünizm tartışmaları ile aranmakta iken Emin Işık, İslâm'ın kapitalizm ve komünizmden ayrıldığı noktaya dikkat çeker.[145] O nokta da insan şahsiyetine verdiği büyük değerdir.[146] İslâm nazarında insan, sâhip olduğu yüksek ahlâkî değerlerle ölçülmektedir.[147] İslâm, "servet şahsın mı devletin mi elinde bulunmalıdır?" meselesi üzerinde durmamaktadır.[148] Servete de devlete de tasarruf edecek olan insan şahsiyeti üzerinde durmaktadır.[149] Bu nedenle Emin Işık eserini günümüzde Müslümanlar üzerindeki en büyük farz ve en büyük cihâdın yeni nesli yarına hazırlayacak fikir hareketlerine ehemmiyet vermek ve millî ve dînî kültürü onlara kazandıracak müesseseleri kurmak ve insan şahsiyetini yetiştirmek olduğunu belirterek tamamlar.[150]

Kur'ân'ın Getirdiği

1974 yılında Hareket Yayınları tarafından basılan eserin takdîmi Nurettin Topçu tarafından yazılmıştır. Topçu, Emin Işık'ın, bir kısmı daha önce *Hareket* dergisinde yayımlanan yazılarından oluşan eseri için, "Emin Işık, bu eseri ile İslâm'ın gerçeğine âit görüşlere güzel bir örnek vermiş bulunuyor." demiştir.[151]

Emin Işık *Kur'ân'ın Getirdiği* isimli eserine İslâm dîninin tanımını yaparak başlar. Işık'a göre İslâm dîni ezelden ebede uzanan ilâhî hakîkatler zinciridir ve

[142] ay.
[143] ay.
[144] bk. age. 79.
[145] bk. age. 44.
[146] ay.
[147] ay.
[148] ay.
[149] ay.
[150] bk. age. 88.
[151] bk. Emin Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974), 12.

bu Âl-i İmrân sûresinin 19. âyetinde *Allah katındaki din İslâm'dır* ifâdesiyle belirtilmiştir.[152] Bu âyet, Allah'ın birliği temeline dayanan ve ilâhî kaynaktan gelen tüm dinlerin, vahyin kaynağının aynı olmasından dolayı bir olduğunu ifâde etmektedir.[153] Kur'ân-ı Kerîm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'i bir bütün olarak ele almaktadır.[154] İslâmiyet bütün kitapların birbirini tamamladığını ve bütün peygamberlerin aynı dâvâ için çalışmış olduğunu kabul eder.[155] Çünkü tevhid inancı ilâhî dinlerde ortaktır ve bu inanç ilk peygambere gelen dinde ne ise son peygambere gelen dinde de aynıdır.[156] Her dinde esas olan ve her peygamber tarafından tekrarlanan, dînin umûmî yönünü oluşturan ve dinler arasında müşterek bağ görevi gören tevhid inancı dinlerarası birliği ve devamlılığı sağlamış; her peygamberin içinde yaşadığı cemiyette yapmaya çalıştığı ahlâk mücâdelesi ise hayat ve toplum koşullarına uyarak terakkî ve tekâmülü meydana getirmiştir.[157]

Hazret-i Âdem ile dinlerin ortak ilkesi olan "hürmet" kavramı gelmiştir.[158] Hem dînin hem ahlâkın temelini oluşturan; insanın yaratılış hâdisesindeki Elest Bezmi'nde yapılan ilk secde ile Allah'ın büyüklüğü karşısında rûhun ilk davranışının hürmet olduğu görülmektedir.[159] Hz Âdem'in dîni secde ile temsil edilmiş ve ibâdet esâsı ile karakterize edilmiştir.[160] İlk dinde görülen hürmet ve hürmetten dolayı yapılan ibâdet sonraki dinler için bir tohum görevi görmüştür.[161] Hazret-i İbrahim yalnızca dînin pratiği ile meşgul olmamış, dînin yüksek fikirler ile münâkaşa ve savunmasını yapmıştır.[162] Allah'ın münezzeh Zâtı'nı kabul ettirmek için putperestlere fikrî ve aklî kanıtlar sunmuş,[163] kendi milletini çok tanrılı inançtan tek tanrılı inanca geçirmek,[164] tek ve münezzeh Allah inancını

[152] bk. age. 105.
[153] bk. age. 66.
[154] ay.
[155] bk. age. 220.
[156] bk. age. 74.
[157] ay.
[158] bk. age. 75.
[159] bk. age. 74.
[160] bk. age. 76.
[161] ay.
[162] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 82.
[163] bk. age. 80.
[164] bk. age. 81.

yaymak için çok mücâdele etmiştir.[165] Hazret-i İbrahim'in din mücâdelesine düşünceden başlaması nedeni ile de insanlığın çocukluk devri sona ermiş ergenlik devri başlamıştır.[166] Hazret-i Mûsa'nın dîninin ön plana çıkan özelliği ise İsrailoğulları'nın esâretten kurtarılıp özgürlüğe kavuşturulması yani millî bağımsızlık ve hürriyettir.[167] Emin Işık, Âdem, Musa, İbrahim, Lut, Nuh gibi peygamberlere ek olarak, dinlerin birinci ve umûmî cephesi olarak ifâde ettiği tevhid prensibi bakımından bazı eksik ve belirsiz noktaları bulunsa da, peygamberlerde olan bazı özelliklerin Buda, Konfüçyüs ve Sokrat'ta da mevcut olduğunu belirtir ve ilk peygamber ile süregelen devamlılığa onları da dâhil ederek, getirdikleri ilkelerin ön plana çıkan özelliklerini belirtir.[168] Buda nefs terbiyesinde büyük bir hakîkati keşfetmiş, fedâkarlık ve ferâgat ahlâkına vurgu yaparak[169] getirmiş olduğu din en çok ferdî ahlâk ile karakterize edilmiştir.[170] Konfüçyüs, insanlara mânevî, etik ve akla uygun bir hayatın önem ve üstün niteliklerini anlatmış,[171] barış ve toplumsal adâlete vurgu yapmıştır.[172] Emin Işık'ın yaşayış itibâri ile peygamberden çok bir mütefekkire, büyük bir terbiyeciye benzettiği ve "kendi nefsine gönderilmiş, kendine memur nebî" olarak tanımladığı Sokrat, tek Tanrı fikrini savunmuş ve "Kendini bil!" hatırlatması yaparak,[173] hakîkatin insanın kendinde aranması ilkesini getirerek,[174] insanlığın düşünce babası olmuştur.[175] Sokrat'ın tefekküründen sonra ise Hazret-i İsa'nın aşkı gelmiştir.[176] Hazret-i İsa dînin esas unsurunu anlatmış, "Rab bizi severek yaratmış" demiştir.[177] Dünyaya gelme şekli ile maddî kuralların belirlenimini

[165] bk. age. 82.
[166] bk. age. 80.
[167] bk. age. 91.
[168] ay.
[169] bk. age. 92.
[170] bk. age. 99.
[171] bk. age. 92.
[172] bk. age. 100.
[173] bk. age. 93.
[174] bk. age. 101.
[175] bk. age. 93.
[176] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 101.
[177] bk. age. 94.

aşmış olan Hazret-i İsa, rûhun üstünlüğü prensibini ortaya çıkartmış, ruh gücünün temsilcisi olarak Müslümanlar tarafından Rûhullah olarak isimlendirilmiştir.[178]

İslâmiyet ile tevhid dîni kemâle ermiştir.[179] Her dînin dâvâsını, kendine özel olan karakterlerini ve niteliklerini tam olarak kapsayıp eksik bir şey bırakmayarak son din olmuş ve tüm bu özellikleri âhenkle bir araya getirerek, büyük bir sisteme dönüştürmüştür.[180]

Bütün dinlerin husûsî yönleri İslâm'ın içinde bulunmaktadır.[181] Fakat Emin Işık'a göre, İslâm'ın önceki dinlere bir üstünlüğü bulunmaktadır; bu da ne bütün dinlerdeki farklı özellikleri kapsamış olmasından ne de son gelen din olmasındandır.[182] Dîni bir mîmârî esere benzeten Emin Işık, tüm diğer peygamberlerin eserin inşâsı için gerekli malzemeleri hazırladığını, Hazret-i Muhammed'in ise bu malzemeleri yerli yerinde kullanmak sûreti ile büyük din eserini inşâ ettiğini belirtir.[183] Yâni İslâm bu malzemeleri sadece biriktirmiş ve toplamış değil; bir nizam ve âhenkle tek vücut hâline getirmiştir.[184] Işık'a göre İslâm'ın önemi; tarihsel süreçte kendisinden önce gelen dinlere "Sizde olanlar bizde de bulunmaktadır" demesinden ötürü değil; tevhid dîninin tekâmülünde zaman içerisinde ön plana çıkmış olan tüm mesele ve prensiplerin yerli yerine konmasından dolayıdır.[185]

Devirden devire ve kuşaktan kuşağa muhtelif yönleri ile peygamberlerin elinde işlenen insanlık,[186] Sebe Sûresi 28. âyetinde belirtildiği üzere insanların tamamına gönderilmiş bir peygamber olan ve getirdiği prensiplerin hükmü tüm devletler ve âlemin yok olup son bulacağı vakte kadar tüm zamanlar için devam eden[187] Hz

[178] bk. age. 95.
[179] bk. age. 224.
[180] bk. age. 97.
[181] bk. age. 103.
[182] ay.
[183] bk. age. 104.
[184] bk. age. 103.
[185] bk. age. 104.
[186] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 103.
[187] bk. age. 135.

Muhammed'in büyük şahsiyetiyle bir âhenge ulaşmıştır.[188] Çünkü sıra artık yaşamının bütünlüklü bir biçimde değerlendirilmesine ve bütünü oluşturan öğelerin en mükemmel şekilde terkîb edilmesine gelmiştir.[189] Işık, İslâmiyet ile insanlığın somut ve soyut, uhrevî ve dünyevî, bireysel ve toplumsal, siyâsî ve ahlâkî cepheleriyle tam ve olgun bir şahsiyete kavuşması ile meydana gelen bu âhenge "adâlet" dendiğini belirtir.[190]

Emin Işık, bir taraftan İslâm'ın temel esâsı ve dinler arasında ayırt edici özelliği olarak adâlet prensibine vurgu yaparken [191] bu kavramın eşitlik olarak anlaşılmaması gerektiği konusunda okuru uyarır: "Din ile dünyâ, madde ile mânâ arasında adâlet derken eşitliği kastetmiyoruz."[192] der ve kimyasal formüllerde olduğu gibi bununla, belirli bir ölçüyü, kıvâmı kastettiğini ifâde eder.[193] Işık'a göre adâlet prensibi yalnız hukuksal alanda herkese hakkını teslim etmek şekli ile ortaya çıkan adâlet değildir; onu ve tüm adâlet mefhumlarını kapsayan, îtidal ve âhenk mefhumları ile ifâde edilebilecek bir kavramdır.[194] Işık, bu anlayışı medeniyet tarihine nazaran şu şekilde temellendirir: İnsanlığın tekâmülü incelendiğinde, beşeriyetin maddî esaslardan mânevî esaslara yükselme şekli ile olgunlaştığı görülmektedir.[195] Medenî gelişme dâima mânevî istikâmette olmuştur.[196] Buna paralel olarak dinlerde de mistik öğeler gitgide çoğalmıştır.[197] Hz Mûsa'da Allah'ı görmek isteği, Hz İsa'da Allah'a kavuşma özlemi olarak tezâhür etmiş; Hz Muhammed'de ise bu kavuşma Mîrac ile gerçekleşmiştir.[198] Hz İsa'nın vefâtı ile ilâhî huzura yükselmesine karşılık Hz Muhammed dünyâda iken Mîrac'la vuslata ermiştir.[199] Emin Işık, buradan anlaşılacağı üzere İslâm'ın mânâya tanıdığı hakkı hiçbir ayrılık göstermeksizin, tamamen eşit koşullarda

[188] bk. age. 103.
[189] bk. age. 34.
[190] ay.
[191] ay.
[192] ay.
[193] bk. age. 35.
[194] bk. age. 34.
[195] bk. age. 35.
[196] ay.
[197] bk. age. 35
[198] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 35.
[199] ay.

maddeye tanımadığını belirtir.[200] Fakat bundan İslâmiyet'in maddeyi yok saymış olduğu anlamı çıkmamalıdır, aksine mânânın üstünlüğü göz önünde bulundurarak maddeye değerini vermiştir.[201] Çünkü İslâmiyet, dünyayı âhiretin tarlası, âhireti de dünyanın devamı kabul etmektedir.[202] Buna bağlı olarak da bedenle ruh, madde ile mâneviyat, dünya ile âhiret, ahlâk ile iktisat arasında gerekli dengeyi sağlamak sûretiyle sağlam temellere dayanan âhenkli bir cemiyet nizâmı kurmak istemiştir.[203] İnsanlığa çok sayıda din ve peygamber gönderilmiş fakat sadece İslâmiyet kendi peygamberinin devrinde ve onun eliyle aynı zamanda bir devlet hâline gelmiştir.[204] İnsanlara sadece âhiret saadetini vaat etmekle yetinmemiş olan[205] İslâmiyet'te devletin temeli bizzat Peygamber'in eli ile atılmış, ilkeleri O'nun tatbikatı ile ortaya konmuştur.[206] Bu ilkelerin doğrultusunda yine adâlet kavramı tatbîk edilmiş; buna bağlı olarak da İslâm devletinde ırkçılığa dayalı bir millet anlayışı reddedilmiştir;[207] renk ve ırk gibi maddî unsurların üstünlüğü yerine,[208] değer ölçüsü olarak Hucûrat Sûresi'nin 13. âyetinde belirtildiği üzere takvâ[209] yâni ferdî ahlâk getirilmiştir.[210]

İslâm'da devletin yeri ve önemi büyüktür. Dâima birlik ve beraberlikten yana olan İslâmiyet namazı toplu halde cemaatle kılmayı, namazda aynı kıbleye yönelmeyi, bütün Müslümanlara aynı anda oruç tutmayı, aynı günlerde Hac yapmayı emretmekle disiplinli ve âhenkli bir cemiyet meydana getirmeye çalışır.[211] Fakat İslâmiyet ferdi bırakıp cemiyetten işe başlamamıştır.[212] Çünkü İslâm'ın temel unsuru olan adâlet prensibinin uygulanma şekli fertten cemiyete doğru bir açılım iledir. Adâletin ilk önce insanın kendisinde, ferdî ahlâk olarak tecessüm etmesi

[200] bk. age. 104.
[201] bk. age. 35.
[202] bk. age. 148.
[203] ay.
[204] bk. age. 133.
[205] bk. age. 140.
[206] ay.
[207] bk. age. 126.
[208] bk. age. 134.
[209] bk. age. 99.
[210] bk. age. 166.
[211] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 134.
[212] bk. age. 166.

gerekmektedir. Bu nedenle de İslâm meseleleri kesin ve değişmez formüller şekline sokup dondurmaktan,[213] insanları bir robot hâline getirmekten ve sürü yerine koymaktan şiddetle kaçınmıştır.[214] Emin Işık'a göre insan cemiyetlerini diğer canlıların cemiyetlerinden ayıran ve üstün kılan bir özellik vardır; o da bu cemiyetlerin organize olması değil ahlâkî bir ideale sahip olmasıdır.[215] İnsan şahsiyetinin gelişmesini istemiş, bundan dolayı ferdî mesûliyeti omuzlara tam mânâsıyla yüklemiştir.[216]

Emin Işık'a göre, İslâmiyet cihan târihinin en büyük inkılâbını cemiyeti sarsmadan sessizce gerçekleştirmiş, her şeyi baştan başa fakat yavaş bir tekâmül ile değiştirmiştir.[217] Bunu da her hareketi derin bir ahlâkî ve rûhî temele dayandırdığı için başarabilmiştir.[218] Bu büyük inkılâp hareketi İslâm'ın ruhlara kazandırdığı büyük istikrar sâyesinde kolaylıkla başarılmıştır.[219] Çünkü adâlet prensibi ilk önce insanın kendisinde gerçekleşmeden dış dünyada da gerçekleşememektedir.[220] Adâlet sadece cemiyet nizâmının değişmez ölçüsü değil aynı zamanda kendi ferdî hayatımızın da şaşmaz ölçüsüdür.[221] Işık, Hamidullah'dan alıntı ile İslâm'a göre yalnız devlet değil her bireyin iyiliği yayma görevi olduğunu hatırlatır.[222] Herkes şahsen Allah'a karşı sorumludur.[223] Bu nedenle de İslâm medeniyetinde mükellefiyet ön plandadır ve müesseseler ona göre oluşmuştur. Niyet ve mesûliyete dayalı olan[224] ve basit, kolay uygulanabilir prensiplerden oluşan[225] İslâm hukuku da yine Müslümanların sadece bilmekle kalmayıp aynı zamanda yaşamakla mükellef oldukları bir şeydir.[226] Bundan dolayı da kendilerine yabancı olmayan bir dünyada, hukûkî kavramları

[213] bk. age. 153.
[214] bk. age. 134.
[215] bk. age, 166.
[216] bk. age. 134.
[217] bk. age. 123.
[218] ay.
[219] ay.
[220] bk. age. 107.
[221] ay.
[222] bk. age. 139.
[223] bk. age. 139.
[224] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 143.
[225] bk. age. 154.
[226] bk. age. 142.

çevrelerinden öğrenerek ve bu kavramların günlük hayatın pratik işleyişine yansımasını görerek büyürler.[227] Çünkü Kur'ân-ı Kerîm yalnız bir din kitabı değil aynı zamanda ahlâk kitabıdır ve İslâmiyet'te din ve ahlâk birbirinden ayrılmış değildir.[228] Bu nedenle de Emin Işık, Müslümanların tüm saâdeti dinden bekleyecek kadar dîne bağlı olmalarının bir taassubun eseri ya da fikrî sapkınlık olmasından ötürü değil, dinin hayatı sevk ve idâre eden âmilleri biraraya toplayıp birbirini destekleyecek şekilde birleştirmesinden ileri geldiğini belirtir.[229] Belirtilmiş olan bu fikirlere bağlı olarak da Emin Işık'ın eserin ön sözünde neden millî kültürümüzün kaynağının vazgeçilmez bir unsuru olan Müslümanlığın bizi maddî ve mânevî kalkınmaya yükseltecek olan yegâne kuvvet olduğuna dikkat çektiği ve İslâmiyet'i millî kültür açısından değerlendirip, genç nesillerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak açıklamayı hedeflediği açıklık kazanmaktadır.[230]

Sonuç olarak, Emin Işık'ın *Kurân'ın Getirdiği* isimli eserinden anlaşılan semâvî kitapların sonuncusu ve tevhîd dîninin tamamlayıcısı olan Kur'ân-ı Kerîm'in[231] yeni bir inanç sistemi değil, adâlet prensibine dayanan yeni bir anlayış ve kavrayış tarzı getirmiş olmasıdır.[232] Allah'ın kitabının kâinat, insan ve semâvî kitaplar olarak üç olduğu[233] göz önünde bulundurulduğunda, kitaptan, Kur'ân'ın getirdiğinin dînin tamamlanması, ahlâkın tamamlanması ve bunun adâlet olarak her alanda tezâhürü olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Türk Düşüncesi

Türk Aydınlar Vakfı kuruluşu olan Türk Düşünce Hareketi'nin, Emin Işık'ın da aralarında bulunduğu merkez heyeti tarafından kollektif olarak hazırlanmış ve ilk baskısı 2007'de İrfan Yayınları tarafından yapılmıştır. Türk Düşünce Hareketi,

[227] ay.
[228] bk. age. 168.
[229] bk. age. 140.
[230] bk. age. 12.
[231] bk. age. 209.
[232] bk. age. 189.
[233] bk. age. 200.

1990'larda Dilâver Cebeci öncülüğünde başlayan ev sohbetleri sırasında, ülkenin meselelerine çözüm getirmek üzere bir fikir platformu oluşturma kararı ile doğar ve bu hareketin fikir babalarından birisi de Emin Işık'tır.[234] Kitap da bu kapsamda hazırlanmıştır.[235] Emin Işık ile birlikte diğer müellifler Abdullah Çiftçi, Abdullah Kederoğlu, Dilâver Cebeci, Hasan Albay, Hasan Külünk, Hayrettin Nuhoğlu, İbrahim Okur, Kemal Ata, Mehmet Gözay, Özdemir Özsoy, Remzi Yılmaz, Sedat Özaltın, Yaşar Sarı, Yümni Sezen, Zeki Arslantürk'tür. 55 bin adet basılıp gençlere ücretsiz olarak dağıtılmış olan kitabın ön sözünde, cemiyetin ihtiyacını hissettiği, kendisine yön verecek mütefekkirlerin yetişebilmesi için gerekli fikir ortamının hazırlanmasının zarûrî olduğu belirtir.[236] Ayrıca düşüncenin güçlü bir temeli olan, zeminlerde gelişmesi ve köklerinin de asla Türklük bilincinden kopmaması gerektiği vurgulanarak kitabın amacının gerçeği bilmeye birlikte yönelmek olduğu [237] ve kitabın Türk gençliği için hazırlandığı ifâde edilmektedir.[238]

Kitabın giriş kısmında ise eserin âdeta özeti denebilecek nitelikte olan, Mustafa Kemal Atatürk'ün, "Yurdumuz ve milletimiz bölünmez bir bütündür. Bütünlüğün devamı, Türklük şuur ve onun besleyicisi, millî gelenek, görenek ve millî kültürümüzle sağlanmalıdır." ile "Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milletimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekâtımızla gösterelim. Bilelim ki millî benliği bulunmayan milletler, başka milletlerin şikârıdır." ifâdeleri bulunmaktadır.[239]

Gençlerde millî bilinci uyandırma gâyesi ile yazılmış olan kitap bu amaç doğrultusunda, insanın her şeyden önce kendisini tanımasının önemine vurgu yaparak başlar.[240] Kendi değerlerine, kültürüne, geçmişine ve bulunduğu çevreye âşina olmayan bir kişinin diğer kültürlerin değerlerini öğrenmeye yönelmesi,

---

[234] bk. "Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[235] ay.
[236] Emin Işık vd., *Türk Düşüncesi*, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2020), 8.
[237] bk. age. 9.
[238] bk. age. 10.
[239] bk. age. 1.
[240] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 16.

kendisini bırakıp etrafını bilme çabası içine girmesi taklit ile sonuçlanacaktır.[241] Bu nedenle de kitabın muhatabı olan genç, tüm kıymetlerin sadece kendi kültüründe mevcut olduğu varsayımı ile kendi içine kapanmadan, kendisini diğer kültürlerden ayırt edebilecek bir şahsiyet kazanma gâyesi[242] ile bilgi edinmeye önce kendisinden ve çevresinden başlamalıdır.[243]

Kişi ilk olarak, millî tarihini bilmeli, kendisini tarihsel bağları ile bir bütünlük ve devamlılık içerisinde algılayabilmelidir.[244] Millî tarihinden haberdar olmayan birisi, hâfızasını yitirmiş bir insan gibidir.[245] Hâfızasını kaybeden birisi nasıl kimliğini kaybeder ve başkalarının yönlendirmelerine tâbi olmak zorunda kalır ise millî geçmişini bilmeyen birisi de nereden geldiğini ve nerede bulunduğunu bilmediği için, nereye gideceğini de tâyin edemez ve bir istikâmeti olmadan sürüklenir.[246] Halbuki insanın kendi hâfızası ile toplumsal hâfıza arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Örneğin birisine Ali ismi verildiği zaman, o kişiye sadece bir isim değil; o ismin arkasındaki anlam dünyası ve ismin bu güne kadar geçirdiği tarihsel süreç de aktarılmış olur.[247] İnsanın doğuşta kendisine verilmiş olan kimliğinin nasıl oluştuğunu anlaması ve millî tarihini bilmesi, o kimlikten kök alarak oluşacak millî şuura sahip bir insan şahsiyetinin inşâsı için önem arz etmektedir.[248]

Millî tarihin yanısıra bir diğer bilinmesi gereken unsur ise millî kültürdür.[249] Millî kültürün kendisinden aksettiği pek çok öğe bulunmakla birlikte, bunlardan en elzem olan, kültürün devam ve bekāsında rol oynayan din ve dildir.[250] Kitapta din ve dilin Türk millî bilincinde hangi bağlamda anlaşıldığı ve tarihsel bir

[241] ay.
[242] bk. age. 27.
[243] bk. age. 16.
[244] bk. age. 25.
[245] ay.
[246] ay.
[247] ay.
[248] bk. age. 25.
[249] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 28.
[250] ay.

devamlılıkla ele alındığında hangi bağlantılarla anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır.

Kitap, dînin, Türkler'in millet anlayışında çok önemli bir esas olduğunu ve temel oluşturduğunu belirtir.[251] Batı'da 18. yüzyıldan sonra yapılmış bazı millet izahlarında din, içtimâi yapıda mevcûdiyetini korumasına rağmen "nation" kavramının dışarısında bırakılmıştır.[252] Türk millî kimliğinde ise Türklük ve İslâm dîni, beden ve ruh gibi beraber düşünülmüş ve anlaşılmıştır. Eserde buna örnek olarak Ahmet Yesevî'nin tasavvufî yönü ile özde ve ruhta; millî yönü ile de şekil ve yapıda ön plana çıkardığı "Müslüman Türk" kavramı gösterilmektedir.[253] Türkler söz konusu olduğunda, din, millî birliği ve bütünlüğü oluşturan ve sürdüren en önemli kuvvettir.[254] Kitapta, Türkler için dînin milletten, milletin devletten, mâbedin kışladan, bayrağın sancaktan hiçbir zaman ayrı olmadığı; din ululları ile şehitler arasında fark gözetilmediği; mâbetlerine ordusuna ve devletine duâ edilen tek millet oldukları belirtilir.[255] Bu yüzden de dînin mâbedlerin dışına çıkmaması ve vicdanlarda yaşanması gerektiği söylemi Türk dindarlara benimsetilmeye çalışılsa da başarılı olamamıştır.[256] Çünkü din sadece bir vicdan meselesi değil, içtimâî hayata yön veren bir değerdir.[257] Türk toplumunun millete dönüşmesinde dînin görevi büyüktür.[258] Bu nedenle de, Türk millî kimliğinin anlaşılmasında din, dikkate alınması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabın muhatabı olan genç, dînin "Kutsala olan îmandır" şeklindeki tanımı ile yetinilmemeli, bu kutsal alanın mâhiyeti ve nitelikleri hakkında bilgi edinmelidir.[259] Madem ki toplumda millî hüviyeti oluşturan din diye bir gerçeklik vardır, o zaman onun eğitiminin alınması ve doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.[260]

[251] bk. age. 29.
[252] bk. age. 29.
[253] bk. age. 35.
[254] bk. age. 64.
[255] bk. age. 75.
[256] bk. age. 61.
[257] bk. age. 74.
[258] bk. age. 98.
[259] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 66.
[260] bk. age. 65.

Millî kültürün, hassasiyet gösterilmesi gereken bir diğer çok önemli unsuru ise dildir. Dil yalnızca bir haberleşme vâsıtası değildir; kitabın ifâdesi ile geçmişle gelecek arasında da bir iletişim köprüsüdür.[261] Millî ve târihi hâfıza, tefekkür birikimi sonraki nesillere dil ile aktarılmaktadır.[262] Farklı kuşaklar birbirlerini dil sayesinde tanımaktadırlar.[263] Millî kültür varlığını dil ile sürdürmektedir.[264] Millî değerlerin muhafazası ve medeniyetin devamı dil iledir.[265] Bu nedenle de millî dilin tüm incelikleri ile bilinmesi ve korunması çok önemlidir.[266] Millî dil dendiğinde anlaşılan; toplumun yüzyıllardır konuştuğu, fetihler yapan bir milletin, fethettiği yerlerin kültürlerinden kendinin kılarak aldığı kelimelerle zenginleştirdiği dildir.[267] Kitapta, milletin dili üzerinde yapılan sunî değişikliklerin; saflaştırmak adına kelimelerin çıkartılması, tabiî olmayan sözcüklerin ise zorla dilin içine konulması anadile ihânet olarak nitelendirilmiştir.[268] Bu gibi "saflaştırma" adı altında yapılan girişimlere karşı kitabın muhatapları uyarılmış; bunların dili zayıflatmakta, medeniyet dili yerine kitabın ifâdesi ile, ilkel bir âşiret dili hâline getirmekte olduğunun altı çizilmiştir.[269] Mühim olanın, dilin saf olması değil; diğer dillerden gelen sözücüklerin kendi fonetiğine uygun halde kendine mâl edebilmesi olduğu belirtilmiştir.[270]

Gençlere Türk gibi düşünebilme[271] doneleri kazandırmaya çalışan kitapta, Türklük şuuru, millî tarih ve millî kültür bilincine vurgu yaparak uyandırılmaya çalışılmış; bu köklerin bilinci üzerinden, kendisi olabilmeyi başarmış, şahsiyetli bir Türk kimliğinin inşâsına dikkat çekilmiştir.

---

[261] bk. age. 48.
[262] bk. age. 48.
[263] ay.
[264] bk. age. 49.
[265] bk. age. 51.
[266] ay.
[267] bk. age. 52.
[268] bk. age. 53.
[269] ay.
[270] bk. age. 52.
[271] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 10.

Aşkı Meşk Etmek

İlk baskısı 2010'da Sûfî Kitap tarafından yapılmış olan *Aşkı Meşk Etmek* isimli kitap, Emin Işık'ın makaleleri ve kendisi ile yapılan röportajlardan oluşmaktadır. Işık, tasavvuf kavramının merkeze alınarak oluşturulduğu eserine, giriş bölümünde günümüzde tasavvufa karşı üç farklı görüşün bulunduğundan bahsederek başlar.[272] Bunlardan ikisi, Selefiye akımının öncüleri ve din karşıtı reform hareketlerinin önderleridir; bu gruplar tasavvufa karşı menfî bir tutum takınmış, kendi bakış açılarına göre haklı nedenler ile tasavvufu kendi varlıkları için tehdit olarak görmüş ve düşmanca tavır almışlardır.[273] Emin Işık, bu iki grubun yanında bir de üçüncü gruptan bahseder; bu topluluktakiler ruhlarını selâmete çıkaracak bir yol ve huzur aramakta bu nedenle de tasavvufa ilgi duymaktadırlar.[274]

Işık, varlığı sadece maddeden ibâret gören, maddenin de kendi kendisini yarattığını savunan, Tanrı'nın varlığını ise dinlerin ortaya attığı bir yanılgı olarak niteleyen bir akım olarak tasvîr ettiği[275] materyalizmin son 200 seneye damgasını vurduğunu belirtir.[276] Günümüzde kuantum fiziğindeki gelişmeler ile bu akım bilim alanında gücünü yitirmiş olsa da[277] zamanında din karşıtı gruplar tarafından yapılmış olan uygulamalar nedeni ile toplum üzerindeki etkileri devam etmektedir.[278] Maddî güçten başka bir güç kabul etmeyen materyalist dünya görüşü, maddeyi tek değer ölçüsü olarak kabul etmiş, buna bağlı olarak bilim ve teknolojik gelişmeler yapmış fakat vaat ettiği maddî kazanımlar ile insanın bunalımını önleyememiştir.[279] Emin Işık, böyle bir çözümleme yaptıktan sonra, okura şu soruyu sorar: Nasıl olmaktadır da onlarca giysisi, arabası, maddî imkanları bulunan müreffeh bir genç, yarı aç yarı tok yaşayan birisinden daha

[272] bk. Emin Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2010), 8.
[273] ay.
[274] ay.
[275] bk. age. 24.
[276] bk. age. 23.
[277] bk. age. 25.
[278] bk. age. 26.
[279] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 30.

mutsuz olabilmekte ve depresyona girebilmektedir?[280] Emin Işık, buradan, problemin maddî değil mânevî olduğu çıkarımını yapar[281] ve çağın probleminin sosyal olmaktan ziyâde ruhsal olduğunu vurgular.[282] Işık'a göre çağdaş medeniyet ne kadar gelişmiş olursa olsun, sundukları insanı mutlu etmek için yeterli değildir ve bu nedenle de insan mutlu olmanın yollarını aramaya devam edecektir.[283] Târih, materyalist teorilerin tahminlerinin[284] aksine, din kurumuna olan ihtiyacın bitmediğini, yerinin başka bir kurum ile doldurulamadığını göstermiştir.[285] Bu nedenle de bir grup insan, kendisini makine ile yarışa sokup ânı kaybettiren[286] çağdaş yaşam tarzının neden olduğu ruh kirliliğine[287] karşı tasavvufa ihtiyaç duymaktadır; mâdem teknolojinin hızına dur demek mümkün değildir, o zaman yapılması gereken insanın rûhen dirençli olmasını sağlamaktır.[288] Emin Işık, çağdaş yaşam tarzı ne kadar doğayı tahrip etmiş, insanın zihnini ve gönlünü bulandırmış olsa da ümitvârdır; okura Hz. Mevlânâ'dan "Can içinde Dost'a giden bir yol bulunmaktadır" alıntısı ile Allah'a giden yolların açık olduğunu hatırlatır.[289]

Emin Işık, eserinde gerek makalelerinde sunduğu bilgiler, gerek röportajlara verdiği yanıtlar ile bu yolda yürümek isteyenlere rehberlik yapmaktadır. Bu yol nebî ve velîlerin yoludur ve din kökenlidir.[290] Işık, eserinde sıklıkla bunun üzerinde durur; tasavvufun mistisizm olmadığına ve aralarında çok belirgin farklar bulunduğuna dikkatleri çeker.[291] René Guénon'dan alıntı yaparak mistisizmin pasiflik ve yöntemsizlik olarak iki açıdan tasavvuftan ayrıldığını ifâde eder.[292] Mistik, kolayca vecde gelip kendinden geçebilen, öte âlemden bilgiler

[280] ay.
[281] ay.
[282] bk. age. 50.
[283] bk. age. 37.
[284] bk. age. 24.
[285] bk. age. 37.
[286] bk. age. 247.
[287] bk. age. 330.
[288] bk. age. 32.
[289] bk. age. 33.
[290] ay.
[291] bk. age. 58.
[292] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 59.

alabilen ve bu alanda birtakım yetenekleri bulunan kişidir.[293] Işık'a göre mistik, bu yeteneğini gerçekleştirmek için, belli bir metodu tâkip etmeden, pasif bir halde iç dünyasına yönelip dışarısı ile irtibâtını keserek kendisinden geçmekte ve o esnada başına ne geldiğini idrâk edememekte, hatta ne söylediğinin dahi farkına varamamaktadır.[294] Böyle bir hâl tasavvufta makbul kabul edilmemektedir.[295] Vecdin tasavvufî tecrübede bir yeri bulunsa da kendisi amaç olmadığı gibi, mânevî terbiye vecd ile tamamlanmamaktadır.[296] Aksine vecd amaca götüren, geçilecek bir yoldur[297] ve sonrası bulunmaktadır.[298] Emin Işık, tasavvufta bu hâlin îtibar görmeyişine örnek olarak Cüneyd-i Bağdâdî'nin, "İnsan hâline hâkim olmalıdır, hâli kendisine değil" ve "Aklın vecd içinde kaybolmasındansa vecdin akıl içinde kaybolması daha hayırlıdır" sözlerini gösterir.[299] Vecdin, Mevlânâ Hazretleri tarafından da ilâhî feyzlere tahammül edememe zaafı olarak nitelendirildiğini belirtir.[300] Tasavvufî terbiyede bu tür bir irâde zayıflığına yer olmadığı gibi, sâlikten beklenen uyanık ve aklına hâkim olmasıdır çünkü sarhoşluğun her türlüsü İslâm'da haramdır.[301] Bu nedenle de tasavvufta metafizik tecrübe pasifliğin aksine bir cehd ve gayret sonucu, sâlikin kalbini kötü huylardan temizlemesi ile gerçekleşmektedir.[302] Mistisizmde olduğu gibi de yöntemsiz değildir; izlenen belirli usûl, erkân ve kuralları bulunmaktadır.[303] Tasavvufu mistisizmden ayıran en temel özellik de vahiy kaynaklı ve İslâm'a dayanan dînî bir sistem olmasıdır.[304] Dinde tatbîkî sünnetin kaynağı Hazret-i Peygamber olduğu gibi dînin özü olan tasavvuftaki mânevî feyzin de kaynağı yine Hazret-i Peygamber'dir. Sâlik, O'na kesintisiz uzanan bir intisab zinciriyle bağlanmalı ve O'nun vârisi olan bir mürşitten el almalıdır.[305] Din kökenli bir terbiye metodu

[293] bk. age. 58.
[294] bk. age. 59.
[295] bk. age. 284.
[296] bk. age. 148.
[297] ay.
[298] bk. age. 191.
[299] bk. age. 59.
[300] ay.
[301] ay.
[302] bk. age. 66.
[303] bk. age. 67.
[304] bk. age. 58.
[305] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 60.

olan tasavvufun amacı da yine dînin amacı olan Allah rızâsını kazanmaktır;[306] seyr-i sülûkten maksat Allah rızâsını kazanmayı sağlayacak bilgi ve kâbiliyeti edinmek yani ma'rifetullahdır.[307] Mistisizmde söz konusu olduğu gibi gaybtan bilgi almak, kerâmet göstermek ya da sır elde etmek değildir.[308] Ayrıca tasavvufî terbiye İslâm kaynaklı olduğu için, ciddî bir din eğitimi üzerine inşâ edildiği takdirde maksat hâsıl olur; aksi takdirde dînin temel ilkeleri bilinmeden bir tür rahatlama ve stres atma girişimi olarak kalır.[309]

Eserde üzerinde durulan ve açıklık getirilen bir diğer konu da tasavvufun varlık anlayışı olan vahdet-i vücud kavramı ve bu kavramın panteizm olmadığıdır. Işık, sözlük anlamı varlığın birliği olan vahdet-i vücûdu, Allah ve kâinâtın bir bütün olduğu görüşü olarak tanımlar.[310] Vahdet-i vücûdu benimsemiş olanlar, yaratıcı gücün kâinatın dışında ve ondan ayrı olmadığına aksine onunla iç içe olduğuna inanmaktadırlar.[311] Emin Işık, vücud kavramının mevcut olarak anlaşılmaması gerektiğini, bu kavramın "varlık" anlamına geldiğini, maddeyi temsil etmediğini belirtir ve vahdet-i vücûdu çokça yanlış anlaşılmalara sebep olan panteizmden ayırır.[312] Panteizmde bir yaratıcı güç, bir Tanrı telakkîsi vardır fakat bu güç maddenin içine sinmiş, hatta maddede erimiştir.[313] Mevcut olandan ayrı bir varlığı bulunmamaktadır[314] ve muayyen değildir.[315] Panteizm yaratıcıyı inkâr etmese de onun yarattıkları üzerinde bilinçli bir otoritesi olmadığı[316] ve yarattıklarından habersiz olduğu görüşündedir.[317] Emin Işık'a göre Tanrı'yı belirsiz bir güç haline getiren bu anlayışta[318] Allah olsa da onunla irtibat kurulamamakta, insanın onunla bir ilişkisi bulunmamakta, ne olduğu bilinememekte, bu nedenle de Tanrı telakkîsi

[306] bk. age. 64.
[307] bk. age. 61.
[308] ay.
[309] bk. age. 29.
[310] bk. age. 68.
[311] ay.
[312] ay.
[313] bk. age. 71.
[314] bk. age. 71.
[315] bk. age. 191.
[316] bk. age. 71.
[317] bk. age. 75.
[318] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 71.

"Allah yoktur" fikri ile aynı konuma düşürülmektedir.[319] Varlığın birliğine tasavvuf açısından bakıldığında ise Allah hiçbir koşulda maddeye indirgenmemektedir; aksine madde Allah'a ircâ edilmektedir.[320] O maddeye karışmış belirsiz bir güç değildir; tam tersi, sonsuz özellikleri bulunmaktadır.[321] Vahdet-i vücûd anlayışına göre Allah'ın yarattıkları ile bağı hiçbir zaman kesilmemiştir; O her an hazır ve nâzırdır; her şey O'nun kudretinden dolayı zuhur etmekte, tüm güç sadece O'ndan gelmektedir[322] ve yarattıkları üzerinde her an irâdesi ve hükmü geçerlidir.[323] Yarattıkları ile arasında hiç kesilmeyen bir ilişki olduğu gibi ve bu ilişkinin de kuralları bulunmaktadır.[324]

Emin Işık, panteizm ile vahdet-i vücut arasındaki farkı belirttikten sonra, Aristocu bakış açısı ile arasındaki farkı da belirtir: Aristo'ya göre Tanrı ilk sebeptir; yaratımın sadece başında etkisi olmuş, ilk hareketi vermiş ve daha sonrasında ise gidişâta müdâhale etmemiştir.[325] Tıpkı bir saat ustasının gerekli mekanizmayı oluşturup, saati kurup bırakması ve o saatin kendi kendine çalışması gibi Tanrı da âlemi yaratmış ve sonra tabiat kanunları içinde işlemesi için kendi hâline bırakmıştır.[326] Emin Işık, Kurân'ın bunu reddettiğini, Allah'ın her an yaratmakta ve her an müdahale etmekte olduğunu belirtir.[327] Ayrıca bu anlayışta kişi kendi fiilerinin hâliki konumundadır,[328] tasavvufî anlayışa göre ise fâil Allah'tır.[329] Emin Işık, bu iki görüşün de Allah ile olan ilişkiyi ortadan kaldırdığı için tasavvufta yeri olmadığına dikkat çeker.[330] Tasavvuf bu anlayışların aksine, Allah ve insan arasındaki ilişkiyi her dâim, durmadan devam ettirmenin yol ve metodunu öğreten, din kaynaklı bir sistemdir.[331]

---

[319] bk. age. 294.
[320] ay.
[321] bk. age. 76.
[322] bk. age. 295.
[323] bk. age. 76.
[324] bk. age. 295.
[325] bk. age. 71.
[326] ay.
[327] bk. age. 332.
[328] bk. age. 71.
[329] bk. age. 295.
[330] bk. age. 72.
[331] Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 72.

Emin Işık'ın eserinde dikkati çektiği bir konu da tasavvufun bir miskinlik felsefesi olmadığıdır.[332] Bu nedenle bunun doğru anlaşılması için kitap boyunca bazı kavramları incelediği ve açıkladığı görülmektedir. İlk olarak, tasavvufun bir tür münzevîlik olmadığı belirtilir; uzlet, halvet, riyâzat ve îtikâf bazı tarîkatlerde yolun başında uygulanan pratikler olabilmektedir,[333] fakat sâlik ömür boyu orada kalmamaktadır.[334] Mütedeyyin bir kişinin kapanıp gönlünü dünya kirlerinden arındırmak istemesi anlaşılabilir bir ihtiyaçtır; fakat Emin Işık, insanın arındıktan sonra toplum içine çıkmamasını akla uygun bulmadığını belirtir.[335] Çünkü insanın halk içinde bir takım zorluklara katlanması, kendini cemiyetten soyutlayarak bir kenarda ibâdet etmesinden daha makbuldür.[336] Tasavvufta dünya, para, mülk, eş, çocuk değildir; Allah'tan gâfil olmaktır. Dolayısıyla bunlardan uzaklaşıp terk etmek dünyaya yüz çevirmek mânâsına gelmemektedir.[337] Aksine, Allah'ın mülkünü O'nun rızâsına uygun bir şekilde kullanabilen kişi övülmüştür.[338]

Emin Işık'ın dikkat çektiği bir diğer kavram da başa gelen her şeyi Allah'tan bilip, özellikle katlanması zor olan hadiseler karşısında şikâyet etmeden, hâline râzı olabilme erdemi olarak tanımladığı sabır kavramıdır.[339] Işık, sabrın bir bilinçsizlik durumu değil, aksine ne olduğu ve neden yapıldığının farkında olarak, her olayda Allah'ın fâil olduğuna dâir bir idrak ile uygulanan bir ilke olduğunun altını çizer.[340] Ayrıca sabrın aksiyonu da içerdiğini, örneğin vatana millete karşı yapılan bir saldırı gibi bir durumda, karşı koymamak değil; aksine harekete geçmek zorunda olmanın verdiği sıkıntıya katlanmak olduğunu belirtir.[341]

---

[332] bk. age. 55.
[333] bk. age. 54.
[334] bk. age. 51.
[335] bk. age. 51.
[336] bk. age. 52.
[337] bk. age. 54.
[338] ay.
[339] bk. age. 112.
[340] bk. age. 113.
[341] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 114.

Işık, tevekkül kavramına da açıklık getirir. Her türlü önlemi aldıktan sonra Allah'a güvenerek kadere râzı olmak olan tevekkülün, hiçbir şey yapmadan beklemek olmadığını vurgular.[342] Kuşeyrî'den alıntı yaparak tevekkülün, kalbin bir hâli olduğu için beden ile çalışıp kazanmaya engel olmadığını hatırlatır.[343] Tevekkülün gerçek mânâsı, acziyetinin farkında olan kulun[344] kalbinin Allah'tan emin olması ve O'nun sonsuz kudretine samimi olarak güvenmesidir.[345] Kitapta bahsi geçen bir diğer kavram da fakrdır.[346] Fakr, sadece Allah'a muhtaç olmaya dâir bir farkındalıktır; yoksa dünyada mal varlığı edinmemek değildir. Aksine tüm bunlara sahipken bunları kendisine mâl etmemesidir.[347] Yine eserde açıklık getirilen zühd kavramı da benzer bir şekilde dünya nîmetlerinden varlığa karşı bir nefret duyarak uzaklaşmak değil, Emin Işık'ın Serî es-Sakatî'den yaptığı alıntı ile "Kaybından üzülmemek, kârından sevinmemek" yani maddiyâtı değil Allah'ı tefekküre mânî olan şeyleri terk etmektir.[348]

Emin Işık'ın kitabın muhtelif yerlerinde çok kapsamlı bir şekilde üzerinde durduğu hususlardan birisi de tasavvuftaki mürşit kavramıdır. Kendisine, "Tasavvufta mânevî terbiye için mürşit şart mıdır?" sorusu sıkça sorulur.[349] Işık'a göre mürşit olmadan bu yolda tekâmül, kendi ifâdesi ile "hiçbir şekilde" mümkün değildir.[350] Mürşit şarttır; fakat her değerli şeyin mutlaka sahtesi de olacağından[351] Işık, tasavvufun istismâra çok müsâit bir alan olduğunu belirtir.[352] Ehil olmayan mürşidlerin sayısı hakîkî mürşitten daha fazladır.[353] Bu nedenle Işık, detaylı örnekler vererek gerçek mürşidi, sahte ya da ehil olmayan mürşitten ayırmanın yollarını gösterir. Sahte mürşidin, gerçek mürşitten daha güzel konuştuğunu,

[342] bk. age. 138.
[343] bk. age. 137.
[344] bk. age. 138.
[345] bk. age. 139.
[346] bk. age. 127.
[347] bk. age. 129.
[348] bk. age. 134.
[349] bk. age. 193.
[350] bk. age. 193.
[351] bk. age. 93.
[352] bk. age. 65.
[353] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 93.

dinleyenleri hayran bıraktığını söyler.[354] Emin Işık, mürşit konumundaki kişi sohbet yaparken âyet ve hadislere referans yapsa da ve din büyüklerinden bahsetse de, önemli olanın bu kişinin ne dediğinden çok nasıl davrandığı olduğunu vurgular ve namazı hafife alan ya da kılmayan, "namazın kazâsı olur, sohbetin kazası olmaz" gibi ifâdeleri olan şeyh efendilere karşı okuru uyarır.[355] Bu kişiler bazen bir taraftan dînin emirlerine alenî bir şekilde aykırı davranırken diğer yandan kerâmet gösterebilir hatta zihin de okuyarak etrafındakileri tesir altına almaya çalışabilir; fakat bu tür yetenekler kişinin mürşitlikte ehil olup olmamasına dair bir ölçü değildir.[356] Tasavvuf ehli riyâzatlar netîcesinde ilâhî sırlardan da haberdar olabilir fakat bunları teşhir etmez; emânet kabul eder ve açıklamaz.[357] Bu nedenle, Işık görüntüye aldanılmaması konusunda okuru tembihler; önemli olan mürşidin sûreti ve etkileyici sözleri değil, sîreti ve niyetidir.[358] Emin Işık, mürşidin ehil bir mürşit olup olmadığını anlamanın bir yolunun da ihvânına bakmak olduğunu belirtir; mürşidin hâli ne ise irşâd ettiği kişilere de o yansıyacaktır; mürşit, etrafındakilerin namaza ve dînî mükellefiyetlere karşı nasıl bir tutum içerisinde olduklarına dikkat edilmelidir.[359]

Işık, eserinde sıklıkla okuru şerîatin Hakk'ın emri olduğu konusunda uyarır ve "Tasavvuf ehlinin şerîatin emirlerine uymak gibi bir mecbûriyeti yoktur" diyenleri de şarlatan olarak nitelendirir.[360] Işık, Allah dostlarının, şerîatin hükümlerine herkesten daha fazla riâyet ettiklerini, emir ve yasaklarına çok saygı gösterdiklerini ve cân-ı gönülden bağlı olduklarını vurgular.[361] Dîni aşk boyutunda yaşayan birisinin, sevgilinin emirlerine uymaması ve isyan etmesi mümkün değildir.[362] Bu bağlamda Işık, tasavvufun önerdiği dînî hayat ile şerîatin tavsiye ettiği dînî hayat arasında bir ayrım olmadığını,[363] tasavvufun şerîatin

[354] bk. age. 94.
[355] bk. age. 95.
[356] bk. age. 281.
[357] bk. age. 87.
[358] bk. age. 95.
[359] bk. age. 196.
[360] bk. age. 88.
[361] bk. age. 85.
[362] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 85.
[363] bk. age. 65.

içinde olduğunu belirtir.[364] Ayrıca Işık, kişiye mürşidin etrafındayken içine nasıl hisler doğduğuna dikkat etmesini, eğer içine dünya muhabbeti doğuyorsa, bunun o kişinin dünya ehli olduğuna delâlet ettiğini söyler.[365]

Mürşit ile ilgili bir diğer husus da tıpkı *Mesnevî*'nin başında anlatılan hikâyedeki câriyeyi tedâvî eden tabîb-i hâzık gibi karşısındakinin mânevî ihtiyaçlarının ne olduğunu bilebilecek yetkinlikte olmasıdır.[366] Mürşidin, yine *Mesnevî* örneğinden yola çıkarak, tabîb-i ilâhî gibi hem mürîdin ihtiyacını görebilme konusunda kâbiliyeti hem de kişinin mânevî tedâvisi konusunda ehil olması gerekmektedir.[367] Her mürşit her alanda tedâviye yetkili değildir.[368] Gerçek mürşit herkese seyr ü sülûk yaptırmaz; her intisâb etmek isteyeni kabul etmez; hâline bakıp tâlibin ihtiyacına göre karar verir.[369] Bazen nasîbinin orada olmadığını söyler, bazen de şeyh ismi vererek o kişinin ihtiyacına uygun bir mürşide yönlendirebilir.[370] Emin Işık, kitapta, hakîkî mürşidin her talep edeni hemen kabul etmemesine örnek olarak Muzaffer Ozak Efendi'den bizzat dinlediği bir anektodu paylaşır: Muzaffer Efendi'nin ilk şeyhi vefâtından sonra rüyâsına girer ve kendisine Nûreddin Tekkesi Şeyhi Fahreddin Efendi'ye emânet edildiğini söyler.[371] Muzaffer Ozak, tekkeyi bulur; Fahreddin Efendi'ye durumu îzah eder fakat Efendi kendisini hemen kabul etmez. "Eğer gerçekten bize emânet edildi isen, bizim de görmemiz gerekir" der ve ancak kendisi de mânâda aynı şeyi gördükten sonra Ozak'ı kabul eder.[372] Bir benzer örnek de Abdülaziz Bekkine'nin Küçük Hüseyin Efendi'ye intisap etmek istemesidir: Efendi, Bekkine'ye kendisini sevdiklerini, istîdadlı bulduklarını fakat kısmetinin orada olmadığını, aramaya devam etmesini söyler.[373] Bu ve kitapta geçen benzeri anektodlar hakîkî mürşidin sadece irşâd edebileceği mürîdi kabul etme yönündeki hassâsiyetini göstermesi ve kalabalıkları

[364] bk. age. 89.
[365] bk. age. 196.
[366] bk. age. 197.
[367] bk. age. 195.
[368] bk. age. 196.
[369] ay.
[370] bk. age. 190.
[371] bk. age. 98.
[372] ay.
[373] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 99.

etrafına toplama gâyesi bulunmaması bakımından önemlidir. Işık, Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî'den alıntı yaparak hatırlatır: Mürşit etrafındakileri kendisine değil, Allah'a bağlanmaya yönlendiren kişi ise, o Allah ehlidir.[374]

Tabîb-i hâzık olacak bir mürşit bulmak önemlidir fakat bundan daha önemlisi, hatta Emin Işık'a göre en mühim olanı, kişinin kendisidir; bu manevî terbiyeyi gerçekten, samimiyetle, içinden gelerek talep etmesidir.[375] Seyr ü sülûk yapmaya tâlip olan kişinin içinde büyük bir istek ve iştiyak bulunması gerekmektedir[376] ve her şeyden önce böyle bir ihtiyaç hissetmesi şarttır.[377]

Kime Kulsun?

Emin Işık'ın ilk baskısı 2016 yılında Tuti Kitap tarafından yapılmış olan ve içinde farklı makalelerin bulunduğu 40 bölümden oluşan *Kime Kulsun?* isimli eserinde, kulluk kavramı incelenmekte; Allah ve kul arasında nasıl bir ilişki olması gerektiği Kur'ân ve Sünnet'e dayanarak açıklanmaktadır. Emin Işık, kitabına bir analiz ile başlayarak. yakın zamana kadar tüm toplumların dini kitleler hâlinde yaşadıklarını ve dünya görüşlerinin de dînî temellere dayandığını belirtir.[378] Çağdaş düşünce ise maddeden başka bir şeye yer vermiş, hâkim ve üstün değer olarak yalnızca maddeyi görmüştür.[379] Işık'a göre dinin toplumlar üzerindeki hâkimiyeti kaybolmuş gibi görünse de tüm bu gelişmelere rağmen birey üzerindeki hâkimiyeti devam etmektedir.[380] Büyük şehirlerdeki çağdaş yaşam âileyi küçültmüş, insanı yalnızlığa terk etmiş ve bireyi bütün problemlerini tek başına çözmeye mecbur bırakmıştır.[381] Bu nedenle, günümüzün desteksiz kalan insanı Yaradan'ın gücüne sığınma ihtiyacını daha da derinden hisseder olmuştur.[382] Buna bağlı olarak genç nesiller, dinin mânevî gücüne sığınma

[374] bk. age. 197.
[375] bk. age. 202.
[376] bk. age. 96.
[377] bk. age. 202.
[378] bk. Emin Işık, *Kime Kulsun*, (İstanbul: Tuti Kitap, 2019), 48.
[379] bk. age. 49.
[380] ay.
[381] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 49.
[382] bk. age. 50.

ihtiyacını duymaya başlamışlardır.[383] Çünkü insan, aklı ve tecrübeleri kendisine kesin olarak öleceğini bildirdiği halde rûhu bu gerçekliği kabul etmeyen, ölümsüz olduğunu bilen ve selâmete kavuşmak isteyen bir varlıktır.[384] Emin Işık, kitabın başlangıcında böyle bir tasvîr yaptıktan sonra "İnsan Allah'a inanmakla felâha erecek mi? Rûhun ebedî kurtuluşu için bu yeterli olacak mı?" sorularını sorar.[385] Akabinde bu soruyu diğer eser ve konuşmalarında olduğu gibi dinin esas kaynağı olan Kurân-ı Kerîm ile temellendirerek cevaplar. Işık, yanıt olarak okura Ankebût Sûresi'nin iki ve üçüncü âyetlerini gösterir: *İnsanlar "îman ettik" demekle kurtulacaklarını ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar? Ant olsun ki biz onlardan öncekileri de sınadık. Elbette Allah doğru olanları da yalancıları da hakkıyla bilir.*[386]

Işık'a göre, Allah'a inanmak iyi bir başlangıçtır fakat tek başına inanmak kişinin ruhsal anlamda gelişmesini sağlamamaktadır.[387] İnsanın aradığı mânevî gelişime ulaşması ve rûhunun selâmete kavuşması için inanmak tek başına yeterli değildir.[388] Burada tâkip edilmesi gereken bir yol vardır ve o da Hazret-i Muhammed'in getirdiği dindir.[389] Işık dindarlığın îman ve sâlih amel bütünlüğünden meydana geldiğini, kendini iş ve eylem alanında gösterdiğini, hedef ve hareket ile anlam bulduğunu belirtir.[390] Allah'a inanmanın yanında; iyi niyet, doğru hedef, emek, gayret ve aksiyon hepsi bir arada olmalıdır.[391] Işık'a göre pek çok kişi, kalbinin îmanla dolu olduğunu belirtmektedir fakat yaşam tarzları dinsiz kişilerin yaşam tarzına benzemektedir.[392] Halbuki kalbi îmanla dolsa da ibâdetten yani aksiyondan uzak duran kişi kendi dinine seyirci gibi kalmaktadır.[393] Amaç seyirci kalmak değildir; din kurtuluşa götüren doğru yol ise,

[383] ay.
[384] bk. age. 177.
[385] bk. age. 50.
[386] bk. age. 51.
[387] bk. age. 50.
[388] ay.
[389] bk. age. 52.
[390] bk. age. 51.
[391] bk. age. 50.
[392] ay.
[393] Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 50.

bu yolun başında durup beklemekle hedefe ulaşmak mümkün değildir.[394] İnsanın rûhunun aradığı sonsuzluğa açılan bu yolda durmadan yürümesi gerekmektedir.

Emin Işık, dînin hedefinin yani insanı selâmete çıkartacak olanın, âlemlerin Rabbi olan Allah'a kulluk olduğunu belirtir.[395] Emin Işık, kulluğu insanın yaratılış gâyesi ve görevi olarak tanımlar.[396] Tüm yaratılmışlar farkında olsa da olmasa da kulluk yapmaktadır.[397] Bunların içinden sadece insana Allah'a gönüllü kulluk yapabilme, O'na kulluğu bilinçli olarak tercih edebilme irâde ve hürriyeti verilmiştir.[398] Sadece insan itaat etmemeyi seçebilme özelliğine sâhiptir.[399] Bu anlamda insan serbest bırakılmış olsa da, Emin Işık okura sorar: "Peki Allah'a kul olmayan kulluktan kurtulabilir mi?"[400] Işık'a göre bu mümkün değildir çünkü insan bir şeylere bağlanarak yaşar, bağlandığı şeyin emrine girer; bağlanılan insanı esir alır ve kendisine kul eder.[401] Emin Işık'a göre kul olmak insanın kaderindedir.[402] Bu nedenle insan ya Allah'a kul olmaktadır ya da geçici şeylere.[403]

Işık'a göre, kulluktan kaçış mümkün olmadığına göre insan, kendini bayağı şeylere kul olmaktan kurtarıp âlemlerin Rabbi'ne kul olmalı ve bunu en doğru şekilde ve en doğru örnekten öğrenmelidir.[404] İnanmak, yani varsayımda bulunmak, gelişigüzel davranmak ve başına buyruk hareket etmek Allah'a kul olmak için kâfi değildir.[405] İnsanın, insan olmanın gâyesi olan kulluğunu gerçekleştirebilmesi[406] yani insanlığını kemâle erdirmesi için hem bilmesi hem de

[394] bk. age. 51.
[395] bk. age. 136.
[396] bk. age. 11.
[397] ay.
[398] bk. age. 13.
[399] ay.
[400] bk. age. 12.
[401] ay.
[402] bk. age. 33.
[403] bk. age. 11.
[404] bk. age. 17.
[405] bk. age. 143.
[406] bk. age. 11.

bu bilgileri bilinçli bir şekilde uygulaması gerekmektedir.[407] Örnek her zaman Hazret-i Peygamber'dir.[408] Işık, Hazret-i Peygamber'in dini tebliğinde iki aşamadan bahseder.[409] İlki Işık'ın ifâdesi ile bir inanç ve zihniyet devrimidir.[410] Bu Mekke dönemidir. Hazret-i Peygamber îmanlar güçlü ve sağlam temellere oturduktan ve irâde kuvvetlendikten sonra ibâdetleri tebliğ etmiştir.[411]

Hazret-i Peygamber'in izlediği yoldan yola çıkıldığında, dünyaya bilgi edinme yeteneği ile gelen insanın kulluk için atacağı ilk adım, bilmektir.[412] Beşeriyetten kurtulup derece derece insan olmaya başlamak bilgi ile mümkündür.[413] Emin Işık Muhammed Sûresi'nin 19. âyetinde söze başka âyetlerde olduğu gibi "De ki" diye değil; "Bil ki" hitâbı ile başlanmasının, bilmenin, inanmanın ön şartı olarak takdîmi olduğu şeklinde yorumlar.[414] Âyet, "Ey kulum önce kime ve neye taptığını bil, iyi tanı; bilmeden tanımadan tapma, îman konusunda bilinçli hareket et, tahkik ehli ol" demektedir.[415] Tahkik kulaktan dolma, gelişigüzel, sıradan bir bilgi değildir.[416] İnsan, Allah'ın kâinatı yarattığını ve yarattıkları üzerinde hâkimiyeti olduğunu bilip kabul edebilir fakat bu sadece şartlı refleks yolu ile elde edilmiş bir bilgidir.[417] Tahkik ehli olmak îmâna kavuşmak ve işin özüne vâkıf olmaktır.[418] Işık'a göre kişinin kendi elde ettiği bir kazanım olan insanlık[419] için kalbin tasdik ettiği,[420] kişiyi varlığın ilk sebebine ulaştıran îmânî bilgi gerekmektedir.[421] Allah'ın kendi üzerindeki hakkını ve hükümranlığını fark edebilen,[422] şüphe ve tereddütlerden arınmış olan bir bilince ulaşmak gerekmektedir. Buna kulluk bilinci denmektedir ve bu bilince yâni yaratılışın gâye

[407] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 40.
[408] bk. age. 109.
[409] bk. age. 145.
[410] bk. age. 145
[411] ay.
[412] bk. age. 39.
[413] bk. age. 37.
[414] bk. age. 143.
[415] ay.
[416] bk. age. 143.
[417] bk. age. 40.
[418] ay.
[419] ay.
[420] bk. age. 15.
[421] bk. age. 18.
[422] bk. age. 15.

ve hikmetine vâkıf olabilmeye ulaşmış kişi de insanlığını tahakkuk ettirmiş kişidir.[423]

Kul olabilmenin ikinci adımı da dindarlık konusunda Hazret-i Peygamber'in yaşantısını örnek almaktır.[424] Hazret-i Muhammed sadece vahyi duyurmakla kalmamış aynı zamanda dinin ilkelerinin nasıl yaşanacağı konusunda da örnek olmuştur.[425] Bu nedenle Hazret-i Peygamber'in yolunu izlemekten kasıt sadece O'nun peygamberliğine îman etmek değildir.[426] Emin Işık, yine Kurân-ı Kerîm'e referansla şehadet getirirken "abduhû ve resuluhu" diyerek önce Hazret-i Peygamber'in kulluk vasfını tasdik ettiğimizi hatırlatır.[427] Hazret-i Peygamber'in kul olması demek, kendi adımıza O'nun kulluğunun örnek alınması yani yaşanması demektir.[428] Yine İsra Sûresi'nde Hazret-i Peygamber'in "Muhammed" olarak değil de "kul" olarak anılmasının da kulluğun en yüksek mertebesi olan mîrâcın şahsa özel değil, tüm kullar için mümkün ve geçerli bir görev olduğunu belirtir.[429]

Emin Işık, Hazret-i Peygamber'in tebliğ ettiği dînî görevleri yerine getirmek ile mükellef olmanın şerîat açısından; âkil olmak, bâliğ olmak ve hür olmak olan üç şartını sayar ve bunlara dördüncü bir şart olarak da kendi nefsine kulluktan kurtulmuş olmayı ekler.[430] İnsan, taştan, ağaçtan yapılan putlara tapmaktan özgürleşebilir; bu zor değildir.[431] Fakat kendi içindeki putlara tapmaktan kurtulması asıl zor olandır çünkü insan kendisine kolayca bir put îcad edip taparcasına ona bağlanabilmektedir.[432] Kişi kendi nefsine kulluktan kurtulmadıkça Allah'a kul olamamaktadır.[433] Ya kendi nefsinin kuludur ya da Allah'ın.[434] Bu

[423] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 117.
[424] bk. age. 131.
[425] ay.
[426] bk. age. 130.
[427] ay.
[428] ay.
[429] ay.
[430] bk. age. 52.
[431] bk. age. 34.
[432] bk. age. 33.
[433] bk. age. 54.
[434] bk. age. 52.

nedenle insan kendisine hür olup olmadığını sormalıdır.[435] Eğer ki nefsin arzu ve isteklerine esir olmuş ve rûhu maddî ihtiyaçlarının baskısı altında ezilmiş ise, bedeninin hürriyeti ile avunması ve kendisini hür zannetmesi bir vehimden ibârettir.[436] İnsan önce kendi içindeki esâretten kurtulmalıdır.[437] İçerideki putlardan kurtulmanın yolu Allah'a kul olmaktır.[438] Bunun için ise Hazret-i Peygamber'in yoluna mensûbiyeti, sadece soy sop yönünden O'na mensup olmak biçiminde idrâk etmekten sakınarak ahlâk ve sâlih amel yönünden bağlanmalı; ruhsal ve mânevî bir mensûbiyet kazanmalıdır.[439] Muhammed ümmeti olmak demek, O'nun ahlâkı ile ahlâklanmaktır.[440] Emin Işık'a göre kul olabilmek, kişinin bu yolda harcadığı çaba ve emek ölçüsünde gerçekleşmektedir.[441] Gerçek kulluk ise Hazret-i Peygamber'in izinden giderek Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya sarılmak, nefsin hevâ ve heveslerine esir olmadan Allah'ın irâdesine teslim olmaktır.[442]

2.2. Eğitim Hayatı:

2.2.1 Şifâhî Eğitimi:

Emin Işık'ın ilk hocası babası Şemseddin Efendi'dir.[443] Genç yaşta kendisine ilk Kur'ân-ı Kerîm eğitimini veren babası gibi hâfız olan Emin Işık, câmide büyüdüğünü belirtmiştir.[444] Beş altı yaşlarında babası ile birlikte câmiye gitmeye başlamış, yedi sekiz yaşlarında ise ezan okumuştur.[445] Çocukluğunda hayatının minâre, câmi ve ev arasında geçtiğini ifâde etmiştir.[446] Emin Işık'ın annesi bir

[435] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 77.
[436] bk. age. 53.
[437] bk. age. 53.
[438] ay.
[439] bk. age. 135.
[440] bk. age. 190.
[441] bk. age. 39.
[442] bk. age. 52.
[443] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[444] ay.
[445] ay.
[446] ay.

şeyh kızıdır; dedesi, amcaları ve babası ise Nakşibendiyye tarîkatine bağlıdırlar.[447] Emin Işık, medrese muhiti içerisinde yetiştiğini ve şerîat ilimleri içinde büyüdüğünü ifâde etmiştir.[448] Evleri sık sık Nakşî büyükler tarafından ziyâret edilmekte, uzun kış gecelerinde, evlerinde Hazret-i Ali'nin cenkleri, *Sîretü'n-Nebî*, *Muhammediyye*, *Ahmediyye* okunmaktadır.[449] Emin Işık, dînî bilgilerini, günah, helâl-haram gibi kavramları, kitaplardan okuyarak değil, şifâhî kültür ile, âilesinin ve çevresinin hâl ve tavırlarını gözlemleyerek, annesi, babası, ablası, komşusu, teyzesi gibi kişilerden öğrendiğini belirtir.[450] Büyüklerinin evinde Allah'tan, Peygamber'den başka kimsenin lafının edilmediğini anlatır ve bu durumu "Büyükannem çok kullanırdı Efendimiz kelimesini... Efendimiz'in sünneti Efendimiz'in fikri, Efendimiz'in emri.."" sözleriyle ifâde eder.[451] Dînî değerlerin şifâhî kültürle aktarıldığı bir dönemde ve çevrede yaşamaktadır. Kendisinin hâfızlığa başlamış olması nedeniyle, uzun eşek oynandığında arkadaşlarının kendisine "Sen mushaf sayılırsın, senin üzerinden atlamak günah" diyerek oyuna kabul etmediklerini anlatır.[452] Bir benzer hâdise de Safiye Teyzesi'nin babası uyurken, babasının arkasındaki dolaptan ihtiyacı olan şeyi almak için onun üzerinden "günahtır" diyerek atlamayıp uyanmasını beklemesidir. Emin Işık; bu hâtıradan "Günahı, kutsalı onlardan öğrendik" diye bahseder.[453] Büyüdüğü çevre, câminin zeytin ağaçlarının yere düşmüş, kurumuş dalına dahi kimsenin "Vakıf malıdır, günahtır, dokunulmazdır" diyerek, dokunmadığı bir ortamdır.[454]

İlk okuduğu kitapta da yine çevresinin etkisi olmuştur: Emin Işık, dayısının köye gelip âşık kitapları satan çerçilerden aldığı *Hurşit ile Mahmiri* isimli eseri okuduğunu görünce, kendisi de kitabı dayısından alıp okumuştur. Büyükannesinin

---

[447] bk. "Kümaksad Kuruluş Günü Emin Işık Hoca Konuşması ve Konser", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=Kzk9gLCaijI&t=4347s.
[448] ay.
[449] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgesel Film Gala Programı", (et. 28.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=UspcWBlRaLQ.
[450] ay.
[451] bk. Beykoz Belediyesi Emin Işık Söyleşisi, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=QrFr8upxW2A&list=WL&index=4.
[452] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[453] ay.
[454] ay.

kendisine ziyârete her gittiğinde, aslında ezbere bildiği Kesikbaş Destânı'nı, torununu okumaya teşvik etmek için okuttuğunu anlatmıştır.[455]

Emin Işık ayrıca ilkokula giderken yarım gün babasından gizlice Kur'ân-ı Kerîm dersleri almıştır.[456] Babası ilk etapta ders vermek istememiş ve zar zor iknâ edilmiştir. Emin Işık röportajlarında sıkça bu konu ile ilgili 1945 senesinde geçen bir anektodu anlatır:

> Komşu köyün imamının câminin dışındaki son cemaat yerindeki pencerede bir Amme cüzü bulunmuş, bulan da müfettiş. İlköğretim müfettişi. Geliyor köye bakıyor, orda bir Amme cüzü var eski harflerle. "Bu köyün imamı yasak harflerle Kur'ân öğretiyor" diye alıyor, suç unsuru olarak veriyor Amme cüzünü. Ama köyden bir tık yok. Kazancı Köyü. Muhtar, köy heyeti, bizzat oradaki eğitmen "Hayır" diyor, "Bizim hocamız Kur'ân falan öğretmiyor, bu hoca sadece namaz kıldırır, ezanını okur. Herhalde bu Amme cüzü ayak altında kalmasın, çiğnenmesin diye birisi bulmuş getirmiş oraya koymuş." Onu aldılar, (imamı) mahkemeye verdi müfettiş. Şâhit yokluğundan mahkemeyi feshedemiyor. İki ay erteliyor yeniden şâhitler bulunmak üzere. Beş sene bu hoca efendi her iki ayda bir mahkemeye gider, dosyadan çıkar Amme cüzü, şahit yokluğundan dolayı mahkeme te'cil edilir ama hoca efendi gider orada bulunur. Yaz kış her iki ayda bir gider. Bakarız komşu köyün imamı, bizim köyün yanından geçer; onların yolu, binmiş eşeğe mahkemeye gidiyor. 1950 senesinde iktidar değişti. Demokrat Parti umûmî af çıkarttı, mahkeme öyle düştü kendiliğinden. Ama 6 sene o hoca efendi mahkemeye gitti, ispât-ı vücût eyleyip ifâdesini verdi. İşte böyle bir devirde babam dedi ki: "Muhtarın oğlu da sizinle okursa ben o zaman sizi okutacağım" dedi. "Çünkü" dedi "Bir şikâyet olursa 'Ben kendiliğimden yapmadım, muhtarın ve köy heyetinin izniyle biz bu çocuklara işte Fâtiha öğretiyoruz, namaz sûrelerini öğretiyoruz.'" diyeceğim. Ben de hâfızlığa başladım, küçük bir mushaf vardı hâfızların çalıştığı. "Bu Kur'ânı kimseye göstermeyeceksin ve Kur'ân çalıştığını kimseye söylemeyeceksin." dedi.

Emin Işık sohbetlerinde sıkça bahsettiği bu olayın o dönemin şartları göz önünde bulundurularak yorumlanması gerektiğini belirtir.[457] O yıllarda birtakım yanlışlar yapıldı ise bunun mâzur görülecek tarafları olduğunu söyler; çoğu çocuk, gâzi,

---

[455] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[456] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[457] ay.

yaralı olan bir nüfûs bulunduğunu ve eğitilmiş insan gücünün hiç olmadığını hatırlatır; hemşirelik, eczacılık, doktorluk, tüccarlık gibi mesleklere sadece gayrimüslim vatandaşların ilgi gösterdiğini, halkın teknoloji ile hiç ilgilenmediğini; kalkınmanın ise ancak eğitilmiş insan gücüyle olacağını belirtir. [458] Kendisi 1963 senesinde Yüksek İslâm Enstitüsünde iken "Türkiye'deki Eğitim Kurumları" konulu mezuniyet tezini hazırladığı sırada yaptığı araştırmaya göre Türkiye'de elli iki tane lise bulunduğunu, bunların yirmi tanesinin yabancı menşe'li olduğunu belirtir.[459]

2.2.2 Eğitim Aldığı Kurumlar:

Emin Işık, ilk üç sınıfı Hatay'da, doğduğu köyde okumuş ve iki sene dört ve beşinci sınıfın açılmasını beklemiş, daha sonra komşu köyde bu sınıflar açılınca ilkokulu orada eğitmenli, üç sınıfın aynı anda ders gördüğü bir okulda bitirmiştir. [460] İlkokuldan sonra Düziçi Köy Enstitüsünü pekiyi derece ile, hazırlık okumaktan muaf tutularak kazanmış; tüm belgeleri ve valizi hazır gitmek üzere iken, babası köyün ileri gelenlerinin kendisine bu kadar güzel Kur'ân okuyan bir çocuğun köy öğretmeni olup yeteneğinin harcanacağını söyleyerek onu vazgeçirmişlerdir. Ayrıca Şemseddin Efendi'nin, oğlunun köy enstitüsünde eğitim görmesine mânî olmasında daha sonradan asılsız olduğu ortaya çıkan komünizm propagandası yapıldığına dair söylemler de etkili olmuştur.[461] Bunun üzerine Emin Işık Kırıkhan'a gitmiş ve orada yarım sene vekil müezzinlik yapmıştır. [462] İki sene de Antakya'da Kur'ân Kursu'na gitmiş, Hoca Hacı Emin Efendi ve Numan Efendi'den tâlim ve tecvid dersleri almıştır.[463] Arapça ve hâfızlık eğitimi ile klasik medrese eğitimi almıştır. [464] O sırada İmam Hatip Okulları açılmıştır

---

[458] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[459] ay.
[460] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474
[461] ay.
[462] ay.
[463] bk. "Kümaksad Kuruluş Günü Emin Işık Hoca Konuşması ve Konser", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=Kzk9gLCaijI&t=4347s
[464] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474

fakat açıldığı ilk sene, yaşı uygun olmasına rağmen babası, Emin Işık'ın kayıt olmasına izin vermemiştir.[465] Emin Işık, imam hatip okullarına kayıt süreci için, "Okullara halkın güveni yok, çünkü okuyan dîne karşı tavır alıyor. Halk okumuşa dinsiz gözüyle bakıyor" yorumunu yapmıştır.[466] Emin Işık, Şemseddin Efendi'nin ilk tepkisinin, "Bunlar İmam Hatip Okulları açar, dinsiz adam yetiştirirler" şeklinde olduğunu fakat daha sonra Emin Işık'ın babasının çok sevdiği bir müftüye bu konuyu danıştığını, o zâta İmam Hatip Okulları hakkındaki düşüncelerini sorduğunda, "Evlâdım, daha iyisi yok ki sizi oraya gönderelim, mevcûdun durumu bu, buna da şükretmek lazım, hiç olmazsa din tahsiline izin veriyorlar" cevâbını aldığını aktarmıştır.[467] Ayrıca, okula açıldığı sene kayıt olmuş olan Zeki isminde bir arkadaşı, Emin Işık'ın evine gelerek, babasına okul müfredâtında tefsir, hadis, Kur'ân-ı Kerîm, İslâm târihi gibi dersler olduğunu anlatmıştır ve bu şekilde Işık, ikinci sene Adana İmam Hatip Okuluna kayıt olmuş ve beş sene burada okumuştur.[468] Adana'daki Kur'ân hocası Recep Acar'ın kendisine, "Burada ne öğreneceksin? En iyi Kur'ân okuyan benim, sen benden daha iyi okuyorsun. Git İstanbul'da büyük hocalar var orada daha iyi yetişirsin" diyerek teşvik etmesi ve tavsiye mektupları yazması ile İstanbul'a gelmiş ve İmam Hatip Lisesi'nin son iki sınıfını da burada okumuştur.[469] Daha sonra Yüksek İslâm Enstitüsü'ne girerek buradan mezun olmuştur.[470] Emin Işık, İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ikinci mezunlarındandır.

2.2.2.1 Emin Işık'ın Doğduğu 1934 Senesi ile İmam Hatip Okulları'nın Açıldığı 1951 Yılları Arasında Din Eğitiminin Geçirdiği Tarihsel Sürece Bakış:

Dînî Eğitimde Boşluk Dönemi:

[465] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y&t=1049s
[466] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk
[467] ay.
[468] ay.
[469] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[470] ay.

Emin Işık, Cumhuriyet döneminde açılmış olan yedi senelik İmam Hatip Okulları'nın ikinci mezunlarındandır. Bu okulların açılmasından önce ise örgün din eğitim ve öğretiminde, 1930 senesi ile 7 yıllık İmam Hatip Okulları'nın açıldığı 1951 arasında 21 senelik boşluk dönemi bulunmaktadır.[471] İlk defa 1913 senesinde muktedir imam ve hatip yetiştirmek üzere açılan İmam Hatip Okulları, 1924 senesinde Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'nun ikinci maddesi gereğince kapatılmış, yerine kanunun dördüncü maddesi gereğince 29 yerde dört senelik okullar açılmış fakat talep yetersizliği nedeni ile zamanla sayıları azalmış ve 1929-1930 öğretim yılında bu okullar tamamen lağvedilmiş[472] ve böylece ülkede örgün din eğitim ve öğretimi kaldırılmıştır.[473] 1938-1946 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Hasan Âlî Yücel, devletin dînî eğitimde boşluk dönemi ile ilgili tutumunu şu şekilde ifâde etmiştir:

> Lâisizmin îlânından sonra din dersleri devletin mesûliyetine mevzû olmaktan çıkarılmıştır. Vatandaşlar, bu vicdânî duyguyu istedikleri gibi evlatlarına telkin edebilirler. Fakat bunu fert olarak kendileri yaparlar. Devletin bir müessesesi olan mektep, devlet gibi bütün dinler ve mânevî telakkîler karşısında tamamîyle bîtaraftır. Onunla alâkadar olamaz ve kendi bütçesiyle ne eskiden olduğu gibi mektebin câmisinde imam, ne de sınıfında ulûm-u dîniyye muallimi bulunduramaz.[474]

Bu dönemde, zamanla sayıları azalan din görevlilerinin yerine yenilerini yetiştirecek kurumların bulunmaması ve Medenî Kanun'un 266'ıncı maddesi, âilelerin çocuklara din eğitimi vermelerine müsâade etmesine rağmen, laikliğe aykırı bulunduğu için çocuklarına Kur'ân-ı Kerîm öğreten âilelerin evlerinin basılması gibi nedenlerle yeni neslin dînî eğitimden mahrum kalması huzursuzluklara neden olmuştur.[475] Din derslerinin okul müfredâtından tamamen kaldırılması ve yerine bir şey konmamış olmasının toplumda yarattığı ahlâkî problemler, 1943 senesinde gerçekleştirilmiş olan İkinci Maârif Şûrâsı'nda

[471] bk. Nahit Dinçer, *1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974), 46.
[472] bk. Halis Ayhan, "İmam Hatip Lisesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2000, XXII: 191-194.
[473] bk. agm.
[474] Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim,* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), 227.
[475] bk. Dinçer, *1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, 1974, 51.

gündeme getirilmiş fakat Beşinci Millî Eğitim Şûrâsı'na kadar din eğitimi konusu düşünülmemiştir.[476]

Çok Partili Hayata Geçiş ve Örgün Din Eğitiminin Tekrar Gündeme Gelmesi

1946 senesinde çok partili hayata geçilmesi ile okullarda din eğitimi konusu, gazetelerde ve meclis parti gruplarında tartışılmaya başlamıştır.[477] Lağvedilen kurumların yerine yenilerinin açılmamasının oluşturduğu sonuçlar 17 sene sonra, 1947 yılında yapılan 7. CHP Kurultayı'nda da gündeme gelmiştir.[478] Çorum delegesi Abdülkadir Güney, devletin Diyânet İşleri Başkanlığı bulunmasına rağmen, bu dâirenin din öğretmek hususunda bir teşkîlâtı bulunmadığını ve imamlık tâyininden başka görev îfâ etmediğini belirtmiş; dinin çöküşte olduğuna ve buna lakayt kalındığına dikkat çekerek, ilkokullardan başlayarak din dersleri verilmesi ve ilâhiyat fakülteleri açılmasını teklif etmiştir.[479] Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da Diyânet İşleri Reisi'nin görevini yapamadığını; Hristiyan ve Mûsevî vatandaşlar kendi mekteplerini açıp, din görevlileri yetiştirirken, ülkenin onda sekizini oluşturan nüfûsun ise ölülerini gömecek kişileri bulunmadığını belirtmiş, devletin Türk dindarlarını diğer dinlerdekiler ile bir tutmasını ve diyânet işlerinin vakıflar idâresi ile birleşip ölü gömücü, imam ve hatip yetiştirmesini talep etmiştir.[480] Kayseri delegesi Şükrü Nayman da ülkedeki ahlâkî problemlere dikkat çekmiş, halkın mânevî gıdaya şiddetle ihtiyaç duyduğunu, tarihe referans yaparak sadece maddeye tapan milletlerde ahlâksızlığın önlenemediğini konuşmasında belirtmiş ve şikâyet edilen ahlâksızlıkların önleminin İslâm ahlâkında olduğunu, rûhî terbiyenin ancak din yolu ile verilebileceğini söylemiş, laikliğe hakîkî mânâda hizmetin din terbiyesinin inkişâfına yardımda olduğunu belirtmiştir.[481] Ayrıca, vakıflar idâresinin dînî müesseselere bakamaz ve onları yaşatamaz durumda olduğuna; imam ve hatip olarak çalışanların maaşlarının

[476] bk. Ethem Ruhi Fığlalı, "Cumhûriyet Döneminde Din ve Devlet", *Türk Yurdu*, 2011, 290: 24-39.
[477] bk. Dinçer, *1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, 1974, 51.
[478] *CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, (Ankara: 1947), 448.
[479] bk. age. 449.
[480] bk. age. 450-451.
[481] bk. age. 451.

azlığına dikkat çekmiş, durumlarını "aç ve sefil bir hal" olarak tanımlamış ve bu koşullarda din adamı yetişmeyeceğini, dînin bir propaganda vâsıtasına dönüşeceğini belirtmiştir.[482] İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver de din görevlilerinin aldıkları maaşın azlığına, kılık kıyâfetlerinin perişanlığının târihî müesseselere yakışmayacak durumda olduğuna dikkat çekmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde köy câmilerinin imam ve hatip ihtiyacı üzerine yaptığı bir münâkaşa sonrasında dışarıya çıktığında yanına gelen meclis hademeleri ile arasında geçenleri şu sözlerle aktarmıştır: "Altı tâne meclis hademesi yanıma geldi, gözleri yaşlı olarak şunları söyledi: 'Vallâhi billâhi altı köyümüzde tek bir imam kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer bize imam ve hatip vermezseniz ölülerimizi köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz.'"[483] Kocaeli delegesi Yusuf Ziya Kösemen Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'na göre dînî müessesat ile Millî Eğitim Bakanlığının vatandaşın dînî ve ahlâkî terbiyesi ile meşgul olması gerektiğini fakat laiklik umdesine halel gelmemesi için bu vazîfenin ihmal edildiğini belirtmiştir.[484]

Boşluk döneminin oluşturduğu durumu Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Diyânet İşleri Başkanı[485] Ahmed Hamdi Akseki, 12.12.1950 târihinde hazırladığı raporda şu şekilde ifâde etmiştir:

> Aradan uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen Millî Eğitim Bakanlığı 430 numaralı kânunla taahhüt eylediği vazîfeyi yapamamış ve Diyânet İşleri Başkanlığı'nı yakînen ilgilendiren dînî vazîfelerde istihdam edecek hiçbir eleman vermemiş olması ve başkanlığın da bugüne kadar din adamları yetiştirecek meslekî bir müesseseye sâhip bulunmaması yüzünden bugün memleketin birçok yerlerinde hakîkî ve münevver bir din adamı bulmak şöyle dursun, câmilerde mihrâba geçerek halka namaz kıldıracak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunmamaktadır. Hatta bazı köylerimizde ölenlerin teçhiz ve tekfîni ile ebedî istirâhatlerinde tevdî gibi en basit dînî bir vazîfeyi îfâ edecek kimseler dahi bulunmamakta

[482] bk. *CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, 1947, 452.
[483] bk. age. 457.
[484] bk. age. 462.
[485] bk. Süleyman Hayri Bolay, "Ahmet Hamdi Akseki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1989, II: 293-295.

> ve cenâzelerin kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri bilinmekte ve görülmektedir.[486]

Târihçi, dönemin din eğitimi genel müdürü ve yazar İsmet Parmaksızoğlu ise Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'nun uygulanmasının ilk safhasında, ferdin dînî terbiyesinin velîlere bırakılmış olmasının isâbetsiz bir karar olduğunu söyleyerek büyük bir çoğunluğu dînî bilgi konusunda cehâlet içinde olan anne babaların verdiği, gelenek ve göreneklerle karışmış bir dînî terbiye almış çocukların, seküler bir sistemdeki eğitim ve öğretimle karşılaştıklarında nefislerinde îzâhı mümkün olmayan bir çatışmaya düştüklerini ve bunun sonucunda ya geleneklerine sıkı sıkıya bağlı fanatik bir reaksiyoner ya da her şeyi kötümser karşılayan, hiçbir şeye inanmayan bir vatandaş olma durumuna düştüklerini belirtmiştir.[487] Ayrıca dînî hizmetleri yerine getirecek yeni nesillerin yetişmemesinin, nüfûsun gittikçe artması karşısında yeni din adamına olan ihtiyacı geniş ölçüde artırdığını ifâde etmiştir.[488]

Boşluk döneminde, devlet tarafından kültürlü din görevlisi yetiştirilme ortamının oluşturulamaması hem Türk inkılâbını benimseyen dindar vatandaşlar tarafından da yadırganmış hem de kapalı kapılar ardında boşluktan istîfâde eden kanunsuz bir dînî eğitim öğretim furyası zuhur etmiştir.[489] Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* isimli eserinde, dönemle ilgili, 1945 yazına kadar geçen süreci yaşamış olanların o devirde hükümet adamlarının icrâatlarını tenkit etmenin, özellikle din hürriyeti ve laiklik gibi "tekelleşmiş" ifâdesi ile nitelendirdiği konuları ele almanın âdeta intihar etmek demek olduğunu yazmıştır.[490] Yüksek öğrenimini ve doktorasını Fransa'da yapmış olan[491] Ali Fuat Başgil, laiklik prensibini aldığımız Garb'ın medenî memleketlerinde, laikliğin, herhangi bir dînin iç nizâmına, ibâdet ahkâm ve erkânına hiçbir sûrette müdâhale etmemek biçiminde uygulandığını hatırlatmış;

---

[486] bk. Ahmet Hamdi Akseki, "Dînî Müesseselerimiz Hakkında Bir Rapor", *İslâm Dergisi*, 1960, 34: 296-297.
[487] bk. İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1966), 27.
[488] bk. age. 28.
[489] bk. Fığlalı, "Cumhûriyet Döneminde Din ve Devlet", 2011, 290: 24-39.
[490] bk. Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2007), 15.
[491] bk. Selçuk Özçelik, "Ali Fuat Başgil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1992, V: 128-130.

laikliğin, din hürriyetini getirdiğini, din hürriyetinin ise sadece mâbedlerin açık kalması ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda dînin yüksek ilimlerinin serbestçe okutulup öğretilmesi, dînî neşriyatın yapabilmesi olduğunu belirtmiştir [492]

Din Eğitiminin Meclis Dışında Devrin Münevverleri Tarafından Gündeme Getirilmesi

Bu dönem ile ilgili tepkiler ve tenkidler, devrin, Cumhuriyet'in getirdiği ilkeleri îtirazla karşılamamış olan münevverlerinden de gelmiştir. 1941 yılında maârifçi Kenan Büyükaksoy'un Hasan Âli Yücel'e, "Beyefendi, nedir bu maârifin hâli, bu nesil nereye gidiyor? Başı boş bırakılmış, faydalı bilgi verilmiyor. Çocuklarımız gayrimillî ve gayriislâmî terbiye ile yetiştiriliyorlar." dediği ve maârif meselesinin âciliyetini hatırlatarak, gelecek neslin şimdiki neslin devamı olduğunu ve bu nesle öğretilmeyenin sonrakilere de öğretilemeyeceğini; mâzîsi olmayanın istikbâlinin de olamayacağını ifâde ettiği aktarılmıştır.[493]

Cumhuriyet Gazetesi yazarı ve aynı zamanda gazetenin kurucusu Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi, 12 Şubat 1948 târihli "Din ve Devlet" isimli yazısında, saltanat yıkılıp medreseler lağvedildiğinde İslâm geleneklerine ve ibâdete bağlı kalmanın hoş görülmediği bir hava estiğini, din müessesesinin başıboş kaldığını, çocuklarına tanrısal bir terbiye vermek isteyen Müslüman anne babaların ne yapacaklarını, kime başvuracaklarını bilemez halde olduklarını, köylerin imamsız, câmilerin müezzinsiz kaldığını belirtmiş ve ilâve olarak artık inkılâbın tamamen yerleştiği bir devirde yaşanıldığına dikkat çekip, isteyen vatandaşlara dînî eğitim verilmesi için bir teşkîlât kurulmasının devletin vazîfesi olduğu görüşlerini ifâde etmiştir.[494] Mütefekkir, yazar Sâmiha Ayverdi ise maârif programında din eğitim ve öğretim meselesinin bir bekā ve devam meselesi olduğunu söyleyerek,[495] yıkılan dînî müesseselerin yerine günün şartlarına uygun olanlarının açılıp,

[492] bk. Başgil, *Din ve Laiklik*, 2007, 14.
[493] bk. Sâmiha Ayverdi, *Dost*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2019), 140.
[494] bk. Nadir Nadi, "Din ve Devlet", *Dem Dergi*, 2007, 2: 89.
[495] bk. Sâmiha Ayverdi, *Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976), 23.

münevver ve idealist din adamları yetiştirilmemiş olmasının tehlikeli neticesi sonucunda bir taraftan îmanın yıkılıp, küçük düşürülmesinin günün münevverleri tarafından moda hâline getirildiğini,[496] diğer taraftan da buna karşı direnen, kendisi ile alay edilen halkın çareyi taassuba demir atmakta bulduklarını belirtmiştir.[497]

Boşluk Dönemi ve Sonrasında Din Eğitimi Konusunda Halkın Tutumu

Boşluk dönemi ile alâkalı, devrin mütefekkirlerinin yorumlarına benzer bir tespit daha sonra Millî Eğitim Bakanlığı müfettişliği, Din Eğitim ve Öğretim Dairesi Müdürlüğü yapmış olan Kemal Edip Kürkçüoğlu'ndan gelmiş, hazırladığı raporda ülkede acîlen çözülmesi gereken bir din problemi olduğuna, kendisini aydın olarak tanımlayan zümre ile din adamı olarak tanımlayan zümre arasında gittikçe genişleyen bir ikilik bulunduğuna dikkat çekmiş; aydın zümrenin dine kayıtsız olduğunu, din adamı rolünde olan kişilerin ise taassuba kaçtıklarını belirtmiştir.[498] Emin Işık gibi, din eğitiminin müfredâta tekrar konduğu dönemde ilâhiyat eğitimi almış ve o süreci bizzat yaşayarak tecrübe etmiş olan, Ankara İlâhiyat Fakültesinin ilk mezunlarından Prof. Dr. Beyza Bilgin, Türkiye'de din eğitimi ile ilgili hazırladığı doçentlik tezinde, Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'nun uygulanmasının ilk aşamasında, dînî eğitimin genel eğitimin dışında bırakılması ve laikliğin dini dünya işlerinden ayrı tutma düsturunun, dini okullardan da ayrı tutma olarak yorumlanması nedeni ile devletin dînî eğitim görevini yerine getiremediği,[499] buna karşın ortaya dine bağlı vatandaşların büyük bir çoğunluğunun laikliği dine karşı bir sistem olarak algıladığı sonucunun çıktığını belirtmiştir.[500] Bilgin, örgün din eğitimi verilmeyen dönemle ilgili belirtilmesi gereken bir diğer noktanın da, bir taraftan müfredatta din bilgisi dersi bulunmuyorken diğer taraftan başka dersler vâsıtasıyla ülkedeki din anlayışının tabiatçılığa kaydırılmak isteği

[496] bk. Ayverdi, *Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, 1976, 24.
[497] bk. age. 25.
[498] bk. Cemal Cebeci, *Doksan Üç Yılın Ardından Hâtıralarım*, (Ankara: Başkent Klişe Matbaacılık, 2013), 138.
[499] bk. Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, (Ankara: Emel Matbaacılık, 1980), 46.
[500] bk. age. 47.

olduğunu, lise tarih kitaplarının başına konan 8 sayfalık bir ekten örnek vererek ifâde etmiştir. Bu ekte, tabiatın dışında ve üzerindeki tüm mefhumların insan tarafından uydurulduğu yazmakta; Hz. Muhammed ile ilgili de Bilgin'in ifâdesi ile "İslâm inancına uymayan" bir söz ediş bulunmaktadır.[501] Bilgin burada yazanları "İslâm inancına göre Hz Muhammed vahiy fikrine kendisi varmış değildir; aksine vahiy için o Allah tarafından seçilmiştir." diyerek tekzîb etmiş ve bu ifâde şeklinin, Bilgin'in sözleri ile "din ile ilgili başka bilgiler verilmezken dînin îmâna dayanan çok önemli bir konusunun böyle hafif bir dille ifâde edilmiş olması"nın, yanlış bir politika olduğunu, bu politikanın tabiatçı fikirleri benimseyenler ile İslâmî inancın kudsiyetine bağlı olanlar arasında mesâfe oluşturduğunu, bunun da sonucu olarak halkın dînin elden gitmekte olduğuna kanaat getirip, hurâfe ile gerçek ayrımı yapmaksızın ellerindeki dîne sıkı sıkıya sarıldıkları ve dîni yeniden canlandırmak adına tarîkate benzer dînî siyâsî kuruluşların oluştuğu çıkarımında bulunmuştur.[502] İlâve olarak, Türkiye'de din eğitiminin resmî alanda kendiliğinden silinmesiyle sonuçlanan bu dönemde,[503] din ile olumlu yönde ilgilenmemiş olan devletin sonunda olumsuz yönde ilgilenmek durumunda kaldığı yorumunu yapmıştır.[504]

İmam Hatip Kurslarının Açılması

10 Şubat 1948'de Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubunda, içinde daha sonra CHP hükümetinde Millî Eğitim Bakanlığı yapacak olan Tahsin Banguoğlu'nun da bulunduğu on yedi kişiden oluşan bir komisyon, ilkokullara din dersleri konması ve imam ve hatip yetiştirmek için meslek okulları açılması konularının incelenmesi için seçilip görevlendirilmiştir.[505] Komisyondan imam hatip okulları açılması kararı çıkmış fakat Tahsin Banguoğlu'nun ifâdesine göre, son anda partideki "devrimci" olarak tanımladığı kişilerden dolayı okullar, kurslara dönüşmüştür.[506] 1948 senesinde, imam hatip mekteplerinin kapatılmasından 18

[501] bk. Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, 1980, 49.
[502] ay.
[503] bk. age. 45.
[504] bk. age. 50.
[505] bk. Dinçer, *1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, 1974, 53.
[506] bk. Tahsin Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, (İstanbul: Derya Dağıtım Yayınları, 1976), 99.

sene sonra on ilde, din adamlarına bilgi vermek üzere on aylık kurslar açılmıştır.[507] Banguoğlu, içinde bulundukları vaziyeti, "İhtiyaç o kadar âcildi ki, ilk sınıf mezunlarına da bir ehliyet verip onları imam yapmayı düşündük" sözleri ile ifâde etmiştir.[508] Bu kurslardan İstanbul'un Etyemez semtinde açılmış olanını ziyâret eden *Cumhuriyet Gazetesi* yazarı Metin Toker, yazdığı tetkik ve tenkid yazısında, kursların beş aylık olduğunu ve bu sürenin sonunda başarılı olanlara verilecek sertifika ile imamlık ve hatiplik yapmalarına müsâade edileceğini bildirmiş ve kursları açanların imam ve hatip kelimelerinin mânâsını bilip bilmediklerini sorup tenkit etmiş; imam ve hatip yetiştirmekten maksadın namaz kıldırmak, ölü gömmek, mânâsını bilmeden birkaç dua etmek olmadığını; imamın din hakkında en doğru, en geniş ve en mücehhez bilgiye sâhip olan kişi olması gerektiğini söylemiştir. Cumhuriyet devrimlerine bağlılık ilkesi ile kurulmuş olan[509] *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yer alan bu tespit ve tenkidlerin, Mehmet Akif Ersoy'un oğlu tarafından kurulmuş, Âkif'in fikrî mîrâsını devâm ettirme gâyesi taşıyan ve 1940'lı yılların dînî politikalarına muhâlif tavır sergileyen[510] *Selâmet* mecmuasında iktibas edilip benzer fikirler ile yorumların desteklenmesinden,[511] o dönemde toplumun farklı politik görüşleri benimsemiş kesimlerinde de din eğitimi konusundaki ortak bir hassasiyet bulunduğu gözlemlenmektedir. Kursun başına getirilmiş olan Celâleddîn Ökten'in ise imkânların yetersizliği karşısında, "Bu kursta değil imam, müezzin bile yetişmez" dediği aktarılmıştır.[512]

İmam Hatip Kurslarının Yedi Senelik Okullara Dönüşmesi:

Kursların yetersizliğinin anlaşılması üzerine Celâleddîn Ökten önceden hazırladığı 7 yıllık İmam Hatip Okulları projesini hükümet erkânı ile görüşerek kabul ettirmeye çalışmış fakat iktidarda Demokrat Parti olmasına rağmen dönemin bürokratik yapısı, 7 senelik İmam Hatip Okulları projesine ilk etapta

[507] bk. Dinçer, *1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, 1974, 61.
[508] bk. Banguoğlu, *Kendimize Geleceğiz*, 1976, 101.
[509] bk. https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cumhuriyetin-oykusu-ilklerin-gazetesi-1380957, (et. 27.10.2022).
[510] bk. https://katalog.idp.org.tr/dergiler/79/selamet (et. 27.10.2022).
[511] bk. Metin Toker, "İmam ve Hatip Kursları Hakkında", *Selamet*, 2012, 74: 3.
[512] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022, https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s

olumlu bakmamıştır.[513] Ökten'in bu projeyi sunduğu Tâlim Terbiye Kurulu'ndaki kişilerin, böyle bir konuyu değerlendirmeye liyâkatli olmadıkları, kimisinin Celâleddîn Ökten'e "Siyer nedir?" diye sorduğu, kimisinin ise "hatt-i Osmânî" dendiğinde "Hâfız Osman" anladıkları; Ökten'in "Millî Eğitim Bakanlığı'nın en üst seviyesindeki bir ilmî kurulun içinde böylesine cahil kişilerin bulunması beni çok üzüyor." dediği aktarılmıştır.[514] Celâleddîn Ökten'in, bu proje ile amacı kendi ifâdesi ile "Asrın ilimleriyle mücehhez, şark ve garbı bilen, tâvizsiz fakat müsâmahakâr din âlimi yetiştirmek"tir[515] ve bu nedenle de imam ve müezzinlerin fizik ve kimya okumalarını şiddetle istemiş, diğer yandan Kur'ân'ın kendi harfleri ile okutulmasında ısrarcı olmuştur.[516] İmam Hatip Okulları projesi için kurulan komisyonda, Tâlim ve Terbiye Kurulu, Diyânet İşleri Başkanlığı ile ortaklaşa çalışmaktadır ve Ökten bu iki grubu da iknâ etmekte zorlanmıştır. Diyânet İşlerindekiler İmam Hatipler'de felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi dersleri gereksiz görmüş, Tâlim Terbiye Kurulundakiler ise Arapça ve Kur'an derslerini inkılaplara aykırı bularak Latin harfleri ile yazılmasını talep etmişlerdir.[517] Kurul, Kur'ân-ı Kerîm'in kendi harfleri ile okutulmasını ve okulların yedi senelik olmasını kabul etmemiştir.

Celâleddîn Ökten radyoda Konya'da yaptığı bir konuşmayı dinleyip, ifâdelerinden dindar bir insan olduğu fikrine vardığı Samsun milletvekili Tevfik İleri'nin, Millî Eğitim Bakanlığı'na getirildiğini öğrendiğinde, İleri'nin Özel Kalem Müdürü, Nurettin Topçu'nun ise çok yakın arkadaşı olan Câhit Okurer vâsıtası ile kendisinden randevu istemiş; İmam Hatip Okulları projesini bakana sunmuştur.[518] Ökten'in İleri'ye

> Asrımızın ilmî anlayışında toplum bireyleri ilimsiz din, dinsiz ilim olmayacağı kanaatine varmışlardır. Ama bu seviyeye önce kendine hitâb edecek, kendisini hem ilmî hem de dînî bakımdan tatmin edecek, her iki yönü bilen, halkın sosyal ve kültürel seviyesine göre hatt-ı harekâtını

[513] bk. Hüseyin Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, (İstanbul: Hat Yayınevi, 2014), 149.
[514] Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, (İstanbul: Hat Yayınevi, 2014), 149.
[515] bk. age. 151.
[516] bk. age. 149.
[517] bk. age. 151.
[518] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 153.

> ayarlayabilen din adamlarıyla ulaşılabilir. Tek taraflı hareket benimseyen bir zihniyete sâhip bir din adamı tipi toplumun problemlerini çözmekten çok kendisi problem olur.

dediği aktarılmıştır.[519]

Tevfik İleri, Celâleddîn Ökten'in konuşmalarından tahmin ettiği gibi îmanlı bir insandır. Mutasavvıf, mütefekkir Sâmiha Ayverdi ile, Ayverdi'nin ifâdesiyle arasında kadim bir âşinâlık, dostluk ve muhabbet bulunan, ülkesini ücretsiz ve karşılıksız seven,[520] "bir vatan ve îman âbidesi" olarak tanımladığı[521] birisidir. Ailesinin ifâdesi ile de din bilgisini çocuklara vermeyi bir millet hizmeti olarak görmüş;[522] dîni doğru anlayan ve anlatanların yetişmesi konusunda hassasiyet göstermiştir.[523] İleri, Celal Hoca'yı, Ankara'da bürokratik çevrelerde sakallı kimsenin bulunmadığı ve kabul görmediği bir dönemde, daha iktidâra henüz gelmiş ve demokrasiye geçiş sürecinin başlangıç aşamasındayken makamına kabul etmiş, hürmetle karşılamış[524] ve diğer bakanlarla tanıştırıp akşam evinde ağırlamış; Okurer de projenin bakanlıktaki prosedürünü takip etmiştir.[525] İleri, Celâleddîn Ökten'i dönemin başbakanı Adnan Menderes ile tanıştırmış,[526] ayrıca Ökten ile beraber komisyona gidip, toplantıya başkanlık ederek İmam Hatip Okulları projesinin yedi senelik olarak onaylanmasını sağlamıştır.[527]

Yedi Senelik İmam Hatip Okulları Projesinin Faâliyete Geçmesi:

Devletten okulların açılması için izin belgesi çıkmış, Celâleddîn Ökten İstanbul İmam Hatip Müdürü olarak tâyin edilmiştir. Fakat İstanbul Millî Eğitim

---

[519] bk. İsmail Karaçam, *Hâtıralar*, (İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009), 142.
[520] bk. Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976), 244.
[521] bk. age. 238.
[522] bk. Sadık Yalsızuçanlar, *Vefâ Apartmanı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 224.
[523] bk. age. 225.
[524] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[525] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 153.
[526] bk. "Celâl Hoca Belgeseli, (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[527] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 154.

Müdürlüğünde okulları açacak maddî imkân ve teçhizat bulunmamaktadır.[528] Devlet okullara açılabilir izinini verdikten sonra projenin hayata geçmesine karışmamıştır.[529] Celâleddîn Ökten, bu gelişme üzerine imam hatip okullarının projesini hazırlamakla yetinmeyerek, projenin hayata geçmesi için de harekete geçmiş; "ashâb-ı hayr" diye nitelendirdiği, daha sonra İlim Yayma Cemiyeti adı altında toplanacak olan, yirmi senedir harâbe hâline gelmiş yahut amacı dışında kullanılmış mescitleri tâmir ettirerek bakımını yaptıran hayırseverlerle irtibâta geçmiş, onlardan maddî destek talep etmiş ve onları cemâatsiz câmilerin işe yaramayacağı, cemâat için ise kendini lise, üniversite mezunlarına dinletebilecek târih, coğrafya, kimya, fizik bilgileri olan imamlar yetişmesi gerektiği yönünde iknâ etmiştir.[530] Bu gelişmeler sırasında 70 yaşında olan Celâleddîn Ökten'in öğrencisi Orhan Okay'ı da yanına alarak, İstanbul'da hazîne ve vakıflara ait tüm binâları dolaştığı, metruk yapıları tek tek gezdiği aktarılmıştır.[531] Daha önce Zeyrek Ortaokulu olan harabe bir binâ, temmuz ayında hayırseverlerin yardımı ile satın alınmış, iki ayda tâmir edilip, eğitim öğretim dönemine yetiştirilmiş,[532] 11 Ekim 1951'de 68 hayırseverin bir araya gelmesi ile Celâleddîn Ökten'in önderliğinde İlim Yayma Cemiyeti kurulmuş, 17 Ekim 1951'de ise İstanbul İmam Hatip Okulu açılmıştır.[533] Devlet, öğretmenlerin maaşlarını ödemek dışında okulların inşâası, bakımı, öğrencilerin yurtları gibi konulara karışmamış; bu boşluğu, meseleyi bir ibâdet gibi gördükleri ifâde edilen İlim Yayma Cemiyeti üyeleri ülkenin dört bir yanından dindar iş adamlarından yardım toplayarak doldurmuştur.[534] Bu süreçte İlim Yayma Cemiyeti'nin kurucularının para lâzım olduğunda çarşıya indikleri ve bir gün içinde gereken meblağı topladıkları aktarılmıştır.[535] Celâleddîn Ökten'in öğrencisi Orhan Okyay, okulun kuruluş sürecindeki bürokratik atmosferi "Millî Eğitim Bakanı işin üzerine heyecanla

[528] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 155.
[529] ay.
[530] ay.
[531] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[532] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 157.
[533] bk. Mustafa L. Bilge, Hamza Akbulut, "İlim Yayma Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2020, Ek 1: 637-638.
[534] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 164.
[535] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s

düşüyordu ama personel bu işle ilgili değil hatta neredeyse aksamasını bekliyorlardı" cümleleriyle tasvir etmiştir.[536]

Okulun Faaliyete Geçmesinden Sonra Oluşan Problemler

Okul açıldıktan sonra Tevfik İleri zaman zaman ziyârete gelmiş ve bir defasında sınıfa "Arkadaşlar, dikkatli olalım, derslerinize iyi çalışın, bu okulları doğmadan boğmak isteyenler var, ancak temkinli ve ağırbaşlı hareket edersek istikbal bizim olacaktır." cümleleri ile hitap etmiştir.[537] Nitekim, okulların açılmasından iki sene sonra yaşanan gelişmeler, Okyay'ın kuruluş aşamasındaki izlenimleri ile Tevfik İleri'nin sözlerini doğrular nitelikte olmuştur. Tevfik İleri'nin başka bir bakanlığa kaydırılmasının hemen ardından Kur'ân-ı Kerîm'in Latin harfleri ile okutulmasını emreden bir yazı gelmiş[538] ve müfredat değiştirilmiş; beraber verilen kültür dersleri ve meslekî derslerin oranı ile oynanmıştır.[539] Sistematik düşünmeye ve metoda çok önem veren[540] ve metodsuz bilimin sadece bilgi yığını olacağını vurgulayan[541] Celâleddîn Ökten, İmam Hatipler'in programını bu bakış açısı ile orta birden lise sona kadar öğrenciye bir metodoloji kazandıracak şekilde hazırlamıştır ve program ile oynanması kendi ifâdesi ile "maksattan inhirâf etmek"tir.[542] Ökten, Kur'ân-ı Kerîm'in Latin harfleri ile okutulması tâlîmâtını reddederek, kendisini teftîşe gelen müfettişlere de durumu îzâh etmiş ve bu süreç sonunda müdürlük görevinden alınmıştır.[543] Yerine ilâhiyat kökenli olmayan, ateist fikirleri ile bilinen ve bu görüşlerini ve okulda görev yapmak istemediğini İlim Yayma Cemiyeti üyeleri yanında da açıkça ifâde eden Cemil Yener getirilmiştir.[544] İstanbul İmam Hatip Okulu'nun Emin Işık'la aynı dönem mezunlarından olan İsmail Karaçam, samîmî bir solcu olarak tanımladığı Yener'in

---

[536] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s.
[537] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 153, 159.
[538] bk. age. 177.
[539] bk. age. 176.
[540] bk. age. 190.
[541] bk. age. 191.
[542] ay.
[543] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 177.
[544] bk. age. 179.

İlim Yayma Cemiyeti yöneticilerine, "Benim zihniyetim ile bu okulun zihniyeti çelişki hâlinde, beni buradan aldırın" talebinde bulunduğunu aktarmıştır.[545] Bekir Topaloğlu da Yener'in öğrencilere okulların geleceği olmadığı, lise bölümünün açılmayacağı yönünde telkinde bulunduğunu ve başka ortaokullara geçmeleri için teşvik ettiğini fakat bu sözlerin öğrencileri etkilemediğini anlatmıştır.[546] Celâleddin Ökten'in oğlu, Sâdettin Ökten bu olayı şu şekilde yorumlamıştır:

> 53 ve devâmında Demokrat Parti'nin değiştirici enerjisi ve arzusu önce bir çevrelendi, sınırlandı, sonra kırılmaya başlandı. Onun İmam Hatip Okulları'na yansıması Celal Hoca gibi bu okulların kurucusu ve bir mânâda yönlendiricisi bir insanın daha deneyi bitmeden, bu bir deney çünkü 7 yıllık bir deney, o bitmeden bir başka anlayış, pozitivist anlayış geldi, bir müdür getirdi, yani yönetimi ele geçirdi, Celal Hoca'yı bir başka mevkîye tenzil ettiler.[547]

Celâleddîn Ökten kendi zamanında müfredata yüzde 60 kültür, yüzde 40 meslek dersleri koymuş; okula, aralarında Ali Rıza Sağman, Hasan Basri Çantay, Nurettin Topçu, Yaman Dede, Hâki Yener, Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, Ömer Nasûhî Bilmen, Hüseyin Karagöz, Abdülhalim Akkul, Mahmut Bayram, Zekâi Konrapa, Mahir İz gibi isimlerin bulunduğu Osmanlı dönemini görmüş ilim sâhibi zatları hoca olarak getirmiştir.[548] Yeni müfredatta ise meslekî dersler 9'a düşürülmüş, müdürün isteği üzerine bilimsel dersler 23'e çıkarılmış,[549] öğrenciler demoralize olmuş, 270 kişiden ancak 37'si mezun olabilmiştir.[550]

Cemal Cebeci müfredattaki ders oranı ile ilgili, okullarda kültür dersleri fazlası ile okutulurken 7 yılda verilen meslekî derslerin 4 yıla indirilmesinin, yarı câhil kişilere görev verilmesine neden olacağını ve bir meslek okulunda normal genel kültür ile yetinilmeyerek meslek bilgisinin ikinci plana atılmasının endişe verici

---

[545] bk. Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhûriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 1*, (İstanbul: Ensar Neşrîyat, 2008), 71.
[546] bk. Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhûriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, (İstanbul: Ensar Neşrîyat, 2008), 296.
[547] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[548] ay.
[549] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 179.
[550] bk. age. 180.

olduğunu belirtip, "Nasıl ki medreseler genel kültürü ihmal ettiği için yıkılmışsa, imam hatip okulları da meslek kültürünün kifâyetsizliğinden çökecektir." sözleri ile bu durumu tenkid etmiştir.[551]

Sâmiha Ayverdi, 1957 târihli bir yazısında İmam Hatipler ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve bu kurumların boşluk döneminin kaybını telâfi edecek kifâyette olmadıklarını belirtmiştir.[552] Ortaokula denk olan dört yıllık ilk dönemde, ilkokulda sadece Latin harfleri ile eğitim görmüş çocuklara tefsir, akaid, kelam, psikoloji, fizik, kimya gibi 27 ayrı dersin gösterilmesinin ağır bir yük olduğunu belirtmiş[553] ve Maârif Vekâleti'ni kendi ifâdesi ile "lise devresinde 24 dersi 3 yıl içerisinde öğretip memlekete şâmil bir din kültürü vermiş olduğunu zannediyor" diye tenkid etmiştir.[554]

Emin Işık'ın İstanbul İmam Hatip Okulu'na Kayıt Olma Süreci

Emin Işık İstanbul İmam Hatip Okulu'na geçiş sürecini şu şekilde anlatır:[555] Adana İmam Hatip Okulu'nun üçüncü sınıfında iken kendisinden önce İstanbul'a giden arkadaşı Hüseyin Top gibi İstanbul İmam Hatip Okulu'na naklini yaptırmak ister ve Vefa'daki okula gider. Fakat kendisine yer olmadığı söylenir. Öğrencilerin bir kısmı bahçede baraka gibi bir yapının içinde ders görmektedir. Çarşamba'da büyük bir binâ yapıldığı ve ondan sonra yatay geçiş kabul edilebileceği bilgisi verilir. Emin Işık, iki sene okulun Vefa'dan taşınmasını bekler ve bu süreçte İstanbul'da okuyan arkadaşları ile mektuplaşarak okulun durumuna dâir haber alır. İnşaâtın bittiğini öğrendiğinde Adana'dan tasdiknâme alarak İstanbul'a gider. Müdür değişmiştir; Mahir İz'dir ve kendisine nakil kabul edemediklerini söyler. Emin Işık durumu "Ortada kaldık" ifâdesi ile anlatır. Bu sırada Emin Işık'a, "Celal Hoca müdür değil ama hâlâ sözü çok geçer. Gidin Celal

[551] bk. Cemal Cebeci, *Doksan Üç Yılın Ardından Hâtıralarım*, (Ankara: Başkent Klişe Matbâacılık, 2013), 146.
[552] bk. Sâmiha Ayverdi, *Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, 1976, 111.
[553] ay.
[554] bk. age. 112.
[555] bk. "Merhum Emin Işık Hoca ile 2011'de Celâl Hoca Belgeseli İçin Yaptığım Röportaj", Belgelenen Tarih, 02.08.2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=hPwKWvC5iFc&t=1894s.

Hoca'yı iknâ edin" denir. Celal Hoca o sırada cumartesi günleri Soğanağa'da *İhyâ* dersleri okutmaktadır. Emin Işık Cumartesi'ye kadar bekler ve derse gider. Celal Hoca her ders sonunda duâ yapmadan önce birisine Kur'ân okutur; orada bulunan Hacı Ahmet Efendi Emin Işık'ın hâfız olduğunu ve Hatay'dan geldiğini söyleyerek okumasını teklif eder. Emin Işık, Kehf Sûresi'nden bir bölüm okuduğunu söyler; bunu esprili bir ifâde ile göze girebilmek için hayatında yaptığı en aşk ve şevk dolu kıraat olduğunu anlatır. Celal Hoca onun kıraatini çok beğenir, kendisine yardımcı olacağını söyler. Onları İlim Yayma Cemiyeti Yönetim Kurulu'ndan, Mahir İz'in yakın arkadaşı, kendisinin de hatrının geçtiğini belirttiği Hacı Nazif Çelebi'ye yönlendirir. Bu şekilde Emin Işık, Eylül ayında kaydını yaptırır. Okul Ekim'de Çarşamba'ya taşındığı için 20 gün geç başlar. Taşınma sürecinde Emin Işık okul arkadaşları ile yardım ettiklerini, sıraları yerleştirdiklerini anlatır.

2.2.2.2 Yüksek İslâm Enstitüsünün Açılma Süreci

İmam Hatip Okullarının ilk mezunlarını verdiği 1959 senesinde, bu okulların mezunları, Ankara'da 1949 senesinde açılmış olan İlâhiyat Fakültesi de dahil olmak üzere yüksek öğretim kurumlarına giremezler.[556] Ankara İlâhiyat Fakültesi, üniversite sisteminin içinde bulunduğu için sadece genel lise mezunlarını kabul edebilmekte, meslek okulu olan İmam Hatip Lisesi mezunlarını alamamaktadır.[557] Diğer tüm meslek okulu mezunlarının gidebileceği bir kaç senelik yüksekokullar bulunurken, İmam Hatip mezunlarının yüksek öğretime nasıl devam edebilecekleri konusunda belirsizlik hâkimdir.[558] Öğrencilerin lise mezuniyetleri sonrasında dînî yüksek öğretim yapabilmeleri için çözüm arayışları devam ederken,[559] Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* isimli eserinin 1954 yılındaki ilk

[556] bk. Mustafa Öcal, "Yüksek İslâm Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2013, XVIV: 48-52.
[557] bk. Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 224.
[558] bk. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 1999, 224.
[559] bk. Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi,* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011), 405.

baskısında bir Yüksek İslâm Enstitüsü fikrini ortaya koymuş,[560] fakat İmam Hatip Okulları ilk mezunlarını verdiğinde bu tasarı fiilen gerçekleşmemiştir.[561]

O dönemde öğrenci olan, 1958 mezunlarından İhsan Toksarı, İmam Hatip Okulunun 1956 senesi mezunlarının Ankara İlâhiyat Fakültesine alınmaması üzerine, lise son sınıfa geçen öğrencilerin duruma çözüm bulabilmek, Yüksek İslâm Enstitüsünün açılmasını temin etmek için daha sonra ÖNDER ismini alacak olan İmam Hatip Okulu Mezunlar Derneğini kurduklarını anlatmıştır.[562] Öğrenciler o sırada Bayındırlık Bakanı olan eski Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri ile görüşmeye Ankara'ya gitmişlerdir.[563] Bu görüşmede bulunan derneğin kurucularından 1958 mezunu Yahya Kutluoğlu, İleri'nin kendilerine yardımcı olmak istediğini, Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı'na telefon açtığını, okulları açmasını talep ettiğini fakat konuşmadan olumlu geri dönüş alamadığını bildirmiştir.[564] 1958 mezunları ayrıca Ankara'ya gitmiş ve Ankara İlâhiyat Fakültesi Dekanı ile de görüşmüşler fakat fakülteye kabul edilmeleri konusunda olumsuz yanıt almışlardır.[565] Bunun üzerine, İstanbul İmam Hatip Öğrencileri, Celâleddîn Ökten'in yardımı ile hazırladıkları bir dilekçe ile İzmit'e, Başbakan Adnan Menderes'in katılacağını önceden haber aldıkları bir açılış törenine gitmişler; Menderes'in dikkatini çekip kendisine ulaşmayı başarmışlardır.[566] O öğrenciler arasında bulunan 1961 mezunu, Emekli Diyânet İşleri Başkanı Şükrü Öztürk, Menderes'e İmam Hatip Lisesi öğrencisi olduğunu söylediğinde kendisini yanına oturttuğunu, taleplerini dinlediğini, kendisine takdim ettiği dilekçeyi alıp, tereddüt etmeden, "Evlâdım, okulunuz açılacak" dediğini aktarmıştır.[567] Fakat okul Menderes'in sözüne ve tâlîmatlarına rağmen yine açılmamıştır zîra Milli

[560] bk. Başgil, *Din ve Laiklik*, 2007, 279.
[561] bk. Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 2011, 405.
[562] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s.
[563] ay
[564] ay.
[565] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 311
[566] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[567] bk. Şükrü Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, (Ankara: Türk Diyânet Vakfı Yayınları, 2016), 59.

Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, Menderes ile aynı görüşte değildir.[568] 1959 senesinde bakanlığa sunulan Türkiye Eğitim Milli Komisyon Raporu'nda sadece İmam Hatip Okulları mezunlarının alındığı bir yüksek öğretim kurumunun açılmasına karşı çıkılmış,[569] İlâhiyat Fakültesi'nin çağın fikrî seviyesinde aydın din adamı yetiştirmeye çalıştığı, normal lise eğitimi üzerine verilen üniversite tahsilinin, üstün seviyeli din adamını yetiştirecek tek kaynak olduğu, İlâhiyat Fakültesi dışında, dînî öğretim yapan herhangi bir yüksekokul açılmasının faydasından çok mahzurlarla dolu, tehlikeli bir teşebbüs olacağı belirtilmiştir.[570] Celal Yardımcı ile Yüksek İslâm Enstitüsünün açılamayacağını fark eden Adnan Menderes,[571] Yardımcı'nın yurtdışında olduğu bir dönemde Tevfik İleri'yi vekâleten Millî Eğitim Bakanlığı'na getirmiş[572] ve 1959 senesinde Yüksek İslâm Enstitüsü Çarşamba'daki İmam Hatip Okulu binâsında Tevfik İleri ve Âtıf Benderlioğlu gibi bakanlar, İstanbul vilâyetinin ileri gelenleri, millî eğitim ve müftülük çalışanları ve kalabalık halk kitlelerinin katılımı ile açılmıştır.[573] Şükrü Öztürk'ün aktarımına göre, Enstitünün açılış konuşmasında, İlim Yayma Cemiyeti kurucularından Yusuf Türel, Tevfik İleri'ye sadece 59 öğrencilik bir kontenjan olmasından dolayı sitem etmiş,[574] İleri ise Türel'in haklı olduğunu fakat içinde bulundukları şartlarda ancak bu kadarının başarılabildiğini söylemiş ve günün koşullarının zorluğunu şu cümlelerle ifâde etmiştir:

> Arkadaşlar halk arasında zor işler için söylenen bir söz vardır: 'Aslanın ağzındaki eti almak.' Ben de diyorum ki bu yüksek okulu açarken, başvekilimle birlikte neler çektiğimizi size anlatamam ama şunu bilin ki biz, aslanın ağzındaki eti değil, midesindeki eti aldık.[575]

Tevfik İleri'nin bu sözü o dönemle ilgili süreci özetlerken, başvuru süreci ise şu şekilde gelişmiştir: İlk dönem öğrencilerinden İsmail Karaçam, Yüksek İslâm

[568] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 61.
[569] bk. Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 1999, 224.
[570] bk. age. 225.
[571] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 61.
[572] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhûriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 312.
[573] bk. İsmail Karaçam, *Hâtıralar*, (İstanbul: ÇamlıcaYayınevi, 2009), 170.
[574] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[575] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 63.

Ensitüsüne girerken önce kompozisyon imtihânı olduğunu, sonra da birkaç ayrı heyet tarafından meslekî derslerden sözlü sınav yapıldığını aktarmıştır.[576] Enstitünün ilk mezunlarından Prof. Dr. Selahattin Parladır, bu sınavların iki hafta sürdüğünü; yazılıyı geçenlere, Gündüz Akbıyık'ın coğrafya, Zekai Konrapa'nın siyer, Ahmet Davudoğlu'nun fıkıh ve Arapça, Ali Üsküdarlı ve Halil Can'ın Kur'ân sözlü imtihanları yaptıklarını anlatmıştır.[577] Enstitüde Emin Işık'ın döneminde sırasıyla Gündüz Akbıyık, fizik profesörü Celal Saraç, Kemal Edip Kürkçüoğlu ve Ahmed Davudoğlu müdürlük yapmışlardır.[578] Kur'ân-ı Kerîm dersine Ali Üsküdarlı, daha sonra Beyoğlu Ağa Câmii imam hatîbi Rahmi Şenses, dînî mûsikiye neyzen Halil Can, ilm-i tevhid ve kelâma, önceleri, zamanın İstanbul müftüsü Ömer Nasûhî Bilmen, daha sonra Celâleddîn Ökten, İslâm felsefesi ve mezhepler târihine Nevzat Ayasbeyoğlu, İslâmî Türk Edebiyatı dersine Nihad Sami Banarlı, Arapça ve fıkıha Ahmet Davudoğlu, Farsça'ya Midhat Bahari, sonra Yaman Dede daha sonra Ali Nihad Tarlan, dînî psikoloji, dînî pedagoji ve ahlâka Osman Pazarlı, İslâm sanatları târihine Ömer Kirazoğlu, tefsîre Mehmet Sofuoğlu, hadise Abdülkadir Karahan, tasavvuf târihine Mahir İz'in, siyer ve İslam târihi derslerine Zekai Konrapa girmiştir.[579]

1960 senesinde ihtilâl ile birlikte İmam Hatip Okullarının ve henüz açılmış olan Yüksek İslâm Enstitülerinin kapanması gündeme gelmiştir.[580] Emin Işık, o sırada Yüksek İslâm Enstitüsünün sınavlarına hazırlandığını ve o süreçte öğrencilerin okullar kapanacak diye endişeli bir ruh hâlinde olduklarını ifâde etmiştir.[581] 1960 ihtilâli ile İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü kapanma tehlikesi geçirmiş fakat Cemal Gürsel'in okulu ziyâret etmesi ve burada İlim Yayma Cemiyeti üyeleri ile yaptığı görüşmelerin olumlu geçmesi sonucunda kapatılma teşebbüsünden vazgeçilmiştir.[582]

---

[576] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 80.
[577] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhûriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 366.
[578] bk. age. 309.
[579] bk. age. 368-369.
[580] bk. age. 319.
[581] "Merhum Emin Işık Hoca ile Celâl Hoca Belgeseli İçin Yaptığım Ropörtaj", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=hPwKWvC5iFc&t=1039s.
[582] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 319.

2.2.2.3 Öğrencilik Hayatı

Emin Işık öğrencilik hayatına aralar vererek devam etmiş, yaşıtları lise üçe giderken o, orta birinci sınıfa başlamıştır.[583] İstanbul İmam Hatip Okulunda okuduğu dönemde öğrencilerin yaş aralığı çok geniştir; ilkokuldan yeni mezun olmuş 12 yaşındaki çocuklar ile yaşını küçültmüş, kendisi gibi 18 - 20 yaşında evli öğrenciler dahi bulunmaktadır.[584] Emin Işık da lisenin son sınıfını evli olarak okumuştur.[585] Yaşı büyük olan öğrencilerin çoğu, tıpkı Emin Işık gibi, okula gelmeden önce din tahsili yapmış kişilerdir ve genç öğrencilere hem ağabeylik hem de hocalık yapmışlardır.[586]

Açıldığı dönemde İmam Hatip Okuluna giden öğrencilerin çoğunluğu fakir ailelerden ve köylerden gelmektedir.[587] Şehirli öğrencilerin sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır.[588] Bu okullara yardım eden, onlarla gönül bağı bulunan zengin hayırseverlerden hatta okulda ders veren hocalardan dahi çocuklarını İmam Hatip Okulunda okutan bulunmamaktadır.[589] İsmail Karaçam, kendi okuduğu 1-A sınıfında İstanbullu tek bir öğrenci dahi bulunmadığını belirtmiştir.[590] Okullar o dönemde henüz maddî bir istikbâl vaat etmemektedir.[591]

Emin Işık'ın bir dönem büyüğü olan Mehmet Ali Sarı da öğrencilerin çoğunun maddî zorluklar içerisinde eğitim hayatına devam ettiklerini, câmi ve medrese odalarında kaldıklarını, kendisinin de okurken akşamları Ağa Câmii'nin imam bekleme odasındaki çekyatta uyuduğunu anlatmıştır.[592] Okuldaki çocukların çoğunun dar gelirli âilelerden geldikleri,[593] aralarında tramvay ücretini dahi

[583] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[584] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 99.
[585] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[586] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 294.
[587] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 101.
[588] bk. Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken 1*, (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012), 63.
[589] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 101.
[590] ay.
[591] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 294.
[592] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 196.
[593] bk. age. 270.

ödeyemeyen öğrencilerin olduğu hatıratlarda belirtilmiştir.[594] İmam Hatip Okullarının ilk mezunlarından İsmail Karaçam, okul açıldıktan iki hafta sonra İlim Yayma Cemiyetinin Şehremini ve Hırka-i Şerîf'de yurtlar açtığını; bu yurtlar açılana kadar öğrencilerin çoğunun câmilerde kaldıklarını belirtmiştir.[595] O sırada Şehremini'deki binâda karyola ve ranza bulunmamakta, yataklar, beton üzerine serilmektedir.[596] Bu yurtta kalan ilk mezunlardan Nusret Vardar, yurt açıldığında, binânın henüz elektriği ve banyosunun bulunmadığını, geceleri mum yakarak ders çalıştıklarını anlatmıştır.[597] Öğrencilerin öğle yemekleri İlim Yayma Cemiyeti tarafından okulda verilmiştir.[598] İlim Yayma Cemiyeti o dönemde öğrencilere gömlek, çorap, çamaşır, ayakkabı getirip dağıtmaktadır.[599] Emin Işık, bu zamanı hatırlarken sırtında giyecek bir paltosu olmadığını,[600] kar yağarken ceket giydiğini ve üşüdüğünü, okula ayakkabısı olmayan, lastik ayakkabı ile derse gelen öğrenciler bulunduğunu, kendisinin de bir kışı altı delik ayakkabı ile geçirdiğini, ayakkabılarının içine su girdiğini ve altına pençe yaptıracak denli maddî imkânının olmadığını anlatmıştır. Ayrıca giyim kuşam temin etmenin de bugünün koşulları gibi çok kolay olmadığını; o dönemin, merserize iplikle yapılmış kaliteli olmayan bir çift çorabın dahi bir kilo et ile aynı fiyatta olduğu bir dönem olduğunu [601] fakat yine de mutlu olduğunu ve şikâyetinin olmadığını belirtmiştir.[602] Emin Işık, lise son sınıfa geçerken Şükran Hanım'la evlenmiş,[603] arkadaşı İsmail Karaçam ile eşi Faden Hanım''la birlikte ahşap bir ev tutup alt üst komşu olmuşlardır.[604] Eski olduğu için ahşapları kararmış ve arası açılmış olan bu

[594] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 318.
[595] bk. age. 97.
[596] bk. age. 98.
[597] bk. Fatma Gülşen Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, (İstanbul: Önder, 2021), 270.
[598] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 112.
[599] bk. age. 102.
[600] bk. "Emin Işık Hoca: 16. Dost İslâm'a Hizmet Ödülleri Sâhibi", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=Y_dc1ZCOtdo&t=680s.
[601] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[602] bk. "Emin Işık Hoca: 16. Dost İslâm'a Hizmet Ödülleri Sâhibi", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=Y_dc1ZCOtdo&t=680s.
[603] ay.
[604] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 176.

ev, çok rüzgâr almaktadır; bu sebeple evi ısıtmak oldukça zor olmuştur.[605] Emin Işık, kışların çok sert geçtiğini, rüzgârın evin bir tarafından girip diğer tarafından çıktığı bir evde, onları en çok odun ve kömüre harcanan paraların zorladığını anlatmıştır.[606] İsmail Karaçam, maddî imkânların kısıtlılığından dolayı alınan odunun akşama kadar dayanmadığını, günün koşullarında bazen ekmek alacak paralarının dahi kalmadığını, fakat yine de ortak sofrada bir cümbüş hâlinde memleketten gönderilenleri değerlendirdiklerini anlatmış ve tıpkı Emin Işık gibi o da, tüm zorluklara rağmen neşe ve mutluluklarına diyecek olmadığı yorumunu yapmıştır.[607]

Emin Işık, öğrencilik yaptığı zamanlarda bugünkü gibi her şeyin bol olmadığını, maddî imkânların kısıtlı olduğunu konuşmalarında belirtmiştir.[608] Fakat buna rağmen o dönemde İslâm medeniyetinin bir özelliği olan hayrat geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Emin Işık'ın devre arkadaşı Bekir Topaloğlu, tüm ihtiyaçların İlim Yayma Cemiyeti tarafından karşılandığını, öğrencilerin cemiyet üyelerini baba, dayı, amca, ağabey ve mürşit gibi gördüklerini belirtip cemiyeti, İmam Hatip Okulunun iskeletine, meslek dersleri hocalarını ise okulun canına benzetmiştir.[609] Prof. Dr. İsmail Karaçam, İlim Yayma Cemiyetinden Avukat Seniyüddin Başak, Avukat Ahmet Vehbi Çıkrıkçıoğlu, Avukat Yusuf Türel, Nazif Çelebi, Vehbi Bilimer, Marangoz Hacı Raşit Bey, Hacı Hüsnü Bayer ve Doktor Niyazi Bey'in ilk günden itibaren yurtlara geldiklerini, koşulları iyileştirememiş olmaktan üzüntü duyduklarını ve öğrencilere moral vererek gönüllerini aldıklarını belirtmiştir.[610] Emin Işık'ın bir dönem üst sınıfında olan Mehmet Yahya Kutluoğlu, İlim Yayma Cemiyetinde yazları kâtiplik yaptığını, cemiyetten Muammer Topbaş'ın isteği üzerine okuldaki fakir öğrencileri tespit edip listesini çıkarttığını ve Topbaş'ın bu listedekilere kendisi ile her ay harçlık dağıttırdığını

[605] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 176.
[606] bk. "Emin Işık Hoca: 16. Dost İslam'a Hizmet Ödülleri Sâhibi", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=Y_dc1ZCOtdo&t=680s.
[607] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 176.
[608] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[609] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 295.
[610] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 98.

anlatmıştır.[611] Yine İlim Yayma'dan meşhur bir tüccarın, İmam Hatip Okulundan iki arkadaşı ile birlikte oturdukları tek odalı evi ziyârete geldiğini, soba almaya güçleri yetmediğini fark edip, onlara bir soba gönderdiğini aktarmıştır.[612] Nusret Vardar da okula başladığında sınıftaki hâfızlara ve Arapçası çok iyi olan öğrencilere yetişemediği için okulu bırakmaya karar verdiğinde, İlim Yayma Cemiyetinden Nazif Çelebi'nin bunu duyup okula geldiğini, kendisini alıp Emirgân'a götürdüğünü ve orada neden ayrılmak istediğini sorduğunu, kendisini dinlediğini ve sonrasında da merak etmemesini, ona özel hoca göndereceklerini söylediğini ve her gün sabahları Fatih Câmii baş imamı Hâfız Ömer Hoca, akşamları da Mahmut Bayram Hoca'dan kendisine ders aldırdıklarını anlatmıştır.[613] Ayrıca Hâfız Ömer Hoca'nın verdiği ödevleri kontrol ederken öğrencilerin defterlerinin arasına 5'er, 10'ar lira koyduğunu da aktarmıştır.[614] İlim Yayma Cemiyetinin yanı sıra başka hayırseverler de İmam Hatip Okulundaki çocukların okumasına destek olmuştur. Öğrencileri okutan ve onlara ev imkânı sağlayanlar arasında 6-7 öğrenciyi evinde misâfir eden Hacı Sâlih Efendi[615] ya da talebeler için beraber kalabilecekleri, içinde onların ihtiyaçlarını karşılayacak bir hizmetçinin de olduğu bir öğrenci evi oluşturan Ata Kulaksızoğlu[616] gibi örnekler de bulunmaktadır. Gönenli Mehmet Efendi de o dönemde Kur'ân ilimleri okuyan üç yüz talebeye yardım etmiştir.[617] İlk mezunlardan Ahmet Uzunoğlu, şehit torunu ve şehit çocuğudur; maddî olarak zor koşullarda yetişmiştir. İmam Hatip Okullarına girdiğinde kendisine önce Gönenli Mehmet Efendi, sonrasında da İlim Yayma Cemiyeti yardım etmiştir.[618] Öğrenciler lise mezuniyetinden sonra devlette resmen imam ve hatip olarak görev almaya başlamış, gelir elde ederek lojman ya da evlere çıkmışlardır.

[611] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 317.
[612] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 318.
[613] bk. age. 271-272.
[614] bk. age. 272.
[615] bk. Mahmut Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, (Ankara: Biyografi Net Yayıncılık, 2017), 441.
[616] bk. Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken 1*, 2012, 62.
[617] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 314.
[618] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 583.

İmam Hatip Okullarına ilk üç dört içinde kayıt olan öğrencilerin çoğu memleketlerinde husûsî din eğitimi görmüş, hâfızlık yapmış kişilerdir.[619] İlk sınıfın yüzde doksanı, arkasından gelenlerin yüzde sekseni ve sonrakilerin yüzde yetmişi hâfızdır; hatta aralarında İslâmî ilimlerden icâzet almış kişiler de bulunmaktadır.[620] Müdür Gündüz Akbıyık, öğrencileri kendi alanlarındaki yetkinliklerine göre imamlık, müezzinlik yapacak olanlar, Kur'ân, mevlîd okuyacak olanlar, vaaz verecekler gibi gruplara ayırmıştır.[621] Akbıyık, müftülüklerle görüşerek öğrencilerin her cuma birkaç câmiye gitmelerini organize etmiş; öğrenciler cuma günleri minbere çıkıp vaaz vermiş, hutbe hatta yerine göre mevlîd okumuşlardır.[622] Bu durumdan hem müftülerin hem de cemaatin çok memnun kalması ile talep kendilerinden gelmeye başlamış, öğrenciler sadece Avrupa yakası ile kalmayıp Anadolu yakasındaki câmilere hatta hafta sonları İzmit, Yalova ve Karamürsel'e dahi gitmişler ve meslek derslerinde öğretilenleri tatbik etmişlerdir.[623] İstanbul İmam Hatip Okulunun ilk mezunlarından Nusret Vardar, son sınıfta iken öğrencilerin hitâbet dersinde hutbe hazırladıklarını, daha sonra da staj olarak cuma namazını kıldırdıklarını anlatmış ve başından geçen bir olayı aktarmıştır: Şehzâdebaşı Câmii'nde aralarında hocalarının da bulunduğu cemâate Cuma namazı kıldırdıktan birkaç hafta sonra okul müdürü kendisini odasına çağırmıştır. Müdürün yanında Yavuz Sultan Selim Câmii cemâatinden üç kişi bulunmaktadır. Hocaları rahatsızlandığı için cuma namazını kıldıracak birisini aramaktadırlar.[624] Vardar, bu anektodu, o dönemde selâtin câmiinin cemâati içinde dahi namaz kıldıracak kişi bulunamamasına dikkat çekmek için anlattığını ifâde etmiştir.[625]

Öğrencilerin arasında lisede okurken aynı zamanda câmilerde resmî olarak ya da vekâleten görev alanlar, müezzinlik yapanlar da olmuştur. Emin Işık ve yakın arkadaşları bu grup içindedir. Emin Işık, lisede okurken kendisinden önce mezun olan Aydın Tarı'nın vesilesi ile, İlim Yayma Cemiyeti tarafından tekrar kullanıma

[619] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 293.
[620] bk. Mehmet Yahya Kutluoğlu, *Seksen Yıl Nasıl Geçti?*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 147.
[621] ay.
[622] bk. age. 147.
[623] ay.
[624] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 268.
[625] bk. age. 269.

açılmış fakat içinde din görevlisi bulunmayan Şehit Süleyman Paşa Câmii'nde vekil müezzinlik yapmıştır.[626] Arkadaşı İsmail Karaçam da bir yandan öğrenciliğe devam ederken Saraç İshak Câmii'nde iki sene imam vekilliği yapmıştır.[627] Yakın arkadaşı Hüseyin Top'a öğrenciyken Nuruosmaniye Câmii'nde müezzin vekilliği vazîfesi verilmiştir.[628] Ayrıca okurken Kâtip Muslihiddin Câmii'nin odasında ikamet etmiş, imam olmadığında namaz kıldırmıştır.[629]

Yine aynı dönemden hâfızlık ve müderrislik icâzeti bulunan[630] Bekir Topaloğlu lisede iken Eyüp Sultan Câmii'nde vaazlar vermiş,[631] Yüksek İslâm Enstitüsünde okurken ise Divanyolu'ndaki Firuzağa Câmii'nde imam ve hatiplik yapmıştır.[632] Mehmet Yahya Kutluoğlu, Yüksek İslâm Enstitüsünde iken Beyoğlu Emin Câmii'nde imam ve hatiplik yapmıştır.[633] Öğrencilerin câmiilerde görev almaları, kendilerine aynı zamanda dönemin ileri gelenleri ile tanışma imkânı da sunmuştur. Emin Işık, Yüksek İslâm Enstitüsünde okurken Soğanağa'da kendisini dinlemeye Fahreddin Efendi gelmiş ve burada vazife yapması nedeni ile çevresinin çoğunluğunun Cerrâhîler'den oluştuğunu belirtmiştir.[634] İmam Hatip'in ilk mezunlarından Saim Yeprem ise liseden mezun olduğu gün Kemal Paşa Câmii'ne hatip olarak tayin edilmiştir.[635] O sırada Yüksek İslâm Enstitüsü öğrencisi olan Yeprem, kendisini dinlemeye Ord. Prof. Dr. Ayhan Songar, Ord. Prof. Dr. Fahreddin Kerim Gökay gibi kişilerin geldiğini, o dönemde okuduğu hutbeleri îtinâ ile kendisi hazırladığını ve bu hutbeleri hazırlamanın kendisine çok şey kattığını, bu kişilerle aralarında dostluk oluştuğunu belirtmiştir.[636] Fahreddin

---

[626] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474.
[627] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 139.
[628] bk. "Anıların İzinde 60. Bölüm", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=kmCtKLHor34&t=370s.
[629] ay.
[630] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 521.
[631] bk. age. 528.
[632] bk. age. 524.
[633] bk. Kutluoğlu, *Seksen Yıl Nasıl Geçti?*, 2013, 249.
[634] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[635] bk. "Prof. Dr. Mustafa Saim Yeprem Yüzyılın Şahitleri 6. Bölüm", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=cbE6qJWRQWo&list=PLyaCPTJw3rsiUxt9akEBFP40skX88L-lT&index=2.
[636] ay.

Kerim Gökay, Yeprem'den İstanbul İmam Hatip Okulu'nun kimya laboratuvarına ihtiyacı olduğunu öğrendiğinde Gökay, İsviçre'den bir laboratuvar getirip okula hediye etmiştir.[637] Emin Işık'ın döneminden, yakın arkadaşları ile aynı ilâhî grubunda olan ve dînî ilimlerde icâzeti bulunan hâfız Mehmet Ali Sarı, İmam Hatip Lisesinde okurken uzun bir süredir ikamet ettiği Ağa Câmii'nde önce vekil müezzinliğe daha sonra da vâizliğe tâyin edilmiştir.[638] Burada bulunduğu zaman zarfında hem câminin baş imamı ve hâtibi olan, aynı zamanda Yüksek İslâm Enstitüsünde de Kur'ân dersi vermiş olan Hâfız Rahmi Şenses'ten 14 sene eğitim almış,[639] hem de câminin başmüezzini Saim Erişken gibi Eyüp'te mûsikî ortamında çekirdekten yetişmiş; ezanı, kāmeti iyi şekilde, usûlüne uygun icrâ eden Osmanlı dönemini görmüş bir zattan nasıl ezan okunması gerektiği hakkında istifâde etmiştir.[640] Ayrıca câmiye gelen, İstanbul'un tanınan hâfız ve mevlidhanlarının icrâ tarzlarını dinleyerek meslekî açıdan onlardan da faydalanmıştır.[641] Ağa Câmii, konumu itibâri ile İstanbul Radyosu, Küçük Çiftlik Parkı, Kristal ve Tepebaşı Gazinoları gibi büyük müzik mekânlarına yakındır. Bu nedenle dönemin tanınan bestekârları, hanende ve sazendeleri yakınlarda ikamet etmekte; bunlardan Hâfız Kemâl Batanay, Sadettin Heper, Sadettin Kaynak, Kemâl Gürses, Zeki Altun, Münir Nurettin Selçuk, Kâni Karaca, Necmi Rıza Ahıskan, Mustafa Nâfiz Irmak gibi şahsiyetler Ağa Câmii'ne uğramakta ve Rahmi Şenses ile sohbet etmektedirler. Mehmet Ali Sarı hocası ile sohbet ederken onlara hizmet etmiş, konuşulanlara kulak vermiş ve sohbetlerden istifâde ettiğini belirtmiştir.[642] Yine Emin Işık'ın döneminden ilkokuldan önce hâfızlık eğitimi almış olan[643] Tayyar Altıkulaç, lisede Kadıköy Müftülüğü'nün imam hatiplik sınavına girmiş ve Teşvikiye Câmii müezzinliğine atanmış ve lise eğitimine devam ederken Kadıköy İskele ve Moda Câmileri'nde görev yapmıştır.[644] Öğrencilerin özgeçmişlerine bakıldığında, İmam Hatip Okullarının ilk

[637] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 440-441.
[638] bk. Mehmet Ali Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hâfız, Kur'ân'la Geçen Bir Ömür*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 171.
[639] bk. age. 83.
[640] bk. age. 98-99.
[641] bk. age. 174.
[642] bk. age. 94-95.
[643] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 23.
[644] bk. age. 25.

mezunlarının ve Yüksek İslâm Enstitüsünün öğrencilerinin hemen istihdam edilmiş olduğu ve kadro aldıkları görülmektedir.

Emin Işık'ın anlattıklarından ve kendisi ile aynı zamanda İstanbul İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsünde okumuş kişilerin hâtıralarından, o dönemde öğrencilerin okurken sadece ilmî bilgiler almakla kalmayıp; İstanbul'da bulunmaları ve burada iki devri görmüş kişiler ile karşılaşmaları hasebi ile İstanbul'un son dönem kültürünü de tecrübe ettikleri anlaşılmaktadır. Prof. Dr. İsmail Karaçam, İmam Hatip Okulunda öğrenci iken Kadıköy civârında bir mevlide dâvet edildiklerini ve mevlîdin orada daha önce hiç görmediği bir üslûpta icrâ edildiğini anlatmıştır.[645] Mûsikî üstadlarının ellerinde ney, tambur, ud, kudüm, keman, halile gibi âletleri olduğunu; mevlîde Fâtihâ ile başlandığını; aşr-ı şerîf, ney taksîmi, ardından tüm enstrümanların iştirâk ettiği Sâbâ peşrev, sonra beraberce icrâ edilen bir ilâhi ve tevhid bahri olduğunu; belli bir usûl ve adab içerisinde mevlîdin tamamlandığını aktarmıştır.[646] Bu tarz bir merâsimi bir daha görmenin nasip olmadığını da ekler.[647] Daha sonra o meclisteki neyzenbaşı Halil Can Bey'in Yüksek İslâm Enstitüsünde hocaları olduğunu anlatmıştır.[648]

İstanbul'da o sırada ayrıca câmilerde mevlid dinleme kültürü bulunmaktadır.[649] Selâtin câmileri mevlid yapılacağı gün dolup taşmakta, gelenler hem mevlidi anlamakta hem mevlidin okunma adâbına dikkat etmekte; mevlidhan vezin ya da mûsikî hatası yaparsa onu lîsân-ı hâl ile tenkit etmektedirler.[650] O dönemde İstanbul'da Ali Üsküdarlı, Zeki Altun, Esat Gerede, Mecid Sesigür, Ali Gülses, Hasan Akkuş, Nusret Yeşilçay, Kâni Karaca gibi ünlü mevlidhanlar bulunmaktadır.[651] Mevlid arasında sonraki bahrin makamına geçiş yapacak ilâhiler söylenmektedir.[652] O dönemde bunun için ilâhi grupları dahi

[645] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 126.
[646] bk. age. 127.
[647] ay.
[648] ay.
[649] bk. age. 118.
[650] bk. age. 119.
[651] bk. age. 118.
[652] bk. age. 119.

bulunmaktadır.[653] Daha sonra İmam Hatip Lisesinden Aydın Tarı, Bedri Bilgin, İsmail Karaçam, Hüseyin Top, Tayyar Altıkulaç, İsmail Karaçam ve Ahmet Güneş de bir ilâhi grubu oluşturmuşlardır.[654]

O dönemde "Kur'ân tilâvetinde İstanbul tavrının son temsilcilerinden" diye bilinen, üç pâdişah görmüş, "saray hâfızı" olarak tanınan[655] Hâfız Ali Üsküdarlı, Yüksek İslâm Enstitüsü açıldığında Kur'ân-ı Kerîm hocalığı, Yeraltı Câmii'nde ise hayatının sonuna kadar imamlık yapmıştır.[656] Tilâvette İslâm coğrafyası içinde İstanbul ve Mısır olmak üzere iki tavır ortaya çıkmış; İstanbul tavrı denen sanatlı okuma şekli dînî eğitimin kesintiye uğraması ile gerilemiş ve sonraki nesillere aksettirilememiştir.[657] Öğrenciler yaşadıkları dönemde bu tavrın son temsilcisini hem câmide dinleme hem de dersine girme imkânı bulmuşlardır.

İstanbul'da o zamanda "Enderun Usûlü" diye adlandırılan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sarayda kılınan bir teravih şekli icrâ edilmektedir.[658] Bu, tamamı mûsikîşinas olan imam ve müezzinler tarafından, her dört rekâtın farklı makamlarda okunduğu;[659] müezzinlerin o makama uygun ilâhi okuyarak yine o makama göre salavat getirdikleri ve imamın yine müezzinin verdiği makama göre tekbir aldığı bir teravih namazı şeklidir.[660] Emin Işık, İstanbul'a ilk geldiği zaman bir kış Ramazan'ına denk geldiğini ve tüm câmilerde Enderun usûlü teravih kılındığını belirtmiştir.[661] Yine o dönemde Emin Işık, eski İstanbul kültüründe Ramazan'ın konaklarda nasıl yaşandığını da görme imkânı bulmuş; terâvih namazının hânede üç imamla kılındığı, sekiz tane müezzinin bulunduğu, okunan ilâhilere cemâatin de iştirâk ettiğini anlatmış; bunun sadece ibâdet değil aynı

[653] ay.
[654] bk. age. 120.
[655] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 449.
[656] bk. Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hâfız, Kur'ân'la Geçen Bir Ömür*, 2016, 332.
[657] bk. age. 337.
[658] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 449.
[659] ay.
[660] bk. "Ramazan Hatıraları 3. Bölüm Emin Işık", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=EfQswYiHrvI&list=WL&index=7.
[661] ay.

zamanda bir mûsikî kültürü de olduğunu belirtmiştir.[662] Emin Işık, kendisinin de bu usûl ile namaz kıldırdığını, o dönemde cemâatte de yerleşik bir kültür olduğunu ve başka türlü kılınmasını kabul etmeyeceklerini ifâde etmiştir.[663] Enderun terâvihi, 2010 yılı îtibâri ile İmam Hatip Okulları mezunlarından, Emin Işık'ın döneminden, o dönemde Ağa Câmii'nde bu teravih usûlünü öğrenmiş olan Mehmet Ali Sarı tarafından yeniden canlandırılmıştır.[664]

Emin Işık'ın döneminde okuyan öğrenciler, gerek okul ve enstitü dersleri vâsıtası ile gerek İstanbul'da bulunmaları hasebiyle Osmanlı'nın son âlim, mutasavvıf ve mütefekkirlerini tanıma imkânı bulmuşlardır. Bir dönem Arap harfleri ile basım yapılmamış olması nedeniyle kitaplar temin edilemediğinden,[665] öğrenciler bulamadıkları kitaplar için sahaflar çarşısında Muzaffer Ozak'ın kitapçı dükkânına uğramışlar ve Cerrâhî tarîkati mensûbu olan ve daha sonraki senelerde postnişin olarak vazîfe yapacak Ozak ile tanışıp feyz alma imkânı bulmuşlardır.[666] Emin Işık, Muzaffer Ozak'ın ilim ehline çok saygı duyduğunu; kimin hangi kitaba ihtiyacı olduğunu tahmin edip ayırdığını, öğrencilere kitapları çok düşük ücretler karşılığında sattığını ve hiçbir zaman borç defteri tutmadığını belirtmiştir.[667] Ozak, o dönemde aynı zamanda bir edebiyat, kültür mahfili olan[668] Marmara Kırâathânesi'nde sohbetler yapmaktadır. Bu sohbetlere düzenli olarak iştirâk eden Emin Işık, Beyazıt'taki öğrenci ve hocaların gündüz Sahaflar ve Çınaraltı'nda kış akşamları da "bir fakülteden çok daha fazlası" olarak tanımladığı, sağ ve sol görüşten entelektüellerin buluşma mekânı olan Marmara Kırâathânesi'nde toplandıklarını aktarmıştır.[669] Emin Işık, cumartesileri kırâathânede, kendisinin de aralarında bulunduğu "Marmaratör" ismi verilen bir grup müdâvimin Ozak'ı beklediğini; saat 22:30 civarında Muzaffer Ozak'ın geldiğini ve sohbetlerin gece yarısına kadar mekânda, mekân kapandıktan sonra da aşağıdaki Yümni Pastahanesi'nde saat 3'e, yazları da sabaha kadar sürdüğünü; sonrasında Sofular

[662] ay.
[663] ay.
[664] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 450.
[665] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 289.
[666] bk. age. 290.
[667] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[668] bk. Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 261.
[669] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.

Câmii'nde kılınan sabah namazının ardından câminin önündeki kahvede yapılan kahvaltı ile tamamlandığını anlatmıştır.[670] Ozak'ın sohbetlerine katılan bu on beş kişilik grubun arasında Mehmet Genç, Mehmet Niyazi, Erol Güngör gibi isimler bulunmaktadır.[671] O dönemde Beyazıt'ta, İstanbul Üniversitesinde Muhammed Hamidullah, İslâm târihi konferansları vermiştir.[672] Konuşmalarında Hamidullah'ı hürmetle yâd eden Emin Işık, öğrencilik hayatı tamamlanıp, öğretmen olduktan sonra öğrencileri Mustafa Kara ve İsmail Kara'yı da Hamidullah'ın Edebiyat Fakültesindeki serbest derslerine ve kitaplarına ısındırmıştır.[673] Ayrıca kendisi hem öğrenci iken *Hareket* dergisinin etrafında oluşan câmiâda yer almış, hem de İmam Hatip Okulundan öğrencileri İsmail ve Mustafa Kara'yı, Topçu ile tanıştırmıştır.[674] Topçu, *Hareket* dergisinin ofisinde gençlere sohbetler vermiştir ve etrafında bu sohbetlere katılan bir halka oluşmuştur. Her nesilden öğrencinin katıldığı bu ortam için modern dergâh benzetmesi yapılmıştır.[675] Öğrenciler mutasavvıf, mütefekkir, yazar Sâmiha Ayverdi'nin millî kültür ve maârif meselesi ile ilgili verdiği konferansları takip etme imkânı bulmuşlardır.[676] Yine o dönemde, Emin Işık mutasavvıf, mütefekkir Fethi Gemuhluoğlu ile tanışmış, dostluk kurmuştur.[677] Gemuhluoğlu, gençlere maddî mânevî açıdan destek olmuş, ahlâkî değerleri aşılamak için çalışmış,[678] bine yakın gence burs imkânı sağlamıştır.[679] Emin Işık, Gemuhluoğlu'nun, Milliyetçiler Derneğinde her hafta sonu bizzat bulunduğunu, orada her hafta millî ve mânevî değerler ile ilgili konuşmalar yapıldığını ve 50 kişilik bir grubun bu konuşmaları takip ettiğini belirtmiş, bu seminerler kendilerine Fethi Gemuhluoğlu ile hasbihâl etme imkânı sağladığı için

[670] ay.
[671] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[672] bk. Koçak, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, 2021, 288.
[673] bk. "Prof. Dr. İsmail Kara Hocaların Hocası Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ı Hatırlıyor", (et. 07.12.2022), https://ocakmedya.com/prof-ismail-kara-hocalarin-hocasi-prof-m-hamidullahi-hatirliyor-ve-ilmi-mirasini-hatirlatiyor/.
[674] bk. "Kara Kardeşler Nurettin Topçu'yu Anlattı", (et. 07.12.2022), https://www.tyb.org.tr/kara-kardesler-nurettin-topcuyu-anlati-24711h.htm.
[675] bk. Lütfü Şehsuvaroğlu, *Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu*, (Ankara: Elips Kitap, 2011), 146.
[676] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 369.
[677] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[678] bk. Ferman Karaçam, "Fethi Gemuhluoğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1996, 14: 16-17.
[679] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.

hafta sonunun gelmesini iple çektiklerini anlatmıştır.[680] O dönem aynı zamanda câmilerde dersiamların olduğu bir dönemdir. Beşikten mezara ilim anlayışı devam etmektedir.[681] Fatih Câmii'nde okunan mevlidlerin ve Kur'ân tilâvetlerinin yanı sıra câmi içinde dersler de verilmektedir.[682] Burada öğrencilerin İmam Hatip Okulundan Arapça hocası olan Salih Şeref, *Merâku'l-Felâh* isimli fıkıh kitabını okutmaktadır. Bu derslere iştirâk eden öğrenciler bir taraftan da yine aynı mekân içerisinde Enderunlu İsmail Efendi'den tâlim ve tashîh-i hurûf okumuşlardır.[683] Celâleddin Ökten, vefâtına kadar Soğanağa Câmii'nde *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn* okutmuştur.[684] Ayrıca Gönenli Mehmet Efendi, Kadıköy Osmanağa Câmii'nde her cumartesi ikindi namazı öncesinde vaazlar vermektedir.[685]

Tekkelerin kapatıldığı 1925 senesinde İstanbul'da 300 kadar tekkenin olduğu bilinmektedir.[686] Bu rakam, İstanbul'un tasavvufî kültür bakımından ne denli zengin olduğuna işaret etmektedir. Emin Işık'ın İstanbul'da öğrencilik yaptığı dönemde tekkelerin kapanmasının ardından aşağı yukarı 30 sene geçmiştir fakat son postnişinlerden bazıları hayattadır; ya da halefleri sohbetler yaparak geleneği devam ettirmektedirler.

Emin Işık'ın naklettiğine göre, tekke ve zâviyelerin kapatılması ile ilgili kanun çıktıktan sonra, Vakıflar Müdürlüğü tekke binâlarını kiraya vermiştir.[687] Cerrâhî Tekkesi'ne de kiralık tabelası astırmak için bir memur göndermiş fakat tekkenin son postnişini ve tekkede doğup büyümüş olan Fahreddin Efendi'nin "Bu eşikte ben ölürüm, cesedimin üzerine basar ondan sonra asarsınız" demesi üzerine bölge başmüdürü Hakkı Kâmil Bey, bu davranıştan etkilenmiş, Fahreddin Efendi'yi ziyârete gelerek kendisine oranın koruyucusu olarak bir görev vermiş ve mekâna

[680] bk. "Emin Işık ile Fethi Gemuhluoğlu Üzerine Konuştuk", (et. 05.12.2022), https://www.dunyabizim.com/soylesi/emin-isik-ile-fethi-gemuhluoglu-uzerine-konustuk-h24883.html.
[681] bk. Çetin, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, 2017, 649.
[682] ay.
[683] bk. Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken 1*, 2012, 80.
[684] bk. Emin Işık, "Celâl Hoca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1993, VII: 241-242.
[685] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 314.
[686] bk. "Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Yüzyılın Şahitleri", (et. 05.12.2022), https://www.youtube.com/watch?v=y9l8nXfv9fg&t=1s.
[687] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 220.

sâhip çıkmış tekkeyi açık tutmuştur.[688] Fahreddin Efendi usûl ve erkâna harfîyen riâyet edilmesi konusunda da çok titiz davranmış,[689] en basit merâsimin dahi bozulmasına müsaade etmemiş,[690] bu sayede erkân yürütülmüş, devran yapılmaya devam etmiş;[691] Osmanlı dönemindeki tekke yapısı ve hayatı bozulmadan, sonraki senelere aktarılmıştır. Emin Işık, hem Fahreddin Efendi hem de Muzaffer Efendi ile tanışma imkânı bulmuştur. Muzaffer Efendi'nin evinde mevlid okumuş, Fahreddin Efendi kendisinin Soğanağa'daki cumâ hutbelerini dinlemiş ve onu tekke mevlidlerine dâvet etmiştir.[692] Emin Işık, Fahreddin Efendi'nin vefâtına kadar beş sene boyunca her Perşembe ziyâretine gittiğini, Efendi'ye çok şey sorduğunu anlatmıştır.[693]

Emin Işık'ın öğrencilik dönemlerinde, İsmâil Rûmî Hazretleri'nin kurduğu Tophâne Kâdirî Dergâhı da faaldir.[694] Dergâhın şeyhi Gavsî Efendi ananeyi terk etmemek konusunda çok hassastır. Salı günleri gizlice ikindi namazının ardından usûlü bilen mürîdanına Kâdirî zikri yaptırmaktadır.[695] Zikir halkasına İmam Hatip Okulu öğrencilerinden de katılanlar bulunmuştur.[696] Hatta bazı öğrenciler tekkede ikamet etmişlerdir.[697] Muzaffer Ozak gibi isimlerin de ziyârete gelip zikir halkasına katıldığı, özellikle mübârek günlerde İstanbul'un farklı yerlerinden meşâyih ve dervişânın bir araya geldiği bir yer olmuştur.[698] Bu tekkede mûsikî ile ilgili faâliyetler ön plana çıkmıştır.[699] Aralarında Emin Işık'ın yakın arkadaşı Hüseyin Top'un da bulunduğu İmam Hatip Lisesi ilâhi grubu tekkede senelerce Hopçuzâde Şâkir Efendi'den ilâhî meşk etmişlerdir.[700] Saadettin Heper ise burada

[688] bk. age. 221.
[689] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 230.
[690] bk. age. 223.
[691] bk. age. 234.
[692] bk. age. 225.
[693] ay.
[694] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 336.
[695] ay.
[696] ay.
[697] bk. age. 122.
[698] bk. age. 125.
[699] bk. age. 337.
[700] bk. age. 122.

içinde Kânî Karaca'nın da olduğu başka bir gruba âyin-i şerîf meşk ettirmiştir.[701] Hüseyin Top, Heper'den 23 adet âyin meşk etmiştir.[702] Saadettin Heper, burada toplanan İmam Hatip ilâhi grubunu feyizlerinin artması için Midhat Bahâri Bey ile tanıştırmıştır ve Emin Işık da sonrasında mürşidi olacak Midhat Bahâri Bey'i bu grup vesîlesi ile tanımıştır.[703]

Emin Işık'ın okuduğu dönemde İmam Hatip Okulunda ve Yüksek İslâm Enstitüsünde ders veren hocaların bir kısmı kitâbî ilimlere sâhip oldukları gibi aynı zamanda mânevî ilim erbablarıdır. Emin Işık'ın düşünce dünyasını en çok etkileyen isimlerden biri olan Nurettin Topçu, İstanbul Lisesinde ders verdiği dönemde mâneviyat arayışına başlamış; etrafında büyük İslâm âlimleri olmasına rağmen, talep ettiğinin tasavvufun ilmi değil kendisi olduğunu, rûhunun gıdâsını aradığını belirtmiş; [704] daha sonra "Onu tanımasaydım Peygamberimi anlamayacaktım." dediği Nakşî-Hâlidî şeyhi [705] Abdülaziz Bekkine'ye intisâb etmiştir. [706] Işık'ın, kendisini tanımanın büyük bir devlet ve büyük bir servet olduğunu belirttiği Celâleddin Ökten, gençliğinde Ken'an Rifâî Hazretleri'nin dergâhına muhib olmuş,[707] 1924'te ise imamlık yaptığı mahallenin tekkesinin şeyhi ve aynı zamanda ahbabı olan Fahreddin Efendi'ye intisâb etmiştir.[708] Daha sonra da Mehmed Zâhid Efendi'nin müntesîbi olmuştur.[709] Esad Coşan, *İslâm Mecmuası*'nda Halil Necatioğlu mahlası ile kaleme aldığı[710] yazısında, Ökten'in ihvâna, kendisinden yaşça küçük olan Mehmed Zâhid Efendi için,

---

[701] bk. age. 337.
[702] bk. "Anıların İzinde 60. Bölüm", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=kmCtKLHor34&t=370s.
[703] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
[704] bk. Emin Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 108.
[705] bk. Nihat Azamat, "Bekkine, Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1992, V: 365.
[706] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 120.
[707] bk. Sadettin Ökten, *Hayatımdan Portreler*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi A.Ş. Kültür Yayınları, 2016), 20.
[708] bk. age. 21.
[709] bk. age. 50.
[710] bk. Mustafa Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1995), 265.

> Hocanızın kadr-ü kıymetini iyi bilin. Onunla tanışmamış, ondan mânevî birçok şeyler öğrenmemiş olsaydım bunca şer'î ilmime ve ilm-i kelâm üstadlığıma rağmen âhirete hüsn-i hâl ve îmân-ı tam ve yâkîn-î sâdık ile göçememekten endişe ederdim. Çok müşkilim onun sâyesinde ve onun sohbetinde halloldu.

dediğini yazmıştır.[711] Işık'ın, Yüksek İslâm Enstitüsünde Farsça Hocası ve daha sonra da mürşîdi olan Midhat Bahârî Beytur, tekke ve dergâhlar kapanmadan önce resmen tayîn edilen son Mevlevî şeyhidir.[712] Yüksek İslâm Enstitüsü müdürü Kemâl Edip Kürkçüoğlu,[713] Türk dînî mûsikîsi dersine giren neyzen Halil Can[714] ve İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsünde Farsça hocaları Yaman Dede olarak tanınan şâir Mehmet Abdülkâdir Keçeoğlu[715] Mevlevîdirler. Yaman Dede, Peygamber ve Mevlânâ âşığıdır; öyle ki kendisine derste "Resûlullah Efendimiz buyurmuşlar ki" ile başlayan bir sual geldiğinde, Hazret-i Peygamber'in isminin geçmesi ile her defâsında gözlerinin dolduğu aktarılmıştır.[716] İmam Hatip Okulunda müdürlük ve Yüksek İslâm Enstitüsünde tasavvuf dersleri vermiş olan,[717] Emin Işık'ın çok sevdiği Mâhir İz'in, Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi'ye intisâbı vardır.[718] Akaid ve din bilgisi hocaları Abdullah Güzelyazıcı ve ağabeyi Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, Hacı Hasib Gümüşhanevî Hazretleri'ne bağlıdırlar.[719] Emin Işık'ın arkadaşı, aynı dönemde hocalardan ders almış olan Prof. Dr. İsmail Karaçam, Abdullah Güzelyazıcı Hoca'nın derste, öğrencilerini, çok genç yaşta olmalarına rağmen derûnî bir âleme götürdüğünü; bu derslerde öğrencilerin kendi ifâdesi ile tasavvuf denen mâneviyat okulunda yetişenlerin bir insan üzerindeki etkisini daha o zamanlarda fark ettiklerini; seyr ü sülûk diye adlandırılmış olan, Allah'a giden yolculukta kişinin tarîkat-i Muhammediye ile

---

[711] bk. Halil Necatioğlu, "Başyazı", *İslâm Mecmuası*, 1992, 109: 4-5.
[712] bk. Emin Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevîleri Sempozyum Bildiriler Kitabı*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2010), 260-261.
[713] bk. Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken 1*, 2012, 75.
[714] bk. Nuri Özcan, "Can, Halil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1993, VII: 140.
[715] bk. Haşim Şahin, "Yaman Dede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2013, XVIII: 311-312.
[716] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 62.
[717] bk. Mustafa İsmet Uzun, "İz, Abdullah Mahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2001, XXIII: 501-503.
[718] bk. Hasan Kâmil Yılmaz, *Hocamız Selçuk Eraydın*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 42.
[719] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 103.

adım adım nasıl Allah'a kavuşup, O'nunla dâim olmanın mânevî zevkini yaşadığını hocada yakînen gördüklerini belirtmiştir.[720]

Emin Işık'ın döneminde okuyan öğrencilerden hocaları gibi mânevî ilimler ile ilgilenenler de olmuştur. Işık'ı, mürşidi Midhat Bahârî ile tanıştıran yakın arkadaşı Hüseyin Top, Mevlevî'dir. Dede unvânı almış ve Konya'daki törenlerde posta oturmuştur. 12 ciltlik bir *Mesnevî* şerhi kaleme almış ve Mevlevî usûl ve âdâbını Arapça'dan tercüme edip derleyerek yayına hazırlamıştır.[721] Emin Işık'ın en yakın arkadaşı, vefâtı ile "yarım gitmiş gibi oldu" dediği ve "doğuştan evliyâ olarak dünyaya gelmiş, iyilik için yaratılmış bir insan" olarak tanımladığı[722] Selçuk Eraydın, Nakşîbendiyye tarîkatine mensuptur. [723] Mânevî babası Bandırmalı Ali Efendi ve halefi olduğu Mahir İz gibi Mahmud Sami Efendi'ye bağlıdır.[724] Yüksek İslâm Enstitüsünde hocalık yapmış, ilâhiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutulan *Tasavvuf ve Tarikatler* isimli eseri kaleme almış, Mustafa Tahralı ile birlikte Ahmed Avni Konuk'un *Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*'ni Latin alfabesi ile yayına hazırlamıştır.[725]

Emin Işık'ın 40 sene boyunca Kur'ân Tefsir bölümünde beraber görev yaptığı, birbirlerini âilelerinden bile daha sık gördüklerini belirttiği[726] İsmail Karaçam da, önce Mehmed Zahid Kotku Efendi'ye daha sonra da Mahmud Sami Ramazanoğlu Hazretleri'ne bağlanmıştır.[727]

---

[720] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 103.
[721] bk. "Anıların İzinde 60. Bölüm", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=kmCtKLHor34&t=370s.
[722] ay.
[723] bk. Yılmaz, *Hocamız Selçuk Eraydın*, 2016, 42.
[724] ay.
[725] bk. Mustafa İsmet Uzun, "Eraydın, Selçuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2020, Ek 1: 410-411.
[726] bk. "Türkiye Atlası", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
[727] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 310-311.

2.3. Düşünce Dünyâsını Etkileyen İsimler ve Yakın Çevresi

2.3.1. Nurettin Topçu

Nurettin Topçu, 20 Kasım 1909'da Erzurumlu bir âilenin çocuğu olarak İstanbul'da doğdu.[728] Âile, dedesi Osman Efendi'nin Erzurum'un Rus işgâli sırasında topçu olarak görev yapması nedeni ile Topçuzâdeler olarak bilinmektedir.[729] Babası Topçuzâde Ahmet Efendi, dedesinin erken vefâtı nedeni ile küçük yaşta çalışmaya başlamış, Erzurum'da hubûbat satıcılığı ve canlı hayvan ticâreti yapmış, işlerinin gelişmesi ile İstanbul'a taşınıp Sirkeci'deki Erzurum Han'ı satın almıştır.[730] Bu dönemde kendisinden iki oğlu olan ilk eşi Ayşe Hanım hastalanıp vefat etmiştir. Bir süre sonra Ahmet Efendi kendisi gibi eşini kaybetmiş, Hatice isminde bir kızı bulunan Eğinli Fatma Hanım'la evlenmiştir.[731] Nurettin Topçu bu evlilikten dünyaya gelmiştir.[732] Topçu, Süleymâniye Deveoğlu Yokuşu'ndaki ahşap binada doğmuştur.[733] Hayrettin isminde kendisi ile anne baba bir ağabeyi bulunmaktadır.[734] Babasının ilk evliliğinden olan iki ağabeyi Balkan Harbi'nde şehit olmuşlardır.[735] Kısa bir süre sonra Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ile Ahmet Efendi'nin işleri bozulmuş, iflâs etmiş, Sirkeci'deki iş hanını satıp Nûruosmâniye Câmii yakınlarında bir kasap dükkânı açmıştır.[736] Süleymâniye'deki evini de satıp, Çemberlitaş Şatır Sokak'ta bulunan iki katlı ahşap bir eve taşınmıştır ve Nurettin Topçu'nun hayatının tamamına yakını daha sonra yıkılıp tekrar betonarme olarak yapılacak bu evde geçmiştir.[737]

Nurettin Topçu, altı yaşında Bezmiâlem Vâlide Sultan Mektebine kayıt olmuş, burayı bitirdikten sonra da Büyük Reşit Paşa Numûne Mektebi'ne yazdırılmış ve

[728] bk. İsmâil Kara, "Topçu, Nurettin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2012, XVI: 248-253.
[729] bk. Kara, *Nurettin Topçu: Hayâtı ve Bibliyografyası*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 22.
[730] ay.
[731] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 16.
[732] ay.
[733] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 22.
[734] ay.
[735] ay.
[736] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 16.
[737] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 23.

okulu birincilikle bitirmiştir.[738] Türkçe ve imlâ öğretmeni olan ve öğrencilerine Mehmet Âkif şiirleri ezberlettiren Nafiz Bey, Nurettin Topçu'ya hayat boyu devam edecek olan Mehmet Âkif sevgisinin tohumlarını atmıştır.[739] Nurettin Topçu'nun bu yaşlarda gazete ve dergi biriktirme ilgisi başlamıştır.[740] Reşit Paşa Numûne Mektebinden sonra orta öğrenimine Vefâ Îdâdîsinde devam etmiştir.[741] Burada okurken babasını kaybetmiş, ağabeyi Hayrettin Topçu âilenin geçimini sağlamak için okuldan ayrılmış, bir mağazada çalışmaya başlamıştır.[742] Emin Işık, bu olayla ilgili hazırladığı biyografik eserinde, Nurettin Topçu'nun babasının vefâtı kadar, ağabeyinin eğitimini tamamlayamamasına üzüldüğünü ve hayatı boyunca ağabeyine minnettar kaldığını ve bu nedenle de çok çalıştığını belirtir.[743] Bu yıllarda felsefeye de merak sarmıştır.[744] Nurettin Topçu, 1924'te Vefâ Lisesinden İstanbul İdâdîsine nakil yaptırmış, 1928 senesinde edebiyat bölümünden pekiyi derece ile mezun olmuştur.[745] Lise mezuniyetinin ardından, Avrupa'da eğitimine devam etmek için sınavlara girmiş ve sınavları kazanmıştır.[746] Topçu, devletin burslu olarak Avrupa'ya göndereceği on öğrenciden biri olur.[747] Fransa'ya gider ve Aix Lisesine kayıt olur. Türkiye'den alınan lise diplomalarının denkliğinin bulunmaması nedeniyle, son sınıfı tekrar okur.[748] Burada felsefe hocası, Blondel düşünce ekolünü izleyen Jacques Palair'dir; Nurettin Topçu'nun Maurice Blondel'i tanıması da bu hoca sayesinde olacaktır.[749] Sosyoloji Cemiyeti'ne üyeliğinin de yine Jacques Paliard'ın vesîlesi ile olduğu tahmin edilmektedir.[750] Nurettin Topçu, Paliard'ın yönlendirmesi ile Bordeaux Lisesine nakil yaptırır ve günübirlik Paris'e gidip, konferanslara

[738] ay.
[739] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[740] ay.
[741] ay.
[742] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 23.
[743] ay.
[744] ay.
[745] bk. age. 24.
[746] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 24.
[747] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 25.
[748] bk. age. 26.
[749] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 24.
[750] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 30.

katılma imkânı bulur.[751] Lise bittikten sonra Aix Marseille Üniversitesinin Aix en Provence'daki şubesine kayıt olur ve burada yine Blondel ekolünden Joseph Segond'un öğrencisi olur.[752] İki sene sonra Strasbourg Üniversitesine geçerek felsefe eğitimi alır,[753] burada Kant felsefesinde uzmanlaşmış ve aynı zamanda da başpiskoposluk görevinde bulunan[754] profesörünün vesîlesi ile Louis Massignon ile tanışır[755] ve ona Türkçe dersleri verip evinde akşam yemeğine kalır ve sohbetlerini dinler.[756] Massignon'un İslâm ve İslâm sanatı hakkında derin bilgisi bulunmaktadır. Nurettin Topçu bu sohbetlerin tesiri ile sanat târihine ilgi duyar[757] ve üniversitede ahlâk kursları ve bedîiyat dersleri yanı sıra sanat târihinde lisansını tamamlar.[758] 1930'da "Rûhiyat ve Bedîiyat", 1932'de "Umûmî Felsefe ve Mantık" ve "Muasır Sanat Târihi", 1933'te "İçtimâiyat ve Ahlâk" ile "İlk Zaman Sanatı ve Arkeolojisi" sertifikalarını alır.[759] Ayrıca üniversitede okurken tasarruf ederek biriktirdiği parayla ağabeyi Hayrettin'in de Fransa'ya gelip yarım kalan tahsilini tamamlamasını sağlar.[760] Fransa'da okurken en yakınlarından biri olacak olan[761] Remzi Oğuz Arık, Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu, Cevdet Perin ve Bedrettin Tuncer ile tanışır, arkadaş olur.[762] Blondel'in öğrencisi olan[763] Molla lakaplı, Giritli Mollazâdeler âilesine mensup, Fransa'da okurken Müslümanlıktan Hristiyanlığa ihtidâ etmiş ve Vatikan'da görev yapmakta olan Molla Paul ile de bu dönemde tanışır ve Nurettin Topçu kendisinden hayli genç olmasına rağmen arkadaş olurlar.[764] Molla'yı Vatikan'da ziyâret eder; Molla kendisine tavsiyeler verir ve mektuplaşırlar.[765] Üniversite mezuniyetinin ardından Nurettin Topçu, ülkeye dönmeden önce dostu Remzi Oğuz'un da teşviki ile, Fransız eğitim

[751] bk. age. 30.
[752] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[753] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[754] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 30.
[755] bk. age. 32.
[756] Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 40.
[757] ay.
[758] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[759] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 25.
[760] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 41.
[761] ay.
[762] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 25.
[763] bk. age. 25.
[764] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 55.
[765] bk. age. 61.

sistemindeki iki doktora türünden, tamamlaması hayli zor olan devlet doktorasını yapar.[766] Türkçe'ye "İsyan Ahlâkı" olarak çevrilmiş olan "Conformisme et Revolte" başlıklı tezi ile Sorbonne Üniversitesinde doktorasını üstün başarı ile tamamlar ve bu üniversitede felsefede doktora yapan ilk Türk öğrenci olur ve tezi Paris'te kitap olarak yayınlanır.[767] Tezde Hallâc-ı Mansur, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Yûnus Emre'nin etkileri görülmektedir.[768] Tezini tamamladıktan sonra Paris'te çalışmalarına devam etmesi yönünde hocaları, özellikle Maurice Blondel kendisine teklifte bulunsalar da,[769] Nurettin Topçu ülkesine hizmet borcu olduğunu belirterek, kadrolu asistanlığı kabul etmemiş[770] ve 1934 yazında Türkiye'ye dönmüştür.[771] Galatasaray Lisesinde içtimâiyat dersleri vermeye başlar, daha sonra İzmir'e tâyini çıkar ve İzmir Erkek Lisesinde felsefe öğretmenliği yapar.[772] Burada iken, *Hareket* dergisini yayınlamaya başlar.[773] Lisenin müdürünün hazırladığı rapora göre dergide yayınlanan "Çalgıcılar" başlıklı yazısının, Cumhuriyet'i kuran kadroyu tenkit ettiği iddialarından dolayı hakkında bir soruşturma açılır.[774] Buradan İstanbul Vefâ Lisesine tâyin edilir.[775] Galatasaray Lisesinden İzmir'e yapılan ilk tâyini de benzer bir şekilde gerçekleşmiştir. Kendisine sonradan nakledildiği üzere,[776] dönemin lise müdürünün, Nurettin Topçu'dan, velîleri halk partisinin hatırı sayılır mensupları olan bir grup ikmâle kalmış çocuğa sınıfı geçirtme talebinin Topçu tarafından reddedilmesi ile hakkında olumsuz bir rapor hazırlanmış ve Ankara'ya gönderilmiştir.[777] Nurettin Topçu'nun ilk iki tâyini lise müdürlerinin hakkında hazırladıkları menfî raporlardan dolayı gerçekleşmiştir. Nurettin Topçu, dört sene sonra Vefâ Lisesinden Denizli İsmet İnönü Lisesine tâyin olur ve burada felsefe

[766] bk. age. 43.
[767] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 26.
[768] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[769] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 73.
[770] "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", İGEDER- İstanbul Gönüllü Eğitimciler Derneği, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo.
[771] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 29.
[772] ay.
[773] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[774] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 31.
[775] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[776] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 29.
[777] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 82.

öğretmenliği yapar; resmî bir rapor hazırlanmamış olsa da yine bu tâyini de bir uzaklaştırma niteliğindedir.[778] Denizli'den de bir sene sonra, 1944'te kendi okuduğu lise olan İstanbul Erkek Lisesine tâyin edilir.[779] Denizli'de bulunduğu yıl, Said-i Nursî ile tanışır, kendisinden rûhî feyzi için duâ alır[780] ve onun duruşmalarını dinleyici olarak tâkip eder.[781] 1946'da Vefâ Lisesine tâyin olur; 1955'e kadar burada çalışır.[782] Ardından Haydarpaşa Lisesinde bir sene görev yapar ve İstanbul Erkek Lisesine geçer; burada 1974 yılında emekli oluncaya kadar çalışır.[783] 1946 ve 1961 seneleri arasında Robert Kolejde, 1955 ile 1960 arası İstanbul İmam Hatip Okulunda öğretmenlik yapar;[784] psikoloji, sosyoloji, din psikolojisi ve felsefe derslerine girer.[785] İmam Hatip Okulunda görev yapmayı ibâdet kabul ettiği için kendisine verilen ücretleri almaz.[786] 27 Mayıs 1960 ihtilâli sonrası, devrim karşıtı olduğu gerekçesi ile hem Robert Kolejdeki[787] hem de İmam Hatip Okulundaki görevlerinden alınır.[788] 1965 senesinde Erenköy Kız Lisesinde felsefe ve mantık dersleri vermiştir.[789] Vefâ Lisesinde çalışırken, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde, Prof. Dr. Hilmi Ziyâ Ülken'in yanında Bergson ve felsefesi üzerine bir doçentlik tezi hazırlamış,[790] tezi jüri tarafından oy birliği ile kabul edilmiş ve felsefe doçenti ünvanı almış[791] fakat İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde kendisine kadro verilmemiştir.[792] Hilmi Ziyâ Ülken'in başında olduğu sosyoloji kürsüsünde eylemsiz doçent statüsünde ahlâk derslerine girmiştir.[793] Topçu, tam 40 sene öğretmenlik yapmıştır [794] ve öğrencisi Emin Işık'ın aktardığına göre çok yönlü bir düşünce insanı

[778] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 32.
[779] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 32.
[780] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 95.
[781] bk. age. 92.
[782] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 32.
[783] bk. age. 33.
[784] ay.
[785] bk. age. 132.
[786] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 133.
[787] ay.
[788] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 136.
[789] bk. age. 132.
[790] bk. age. 125.
[791] bk. age. 126.
[792] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[793] ay.
[794] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 33.

olmasına rağmen Nurettin Topçu'nun en sevdiği şey öğretmenliktir ve vefâtından hemen önce hastanede refâkatçiliğini yaptığında kendisine "Kırk sene öğretmenlik yaptım, mâbede nasıl girdimse sınıfa da öyle girdim." demiştir.[795] Emin Işık, "Talebesi olmakla iftihar ederim." dediği[796] hocasının dersleri için "Onun anlattığı her ders cemaâtle kılınan sabah namazı gibiydi. İbâdet tadında ve sanki namaz içinde okunan uzunca bir zamm-ı sûreydi." ifâdelerini kullanır.[797]

Emin Işık, Nurettin Topçu'nun, hayatını sadece iş ve ev arasında geçiren ya da masa başında fikir üreten biri olmadığını, insanların içinde, hareket halinde, toplumun sorunları ile ilgilenen bir dâvâ ve aksiyon insanı olduğunu belirtir.[798] Nurettin Topçu'nun cemiyetle iç içe aktif bir sosyal hayatı bulunmaktadır. *Hareket* dergisini çıkarırken kendisini tâkip eden ve seven okurları, hafta sonları Ersoyhan'daki ofise gelmişler, burada Topçu'nun sohbetlerini dinlemişlerdir.[799] Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Cemiyeti, Milliyetçiler Derneği, Türkiye Milliyetçiler Derneği'nde faâliyet göstermiş, Millî Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı ve Türk Millî Kültür Vakfı'nın çalışmalarına katılmış, Fetih-Fâtih, Mehmet Âkif ve Çanakkale anma toplantılarının organizasyonunda düzenli olarak ön planda rol almış ve konuşmalar yapmıştır.[800] İmam Hatip Okulları açılırken, program hazırlığında Celâleddin Ökten'le beraber çalışmıştır.[801] 1960 darbesinin oluşturduğu olumsuz etkilerin giderilmesi için Ali Fuat Başgil ile beraber Adâlet Partisi'nin kuruluşuna destek olmuş ve seçimi kazanma imkânı olmayan bir yer olan Konya'dan aday olmayı kabul etmiştir.[802] Doktora tezinden, tasavvufa olan ilgisinin Paris'te iken başlamış olduğu görülmekte[803] olan Nurettin Topçu'nun, İstanbul'a döndükten sonra Nakşî Şeyhi Abdülaziz Bekkine'ye intisâbı ile

[795] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 130.
[796] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo.
[797] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 131.
[798] bk. age. 137.
[799] bk. Ali Birinci, *Bir İnsanla Karşılaşmak: Nurettin Topçu'nun Sohbetlerinden Kalanlar*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 8.
[800] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 35.
[801] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[802] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 34.
[803] bk. age. 34.

tasavvuf, fikrî çalışmalarını doğrudan etkileyen bir konuma gelmiştir.[804] 1939'da kurduğu ve hayatının sonuna kadar yayınlanmaya devam eden *Hareket* dergisinin merkezinde yer alan hareket felsefesinin metodunda da tasavvuftan yararlanmıştır.[805]

Nurettin Topçu'nun *İsyan Ahlâkı*, *Sosyoloji Toplumbilim*, *Psikoloji-Ruhbilim*, *İnkılâp-İrticâ*, *Çanakkale*, *Din ile Kînin Mücâdelesi*, *Felsefe*, *Son Hâdiseler ve Biz*, *Mantık*, *Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlâk Görüşü*, *Mehmet Âkif*, *Şehit*, *Taşralı*, *Türkiye'nin Maârif Dâvâsı*, *Komünizm Karşısında Yeni Nizam*, *Yarınki Türkiye*, *Büyük Fetih*, *Var Olmak*, *Var Oluş Felsefesi-Egzistansiyalizm*, *Bergson*, *İrâdenin Dâvâsı*, *İslâm ve İnsan*, *Devlet ve Demokrasi*, *Kültür ve Medeniyet*, *Mehmet Âkif*, *Mevlânâ ve Tasavvuf*, *Ahlâk*, *Milliyetçiliğin Esasları*, *Din Psikolojisi Bahisleri*, *Reha*, *Varoluş Felsefesi-Hareket Felsefesi*, *Millet Mistikleri*, *Amerikan Mektupları-Düşünen Adam Aramızda* isimli kitapları[806] ve 577 adet yayımlanmış yazısı[807] bulunmaktadır.

Emin Işık, Nurettin Topçu'nun ismini ilk defa Adana İmam Hatip Okulunda, Nurettin Topçu'nun çok yakın arkadaşı olan ve öğrencilerine Topçu'dan sıkça bahseden Remzi Oğuz Arık'tan edebiyat fakültesinde sanat târihi dersini almış olan Faruk Akkülâh Hoca'nın öğrencisi iken duymuştur.[808] Işık, daha sonra Topçu'nun kitaplarını okumuştur.[809] Nurettin Topçu 10 Kasım 1975'te geçirdiği hastalık nedeni ile vefat etmiştir.[810] Son âna kadar yanında olan Emin Işık, "Din ahlâktan ibârettir, dindarlık ahlâktır." diyen, yani dini amel-i sâlih olarak gören Topçu'nun son okuduğu âyetin de yine amel-i sâlihi anlatan Kehf Sûresi'nin son âyeti olduğunu aktarır.[811]

---

[804] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[805] bk. Okay, "Hareket", 1997, XVI: 123-125.
[806] bk. Kara, *Nurettin Topçu Hayâtı ve Bibliyografyası*, 2013, 54-59.
[807] bk. age. 60-124.
[808] bk. "Bir Medeniyetin İhyası İçin Harcanan Ömür", İhya TV, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0.
[809] ay.
[810] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[811] bk. "Bir Medeniyetin İhyası İçin Harcanan Ömür", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0.

2.3.2. Celâleddîn Ökten

Emin Işık'ın, öğrencisi olmakla iftihar ettiği[812] bir diğer kişi hem kendisinin hem de Nurettin Topçu'nun hocası olan[813] Celâl Hoca'dır. Asıl ismi Mahmut Celâleddin Ökten'dir ve Trabzon'da doğmuştur.[814] 1882'de anne ve babasının ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.[815] Babası Trabzon'un hatırı sayılır âilelerinden olan Gürcüzâdeler'den Sâlih Zihni Efendi, annesi ise Güller Hanım'dır.[816] Âilesi dört nesildir Trabzon'da bulunan Sâlih Zihni Efendi, ticâretle uğraşmaktadır.[817] Sâlih Zihni Efendi'nin babası Ömer Fevzi Efendi ise Çarşı Câmii imamı olmasının yanı sıra, yetiştirdiği öğrenciler ile tanınan büyük bir medrese âlimidir.[818] Sâlih Zihni Efendi, babasına imamlıkta vekâlet etmiş; dedesi Hacı Ali Efendi ile, dedesinin babası Hacı Mustafa Efendi de Çarşı Câmii'nde imamlık yapmışlardır.[819] Dînî ilimler konusunda isim yapmış bir âiledirler.[820] Celâleddin Ökten dört yaşında iken babası bir kaza sonucu vefat eder; kısa bir süre sonra da dedesini kaybeder.[821] Daha sonra Celâleddin Ökten mahalle mektebine yazdırılır.[822] Bir yandan da hâmile iken gördüğü rüyâlar üzerine oğlunun sıradan bir çocuk olmayacağına, büyük bir âlim olacağına inanan; bu nedenle de onu abdestsiz emzirmeyen,[823] kendisi de bir hâfize olan Güller Hanım, daha çocuk yaşta her gece kulağına mushafı açmadan, ezberinden Kur'ân okuyarak oğlunu altı ayda hâfız yapmıştır.[824] Güller Hanım, oğlu Celâleddin 10, kızı Zehra 8 yaşında iken veremden vefat eder ve iki kardeşi babaanneleri büyütür.[825] Bu olay

[812] bk. Emin Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2015), 9.
[813] bk. "Bir Medeniyetin İhyası İçin Harcanan Ömür", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0.
[814] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[815] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 27.
[816] bk. age. 27.
[817] ay.
[818] bk. age. 28.
[819] ay.
[820] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[821] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 30.
[822] bk. age. 31.
[823] bk. age. 28.
[824] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 184.
[825] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 32.

Celâleddin Ökten'in genç yaşta hızla olgunlaşmasına neden olur; Ökten, hem evin sorumluluğunu üzerine alır hem de eğitim hayatında hep sınıf birincisi olur.[826] 15 yaşında iken de babaannesi vefat eder.[827] İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Trabzon'da tamamlar.[828] Celâleddin Ökten'in ileride İstanbul'a geldiğinde medrese öğrencilerinde hayret uyandıracak olan, Arapça bilgisinin temelleri de Trabzon'da Abbas Efendi ismindeki hocasının ortaokul ve lisede, Hacı Zihni Efendi'nin *el-Müşezzeb yahud el-Mürteeb fî sarf ü nahv-i lisâni'l-'Arab* isimli eserini okuttuğu dersleri ile atılır.[829] Bir yandan da medreseden icâzet alır; buradaki başarısından dolayı da hocaları kendisine "Molla Celâleddin" lakabını takarlar.[830] Trabzon Îdâdîsinde okuduğu senelerde Çarşı Câmii'nde dedesi gibi, imam ve hatiplik yapar.[831] "Aliyyülâlâ" derece ile tamamladığı mezuniyetinin ardından tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gider.[832] Cumhuriyet'in îlânından sonra Yüksek Öğretmen Okulu adını alacak olan, Sultan Abdülmecid zamanında kurulmuş Dârülmuallimin-i Âliye'ye kayıt olur.[833] Dile ve matematiğe yeteneği olan[834] ve ikisini birbirinden ayırmayan Celâleddin Ökten, Tanzîmat'tan sonra, Arapça ve Farsça'nın yanında, o dönemin aydınları için revaçta olan Fransızca'yı da öğrenmenin gerekli olduğunu düşünür ve hem Fransızca eğitimi hem de matematik dersleri alır.[835] Dârülmuallimin'de iken, ekonomik koşulları kısıtlı olmasına rağmen, cebirini geliştirmek için, hocasının dersi anlattığı Fransızca kitabı sahaflardan bulur; kitap çok pahalıdır fakat saatini satar, kitabı satın alır ve cebiri öğrenir.[836] Dârülmuallimin'in son sınıfında, "üstâdım" diye hitap ettiği[837] ve bilmediği hiçbir edebî eserinin bulunmadığını belirttiği Şevket Bey'in öğrencisi olur.[838] Şevket Bey'den okul dışında da, kendi talebi ile, hocanın

[826] bk. age. 33.
[827] bk. bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 34.
[828] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 15.
[829] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 47.
[830] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 35.
[831] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[832] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 36.
[833] bk. age. 62.
[834] ay.
[835] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 63.
[836] bk. Ökten, *Hayâtımdan Portreler*, 2016, 46.
[837] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 27.
[838] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 48.

akşamları gittiği Direklerarası'ndaki kırâathânede, mekânın kapanış saatine kadar süren Arap edebiyatı dersleri alır.[839] Kendisinden beş bin beyit okumuştur.[840] Dârülmuallimin'i bitirdikten sonra, 1869'da, medreseden ayrı olarak bütün ilim ve fenlerin okutulacağı[841] bir kurum olarak açılan Dârülfünun'un edebiyat şubesine kayıt olur.[842] Burada, Mehmet Âkif Ersoy, ileride aynı zamanda dostlarından biri olacak[843] Babanzade Ahmed Nâim, Ali Fehmi Cabiç ve yeni ilm-i kelâm konusunda isim yapmış,[844] Celâleddin Ökten'in de derslerinde bir asistan gibi çalıştığı ve kelâm ilmine ilgi duymasına vesîle olacak[845] "üstad-ı hakîmim" dediği[846] İzmirli İsmâil Hakkı, hocaları olur.[847] Ayrıca Fatih dersiamlarından Mustafa Âsım Efendi'den ilm-i kelâm, Muğlalı Ali Rızâ Efendi'den fıkıh ve fıkıh usulü dersleri alır.[848] İkinci Meşrutiyet'in îlânı ile yaşanan kargaşadan dolayı dersler boş geçmeye başlar;[849] bu nedenle Celâleddin Ökten, bir süre İstanbul'dan uzaklaşır ve Turgutlu Rüşdiyesi'nde öğretmenlik yapar fakat sonra geri dönerek Dârülfünun'daki eğitimini tamamlar ve 1912'de İstanbul Sultânîsinde Arapça öğretmenliğine atanır.[850] "Celâl Hoca" olarak tanınması da bu okuldaki derslerde gösterdiği titizlik nedeniyledir.[851] Kendisinin, "Adı üstünde: A-Rabca. Bu Kur'ân lisânıdır. Bir tek harfi değil, bir noktası bile fedâ edilemez. Kur'ân lisânının tâlim ve taallümünde müsâmaha olmaz. Yalnız bir harf değil, yanlış bir nokta bile bütün mânâyı altüst edebilir." dediği aktarılır.[852] Savaş yıllarında, ileride dâmadı olacağı

[839] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 28.
[840] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 88.
[841] bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1993, VIII: 521-525.
[842] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[843] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 71.
[844] bk. Ali Birinci, "İzmirli, İsmail Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 2001, XXIII: 530-533.
[845] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 69.
[846] bk. "Merhum Emin Işık Hoca ile 2011'de Celâl Hoca Belgeseli İçin Yaptığım Röportaj", Belgelenen Tarih, 02.08.2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=hPwKWvC5iFc&t=1894s.
[847] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[848] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 29.
[849] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 76.
[850] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[851] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 32.
[852] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 32.

Süleyman Sururi Efendi'nin vefâtından sonra oğlu Osman Nâcî'ye vekâleten[853] 10 sene Vasat Atik Ali Paşa Câmii'nde imamlık yapar.[854] İmam Birgivî'nin *Tarîkat-ı Muhammediye*'sinden referans alarak hazırladığı cuma hutbeleri sayesinde cemaât iki katına çıkar.[855] 1923'te, Ümmi Kenan Dergâhındaki tasavvufi sohbet meclisinden tanıdığı, Kur'ân okuyuşunu çok beğendiği,[856] Saraçhane'deki Hâfız Osman Efendi'nin kırâathânesinde kendisine Arapça, Fransızca ve cebir dersi verdiği[857] arkadaşı Cevdet Soydanses'in kızkardeşi Emine Mahmûde Hanım ile evlenir.[858] 1925 senesinde, yeni açılmış olan İmam Hatip Okullarında Arapça öğretmenliğine tâyin edilir.[859] Burada bir yıl çalıştıktan sonra Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu aleyhinde konuştuğu iddiası ile hakkında soruşturma açılır ve görevine son verilir.[860] 1926'da sözlerinde suç unsuru bulunmadığı anlaşılır ve öğretmenliğe, İstanbul Erkek Lisesine tâyin edilmesi ile geri döner.[861] 1929'a kadar burada görev yapar fakat harf inkılâbından sonra Arapça derslerinin liselerden kaldırılması ile birlikte, diplomasının Dârülfünun Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden olması nedeni ile işsiz kalır.[862] Maddî sıkıntı çektiği dokuz aylık bir bekleyişin ardından kendisine Üsküdar Orta Mektebinde Türkçe öğretmenliği görevi verilir.[863] 1947'deki emekliliğine kadar İstanbul'un çeşitli okullarında dersler verir.[864] Üsküdar Ortaokulu, Gelenbevi Ortaokulu, Kabataş, Galatasaray,[865] Darüşşafaka ve Vefâ Liselerinde yurt bilgisi, edebiyat ve felsefe dersleri verir.[866] Celâleddin Ökten devlet tarafından emekli edilmiş olsa da kendini emekli etmemiş,[867] öğrencisi Mustafa Durmuş'un ifâdesi ile emeklilik

[853] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 102.
[854] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[855] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 102.
[856] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 35.
[857] bk. age. 36.
[858] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 99.
[859] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[860] agm.
[861] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 105.
[862] ay.
[863] bk. age. 106.
[864] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[865] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 38.
[866] bk. Yorulmaz, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, 2014, 107.
[867] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 46.

cüzdanının istirâhat vesîkası olmadığına inanmış[868] ve çalışmaya devam etmiştir. 1949 senesinde İstanbul'da açılan İmam Hatip Kursunda müdür ve öğretmen olarak vazîfe yapmış, bu kursların İmam Hatip Okullarına dönüşmesi fikrini ortaya koymuş, bu fikrin gerçekleşmesinde çok büyük bir rol oynamış ve 1951'de İstanbul İmam Hatip Okulunun ilk müdürü olmuştur.[869] Ayrıca Yüksek İslâm Enstitüsünde iki sene kelâm ve ilm-i tevhid dersleri vermiştir.[870] Emin Işık'ın hem kelâm hocası hem de okul dışında görüştüğü bir büyüğü olan Celâleddin Ökten, 1961 senesinde vefat etmiştir.[871] Birkaç makalesi dışında yayınlanmış eseri yoktur fakat Doğu ve Batı kaynaklarından sarf, nahiv, edebiyat, kelâm, İslâm felsefesi, felsefe ve ahlâk alanları ile ilgili çevirilerinin olduğu 100 adet defteri bulunmaktadır. Ayrıca 1000 cildi aşkın kitaplığı Süleymâniye Kütüphanesine bağışlanmıştır.[872]

2.3.3. Midhat Bahârî Beytur

Asıl adı Ahmet Midhat olan, Bahâriye Mevlevîhanesi'ne bağlılığını ve sevgisini göstermek amacı ile aldığı[873] ve şiirlerinde kullandığı "Bahârî" mahlası nedeni ile Midhat Bahârî olarak tanınan Midhat Bahârî Beytur, 1879 yılında Eyüpsultan'daki Taşlıburun Sâdî Dergâhı'nda dünyaya gelmiştir.[874] Annesi bu dergâhın yetmiş sene meşîhatında bulunmuş olan Urefâ-yı Sa'dîyeden Şeyh Süleyman Efendi'nin kızı Fatma Aliye Hanım, babası ise kısmet-i askeriyye başkâtibi Kütahyalı Mehmet Nûri Efendi'dir.[875] Babasının, kendisi daha küçükken vefâtı nedeni ile annesi ile birlikte Sâdî Dergâhı'na yerleşmiş ve dedesi Süleyman Efendi'nin yanında büyümüştür.[876] İlk dînî bilgilerini dedesinden almış, âilenin münevver dostlarından ve seçkin çevresinden de derin edebî kültürünü

[868] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 124.
[869] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[870] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[871] bk. "Merhum Emin Işık Hoca ile 2011'de Celâl Hoca Belgeseli İçin Yaptığım Röportaj", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=hPwKWvC5iFc.
[872] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[873] bk. Nuri Şimşekler, *Pîr Aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 9.
[874] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 260.
[875] bk. Şimşekler, *Pîr Aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları*, 2009, 16.
[876] ay.

edinmiştir.[877] Ağabeyi Mustafa Rafet Efendi'den ve bulundukları semtte komşu tekke olan Bahâriye Mevlevîhânesi'nin şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'den Farsça, Beyazıd dersiamlarından ve dârülfünün müderrislerinden Hüseyin Avni Efendi'den ise Arapça öğrenmiş ve gümüş liyâkat madalyası ile medreseden mezuniyet icâzetnâmesi almıştır.[878] O dönemin aydınlarından, daha sonra kayınpederi olacak olan Mehmed Said Efendi'den Arap edebiyatı, devrin *Sahih-i Buhârî* hâfızı olarak tanınan muhaddis Said Efendi'den de Buhârî kırâati dersi almıştır.[879] İlkokulu, Eyüp Sultan'daki Dâru'l-Feyz Hamidîde, ortaokulu Eyüp Askerî Rüşdiyesinde, liseyi o sırada ağabeyi İsmâil Zihni Bey'in yanına giderek Bitlis Îdâdîsinde okumuştur.[880] Liseden mezun olduktan sonra Mâliye Nezâreti kaleminde kâtip olarak memuriyete başlamıştır.[881] İki yıl sonra Orman Maden Ziraat Müdürlüğü Kalemi'ne tayin edilmiş ve bir dönem de Akşehir Hatip Mektebinde Türkçe ve edebiyat muallimliği yapmış, Türkiye Sanâyi ve Maâdin Bankası'nın kurulması üzerine burada Haberleşme Şubesi Başkâtipliği'ne getirilmiş ve daha sonra da tâyin edildiği Sümerbank Alım Satım Şubesi Haberleşme Şefliği'nden 1945'te emekli olmuş, 1959'da açılan Yüksek İslâm Enstitüsünde bir buçuk yıl Farsça dersleri vermiştir. [882] Emin Işık, bir konuşmasında Midhat Bahârî için,

> Birçok yerlerde çalışmıştır, hep en güvenilir yerlerde vazîfe görmüştür, yani ya muhasebe uzmanı yâhut ya satış alış uzmanı olarak çalışmıştır. Son derece helâle harâma devlet hakkına, kul hukukuna riâyet eden, kimsenin hakkını kimseye geçirmemek üzere titiz davranan, bu hususdaki hassâsiyetlerle bilindiği için hep böyle hassas yerlerde görev verilmiştir kendisine.

ifâdelerini kullanmıştır.[883]

---

[877] bk. Emin Işık, "Midhat Bahârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2020, XXX: 6-7.
[878] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 260.
[879] bk. Işık, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", *Derin Tarih*, 2019, XVI: 10.
[880] bk. Işık, "Midhat Bahârî", 2020, XXX: 6-7.
[881] bk. Işık, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", 2019, 16: 8.
[882] ay.
[883] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", Semazen, 23 Mayıs 2012, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.

Midhat Bahârî, çok sevdiği ve hayran olduğu[884] Hüseyin Fahreddin Dede'ye intisap ederek yanında Mevlevî usûl ve âdabına uygun olarak çile çıkartıp semâzen olmuş, Eyüp Hatuniye Nakşibendî Dergâhı Şeyhi Hoca Hüsamettin Efendi'den de mesnevîhanlık icâzeti almıştır.[885] Konya makam çelebisi Abdulhalim Çelebi'den destar alıp 1924'te "dede" unvânını kazanmıştır. Bir rivâyete göre Ankara Mevlevîhânesi'ndeki bir sohbet esnasında Midhat Bahârî'nin sözlerinden etkilenen Konya makam çelebisi Abdulhalim Çelebi, kendi başındaki destarlı sikkeyi çıkartıp Midhat Bahârî'ye giydirir ve bu Konya Makam Çelebiliği'nce yapılan son şeyhlik tâyini olduğu için, Midhat Bahârî son Mevlevî şeyhi olarak bilinir.[886] 1925'te tekke, zâviye ve dergâhlar kapandığında Kasımpaşa Mevlevîhânesi Mesnevîhanı'dır. Emin Işık, Mevlevîliğin aynı zamanda bir kültür ve sanat faâliyeti olduğunu belirtir ve bu nedenle Midhat Bahârî'nin bu kültürle olan bağını hayatının sonuna kadar sürdürdüğünü söyler[887] ve "Tekkeler kapandıktan sonra bağ üzüm vermeye devam ediyor, biz de o bağdan birkaç salkım üzüm toplayanlardanız." der.[888]

Midhat Bahârî, 1971'deki vefâtına kadar ilmî çalışmalarına devam etmiştir. Vefâ Lisesinde Türkçe, kitâbet, ahlâk, ma'lûmât-ı medeniyye öğretmenliği yapmış, bazı özel okullarda da kitâbet, Türkçe, tarih ve edebiyat dersleri vermiştir. Bunun yanı sıra ayrıca hususî ve fahrî tedrîsat da yaptığı aktarılmıştır.[889] Emin Işık, Midhat Bahârî Bey'den, ikinci dönem mezunlarından olduğu Yüksek İslâm Enstitüsünde, Şubat tatiline kadar yarım dönem ders aldığını, onun büyük bir hizmet adamı olduğunu, öğretmenliği maddî kaygılarla değil, Allah ve Mevlevîlik yolunda hizmet îfâ etmek için yaptığını belirtir.[890] Işık, hocasını şu sözlerle anlatır: "Seksen yaşının üstündeki insan aşk ile şevk ile gelir, saatlerce ayakta durarak tahtanın ucunda ders okuturdu. Derslerde umûmîyetle Mesnevî beyitleri ve onun

[884] ay.
[885] bk. Işık, "Midhat Bahârî", 2020, XXX: 6-7.
[886] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 260-261.
[887] bk. Işık, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", 2019, 16: 8.
[888] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.
[889] bk. Şimşekler, *Pîr Aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları*, 2009, 19.
[890] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.

Farsça tercümeleri olurdu, yani bize Farsça dersine geldi ama öyle gramer dersi falan vermedi, bir neş'eydi."[891] Midhat Bahârî Bey, gerek ilerleyen yaşında Fındıklı'ya giderken üç dört vâsıta değiştirme mecburiyeti, gerek eşinin vefâtı ve kendisinin sağlık durumu nedeni ile Yüksek İslâm Enstitüsündeki derslerini Yaman Dede olarak bilinen dostu Abdülkadir Keçecioğlu'na devreder ve öğrencilerini pazar günleri evinde ağırlar.[892] Emin Işık, pazar ziyaretleri ile ilgili olarak,

> 1966 senesinin Eylül'ünden vefat tarihi olan 1971 senesine kadar aşağı yukarı beş altı sene, âhir ömründe, ki o zaman seksen beş yaşındaydı, sabah onla on iki arasında öğleye kadar bize özel bir zaman ayırmıştı. O, misafirleri hep öğleden sonra kabul ederdi fakat ben vazîfedeydim, mevlidlerimiz falan oluyordu Hüseyin Top'la beraber, ben, Reşit Ağabey ve Hüseyin Top'a özel bir zaman ayırmıştı. "Siz öğleden sonra gelemezsiniz işleriniz olur, ben sizi pazar günü onda bekliyorum." diyordu. Sabahleyin erken kalkar giyinir kuşanır kravatını takar, traşını olurdu. Hiç onu kravatsız ve traşsız gördüğümü hatırlamıyorum, her zaman ütülü elbiseler giyerdi, her zaman şık ve zarif olurdu. Kendisi, elbisesi zarif**,** sözü zarif, latif, güler yüzlü, tatlı dilli, mübârek bir insan.

ifâdelerini kullanır.[893]

Midhat Bahârî, Emin Işık'ın Yüksek İslâm Enstitüsünde hocası olmasının yanı sıra hem kendisinin hem de Yüksek İslâm Enstitüsüne beraber girdiği, beraber mezun olduğu en yakın arkadaşı,[894] can dostum ve sırdaşım"[895] dediği Hüseyin Top'un mürşididir. Hüseyin Top, kendisinden önce Midhat Bahârî'ye intisap etmiştir[896] ve bu olayı şu şekilde aktarır:

> Rikkat Kunt Hanımefendi vardır, müzehhibe. "Benim bir efendim var." dedi, "Onu ziyarete gideceğim, istersen beraber gidelim.'" Ben de tarîkat düşmanıyım. Tarîkat dedin mi bütün cinlerim çıkıyor, böyle yetiştim

[891] ay.
[892] bk. Işık, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", 2019, 16: 8.
[893] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.
[894] bk. "Hüseyin Top-Emin Işık Hakkında Röportaj", Nefes Yayınevi, 27.11.2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=4-bPUefmHvs.
[895] bk. Mehmet Demirci, "Emin Işık Hoca", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2019, 192: 20.
[896] ay.

> çünkü. Benim hocam da öyleydi. Gittik, uzatmayalım. Midhat Bahârî Beytur Efendim'e gittik. Vardık. İşte, içeri girdik, baktım bir nur yumağı gibi. Altın. Som altın. Görünüyor böyle besbelli. Yay gibi incecik. Adama çarpıldım orda görünce kendini. Rikkat Hanım dedi ki, "Efendim, işte bu câmimizin imamı, ziyarete geldik, efendim elinizi öpsün." falan, elini öptüm. "Hocaefendi" dedi, "Bir aşr-ı şerif lûtfeder misiniz?" Kur'ân okudum, o zaman da gençtim, genç ses falan filan. "Ahh" dedi, "Ne güzel na't-ı Mevlânâ sesi" dedi. Bunu diyor ama benim kafam hep başka yerde. "Efendim, fakîri evlatlığa kabul eder misiniz?" dedim, ağzımdan çıktı öyle. Otomatik olarak yani, böyle düşünerek karar vererek falan filan değil, öyle akıntı oraya getirdi. Tebessüm etti, "Gel" dedi, "Yanımda otur." Dizimizi başına koyduk, tekbirledi. Emin de tarîkat şey etmez; böyle karşıt o zaman, sonra ben tarîkate gittim filan, benimle dalga geçti.[897]

Emin Işık, Hüseyin Top'un Mevlevî olduğunu öğrendiğinde sene 1965'tir. Duydukları üzerine arkadaşına hayli yüklendiğini fakat çok ağır konuşmasına rağmen Hüseyin Top'un kendisine normalde yaptığı gibi karşılık vermediğini, gülüp geçtiğini ve konunun kendiliğinden kapandığını belirtir.[898] 12 Kasım 1966'da ise, Mîraç Kandili'ne denk gelen gecede kendisi rüyâsında Hüseyin Top ile beraber Konya'da Alâeddin Câmii'ne benzeyen bir câmidedir; içeride Şems-i Tebrizî, başında sikke ve destar, kürsüde sikke ve destarlı kırk küsûr Mevlevî dedesine ders vermektedir.[899] Konuşulanları anlamaz ve câmide yürümeye devam ederler; karşılarına başında imamların giydiği beyaz sarıklı bir fes ile Hazret-i Mevlânâ çıkar.[900] Aralarında geçen, Hazret-i Mevlânâ'nın kendisine, "Sen bize âitsin" dediği konuşmadan sonra Emin Işık, Hazret-i Mevlânâ'nın elini öper, diz çöküp yüz yüze karşılıklı otururlar ve Hazret-i Mevlânâ kendisine yaklaşmasını emreder. Emin Işık'ın sağ yanağını kendisinin sağ dizinin üzerine yatırır, eli başının üzerinde duâlar okur ve böylece Emin Işık'ın intisâbı gerçekleşir.[901] Rüyâ boyunca kendisine Hüseyin Top refâkat etmiştir.[902] Emin Işık bu olayı şu sözlerle anlatır:

---

[897] bk. "Hüseyin Top-Emin Işık Hakkında Röportaj", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=4-bPUefmHvs.
[898] bk. Demirci, "Emin Işık Hoca", 2019, 20.
[899] bk. agm. 21.
[900] bk. agm. 22.
[901] ay.
[902] ay.

> Arkadaşım işte Mevlevîler'e gitmiş, benim Mevlevîler'den, Mevlânâ'dan bir problemim yok. İşittiğimiz bazı şeyler var, işte namazı filan ihmal ediyorlar, içki içiyorlar falan gibi dedikodular var. Yalan sahih ama insanı etkiliyor. Dedi işte Hüseyin Bey "Ben" dedi, "Mevlevî oldum, biliyor musun?" dedi. Sâdeddin Bey'e gidiyorlardı, Sâdeddin Heper'e; âyin meşk ediyorlardı, mûsikî meşk ediyorlardı. O da demiş ki, "Evlâdım, daha feyzinizin artması için bu yola girin, bu âyinlere öyle meşk edelim filan daha bereketli olur." O da sevinerek bana söyledi, ben de "İyi halt etmişsin" dedim ve biraz da kızdım. "Sen" dedim, "İmamsın, din eğitimi gördün, şerîat okudun. Mevlevîlerle Bektâşîlerin arasında fark yok. İkisi de benzerler, aynı değil de." Tabiî ben söyledim, geçtim. O da biraz alındı belki ama benimle didişmedi yani, münâkaşa etmedi. "Sen öyle zannet" dedi, beni başından savdı. Sonra uzunca bir süre, altı yedi ay sonra bu sözden, gâliba bu nisan ayındaydı, eylül ayında, tam altı ay sonra Hazret-i Mevlânâ'yı gördüm rüyâmda. Dedi ki, "Sen bizimkileri beğenmiyorsun ama sen bize emânet edildin." dedi. Aldı bizi rüyâda. Ben hiç bilmiyorum, tarîkate nasıl girilir, sikke nasıl tekbirlenir, duâsı nasıl yapılır. Hiç görmedim de bulunmadım da bilmiyorum da kitaptan da okumadım. Usûl-i Mevlevîye, usûl kitapları var, adap kitapları var, onları da okumamıştım, hiçbir şey bilmiyordum. Aldı beni kucağına, "Koy başını dizime" dedi. Başımı dizine koydu böyle sağ dizine sağ yüzümü, bir şeyler okudu. "Tamam" dedi, "Sen bizim oldun artık şimdi" dedi, "Sen bize emânet edildin" dedi.[903]

Bu rüyânın ardından Hüseyin Top, Emin Işık'ı Midhat Bahârî Bey'e götürür ve Emin Işık, Midhat Bahârî'yi gördüğünde aralarında herhangi bir konuşma geçmeden dizini başına dayar ve Midhat Bahârî Bey onun başını tekbirler.[904] Ahmet Sayar, Emin Işık'ın bu olayı hatırldığında, "O ânı yeniden yaşamak için kalan ömrümü vermeye hazırım." dediğini aktarmıştır.[905]

Emin Işık, îmânını aşk halinde yaşayan bir bahtiyardı." sözleri ile tanımladığı[906] mürşidi hakkındaki düşüncelerini,

> Mevlânâ yolu, edep yoludur, terbiye yoludur, nezaket yoludur, iffet yoludur. Bu üstadları ordan gördüğüm için söylüyorum. Şimdi, Midhat

[903] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.

[904] bk. Ahmet Güner Sayar, "Sönmeyen Bir Işık Emin Işık Bir Gönül İnsanının Ardından", *Türk Yurdu*, 2009, 385: 36.

[905] agm.

[906] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 263.

> Bahârî Bey'i gerçekten bir fena fi'ş-şeyh mertebesine erişmiş, Hazret-i Mevlânâ'nın yirminci asırdaki bir temsilcisi olarak tanıyorum. Öyledir. Ben değil. Yabancılar geldiği zaman, "İşte o postta oturan Mevlânâ'nın kendisidir." diyorlar. Sadece Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini ezberlemekle, *Dîvân-ı Kebir*'den tercümeler yapmakla vesaireyle filan Mevlevî olunmuyor, onu arz etmek istedim.[907]

ifâdeleri ile belirtmiştir.

Hüseyin Top da "vesile-i necâtım" diye tanımladığı[908] Midhat Bahârî'nin yeryüzünün gördüğü en zarif insanlardan birisi olduğunu belirtmiş ve Reşat Sarıca, kendisi ve "kadim dostum" dediği Emin Işık ile sık sık Midhat Bahârî Bey'in Göztepe'de ikamet ettiği eve gittiklerini, sohbet sonrası Efendilerinin onları uğurlarken balkon kapısının arkasında durup öğrencileri sokaktan ayrılana kadar ayakta beklediğini; bu süre içerisinde sağ ellerini kalplerinin üzerine koyduklarını ve Efendilerini selâmladıklarını; Midhat Bahârî Bey'in de aynı selâmlama şekliyle karşılık verdiğini ve bu selâmlamaların sokağın bitimine kadar üç dört defa tekrarlandığını anlatmıştır.[909] Hüseyin Top, ayrıca Efendilerinin tam bir Muhammedî ahlâk ile sohbetine katılanları aydınlattığını, bazen susarak irşad ettiğini belirtmiştir.[910] Midhat Bahârî, bu sohbetleri, eşinin vefâtından sonra taşındığı, kendisine gönülden ilahi duygularla bağlı olan Seniha Bedri Göknil Hanım'ın Göztepe'deki evinde gerçekleştirmiştir.[911] Bu sohbetlere Prof. Dr. Erol Güngör, Prof. Dr. Hayreddin Karaman, o dönemin İstanbul müftüsü Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, mûsikişinâs Sadeddin Heper, ressam İhsan Aral gibi isimlerin katıldığı belirtilmiştir.[912] Seniha Bedri Göknil'in yakın dostlarından Şefik Can, Çarşamba ve Cumartesi günleri Hak âşıklarına yapılan sohbetlerden Çarşamba günü yapılanlarının henüz mânevî olgunluğa erişmemiş olan yeni dervişler için olduğunu; Cumartesi toplantılarına ise dönemin tanınmış edebiyatçı, mutasavvıf,

---

[907] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.
[908] bk. Hüseyin Top, "Aşkın Mihrâbı Mevlâna", *Kültür*, 2006, 5: 96.
[909] bk. age. 98.
[910] bk. Şimşekler, "Pîr Aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları", 2009, 33.
[911] bk. age. 35.
[912] bk. age. 41.

şair, hattat, mûsikişinas, âlim ve hâfızlarının iştirâk ettiklerini aktarmıştır.[913] Şefik Can, sohbetlerin konusunu kendisinin hazırladığını, o gün için *Dîvan-ı Kebir*'den bir gazel seçilip kopya kâğıtları ile çoğaltılarak dağıtıldığını, Midhat Bahârî'nin gazelleri Farsça'dan tercüme edip açıklayarak sohbeti açtığını, mûsikişinasların Mevlevî âyini ve tasavvuf müziği icrâ ettiklerini anlatmıştır.[914]

1946 senesinden sonra Konya'da Şeb-i Arus törenleri, Konya Halkevi'nin çabalarıyla tekrar başlamış, 1951 yılına kadar konferans, mûsikî icrâsı ve küçük çaplı bir semâ merasiminden oluşan törenlerde 1953 sonrasında âyin-i şerîf icrâsı başlamış ve Midhat Bahârî postnişin olarak bulunmuştur.

Midhat Bahârî, yetiştiği kültürel çevrenin etkisi ile erken yaşta şiir yazmaya başlamıştır fakat şiir ve yazıları ancak lise eğitimini bitirdikten sonra yayımlanmıştır.[915] Emin Işık, Midhat Bahârî'nin şiir aşkını, şevk ve heyecânını müthiş bir şâir olarak tanımladığı Hüseyin Fahreddin Dede'den aldığını söyler.[916] Mevlevîhaneler o dönemde, irfan ocağı olmasının yanı sıra edebiyat ve mûsikî terbiyesi veren birer akademidir.[917] Hüseyin Fahreddin Dede ise İslâm mûsikîsinin Şeyh Gâlibi'dir, son nâdîde kişiliklerindendir.[918] Geleneksel bir eğitim almış olan Midhat Bahârî'nin şiirlerinde Servet-i Fünûncular'a benzeyen ağır bir Türkçe kullandığı, daha sonra dilinin sâdeleştiği, şiir dilinin Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'i andırdığı belirtilir.[919] Eserleri *Hazîne-i Fünun*, *Mektep*, *Maârif*, *Mâlûmat*, *Terakkî*, *Tercümân-ı Hakîkat* ve *Resmî Gazete* gibi mecrâlarda yayınlanmış, imzâlarında Midhat Bahârî, Nûrizade Midhat, Midhat Bahârî Hüsâmî isimlerini kullanmıştır.[920] İbn Kemal'in *Risâle fî Beyâni'l-Vücûd*,[921]

[913] bk. Hayat Nur Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2022), 313.
[914] bk. Artıran, *Şefik Can Hatıralar*, 2022, 313.
[915] bk. Işık, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", 2019, 16: 8.
[916] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.
[917] bk. Timuçin Çevikoğlu, *Bahâriye Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi*, (Ankara: Edebiyat Ortamı Yayınları, 2020), 7.
[918] ay.
[919] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 261.
[920] ay.
[921] bk. Emin Işık, "Bahârî, Midhat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* 2020, XXX: 6-7.

İbrahim Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhid*, [922] Feridun Sipehsalar'ın *Risâle-i Sipehsalar*[923] isimli eserlerini tercüme etmiş, Îranlı Rızâ Kuli Han Hidâyet'in *Dîvân-ı Kebir* üzerinden yaptığı antolojiyi Türkçe'ye *Dîvân-ı Kebir Seçme Şiirler* adı ile çevirmiştir.[924]

Hazret-i Mevlânâ ve *Mesnevî*'den bahsedildiğinde yüzü değişen ve heyecanlanan[925] Midhat Bahârî, Hazret-i Mevlânâ'ya olan hayranlığını, türbesinde okuduğu "Sana Geldik" redifli şiirinde dile getirir. Tamamı *Mesnevî* neş'esi taşıyan *Mihrab-ı Aşk* adlı dîvânında da Allah'a ve Peygamber'e olan aşkı görülür.[926] Mevlânâ Hazretleri'nin aslî hüviyeti olan Hazret-i Peygamber'in izinden giden bir İslâm âlimi ve velî olarak anlaşılmasına hassasiyet göstermiş,[927] şâir ve filozof olarak tanıtılmasından rahatsız olmuş, keyfî yaklaşımlardan ve yabancı ideolojilerin istismârından korumak istemiştir.[928] *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ* isimli kitabı sırf bunun için yazılmıştır.[929] Neşredilmiş eserleri ve tercümeleri şöyledir: *Destegül*, *Leâli-i Meânî*, *Ravza*, *Sünbülistan Şerhi*, *Dîvân-ı Kebir'den Seçme Şiirler*, *Mihrâb-ı Aşk*, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ* ve *Güşvar.*

Yayınlanmak üzere hazırlanmış olanlar ise *Mevlânâ'nın Rubâîleri*, *Kitâbu'l İlm*, *Şiir ve Mûsikîde Mevlevîler*, *İlim ve Edebiyatımıza Hizmet Eden Mevlevîlerden Bâzı Sîmâlar*, *Geçmiş Büyüklerimizi Analım* ve *Çocukluk Hâtıralarım*'dır.[930] Hazret-i Mevlânâ hakkında, *Konya Halkevi Kültür Dergisi*, *Mevlânâ Yıllığı* ve *Mevlânâ Güldestesi*'nde makaleleri bulunmaktadır.[931]

---

[922] bk. Mustafa Çıpan, "Şâhidî, İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2010, XXXVIII: 273-274.
[923] bk. Nûri Şimşekler, "Sipehsâlâr, Ferîdun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009, XXXVII: 260.
[924] bk. Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1994, IX: 432-433.
[925] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 263.
[926] bk. age. 262.
[927] ay.
[928] bk. Işık, "Bahârî, Midhat", 2020, XXX: 6-7.
[929] bk. "Aşkın Sultanları Sempozyumu", (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.
[930] bk. Işık, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", 2010, 264.
[931] bk. Işık, "Bahârî, Midhat", 2020, XXX: 6-7.

2.3.4. Emin Işık'ın Hocalarında Öne Çıkan Özellikler

Emin Işık, hocalarının hayatındaki yerini Sâdi Şirâzi'nin *Bostan* isimli eserindeki bir hikâyeyi anlatarak ifâde etmiştir.[932] Hikâyede, eskiden hamamlarda başa sürülen kile sorarlar: "Ey kil, sen toprak olmasına topraksın ama insanlar seni ilaç niyetine başlarına sürüyorlar, bu kıymeti nereden kazandın?" Kil de bu soruya cevap verir: "Ben gül ağacının dibinde büyüdüm" der. "Orada yaşadım. Bende bir şey yok, bütün koku; gül ağacından elde ettiğim, o gül yapraklarının üzerime dökülmesinden elde ettiğim kokulardır. O güzelliklerdir."[933] Emin Işık bu hikâyeyi anlattıktan sonra değerli insanların elinde yetiştiğini şu sözlerle ifâde etmiştir:

> Ben de biraz öyleyim. Şanslı bir insanım. Hep büyüklerin dizinin dibinde yetiştim. Babam hocaydı, dedeme yetişmedim, o da hocaymış, din adamı, onun babası İbrahim dedem yani babamın dedesi, o da hoca. Onun babası Hâfız Ahmet Efendi o da din adamı, hoca; ondan sonra da Hâfız Mustafa Efendi, o da hoca. Benim bildiğim yere kadar altı tane dedem din adamı. Biz kendimizi öyle bir dünyanın içinde bulduk. Sonra çok iyi ağabeylerim, arkadaşlarım oldu. Celal Hoca, Nurettin Topçu, Mahir İz bizzat hem ders hocalarım oldu hem de onların evlerine sohbetlerine yakın ilişki içinde onların yakınlarında bulundum. Bütün değerim ondan ibarettir. Bizde bir şey yok, Emin Işık et ve kemikten ibarettir. Ama insan öyle bir ortamda yetiştiği zaman bir şeyler bulaşıyor işte.[934]

Emin Işık, hocalarını köprü vâzifesi gören, kendi ifâdesi ile "geçmiş kültürümüzü çok iyi bilen, yeni kültüre karşı da reaksiyon göstermeyen, bunun da gerekli olduğuna inanan, bunu da öğrenmek ve elde etmek gerektiğini teşvik eden" yani iki kültür arasında köprü oluşturan, taassuptan uzak kişiler olarak tanımlamaktadır.[935]

---

[932] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgesel Film Gala Programı", (et. 28.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=UspcWBlRaLQ.

[933] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgesel Film Gala Programı", (et. 28.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=UspcWBlRaLQ.

[934] ay.

[935] ay.

İki devrin tam ortasında yaşamış olan[936] Celâleddin Ökten, Mahir İz'in ifâdesi ile hem medrese ilimlerini hem de müspet bilgileri birbirine karıştırmadan, yerli yerinde tetkik etmiş, Batı'nın metodunu almış ve düşüncesini bu yöntemle şekillendirmiştir.[937] Başgil, Ökten'in, devrin kelâm ilminde ve İslâm felsefesinde en derin vukuf sâhibi bir şahsiyet olmasının yanı sıra Batı'nın felsefe ve fikriyâtına da hâkim olduğunu; Rönesans'tan beri gelen felsefe ve düşünce akımlarını tâkip ettiğini, büyük filozoflarını okuduğunu belirtmiştir.[938] Nurettin Topçu da Celâl Hoca'nın gidip görmediği halde Batı'nın zihniyetini kendisinden daha iyi tanıdığını ve kavradığını belirtmiştir.[939] Celâleddin Ökten, hem Foulquie'nin felsefe kitabını Türkçe'ye çevirecek kadar Fransız medeniyetinin diline ve felsefesine hâkimdir;[940] hem de başucunda bir Farsça, bir Arapça, bir de Türkçe dîvan devamlı bulundurup, her sabah her birinden birkaç beyit okumaktadır.[941] Celâl Hoca bir taraftan kafiye okuturken diğer taraftan cebir ve Fransızca dersi vermiştir.[942] Topçu'ya göre Ökten, şarkın rûhunu fedâ etmeden garba açılmıştır.[943] Başgil de Ökten'in karşılaştığı Batı felsefesine ait fikirler ile rûhen sarsılmak bir yana îman ve amelce zühd ve takvâ derecesine ulaştığını belirtmiştir.[944] Nurettin Topçu da Ökten'in Fransızca felsefî metinler üzerinde titizlikle kavramların şumûlünü belirlediğini, Batı'nın İslâm düşüncesine benzeyen ve bazen de birleşen yönlerini takip ettiğini ve Avrupa metafiziğinin İslâm ruhuyla denk olan yönlerinin kendisine zevk-i îman yönünden bir haz, sevinç getirdiğini; Hoca'nın Aristo ve Kant'a hayran olduğunu, Bergson'u ise beğendiğini belirtmiştir.[945] Ayrıca Topçu, Ökten'in şark ilimlerinin, garbın metodolojisine uygun olarak derlenip sosyolojinin ortaya koyduğu kuralları bilen metodlu bir düşünüş ile ele alınır ise canlanacağına kanaat getirdiğini ve İslâm ahlâkının yani Muhammedî ahlâkın esaslarını ortaya çıkardıktan sonra garp

[936] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 81.
[937] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 87.
[938] bk. age. 14.
[939] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 107.
[940] bk. age. 107.
[941] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 25.
[942] bk. age. 105.
[943] bk. age. 78.
[944] bk. age. 14.
[945] bk. age. 69.

ahlâkının yöntemleri ile tedvin edilmesini istediğini aktarmıştır.[946] Ökten'e göre Allah'sız kâinat, ruhsuz insan, cevhersiz madde olarak tanımladığı pozitivizm tehlikesi karşısındaki önlem yeni bir ilm-i kelâmdır.[947] Nitekim, Prof. Dr. İsmail Karaçam, Ökten'in Yüksek İslâm Enstitüsündeki kelâm derslerinde klasik metod yerine İzmirli İsmail Hakkı'nın yeni ilm-i kelâmını okuttuğunu ve bunu da Batı felsefesi ekolleri ile İslâm kelamcılarının fikirleriyle mukayeseli bir şekilde, aralarındaki benzerlik ve zıtlıkları inceleyerek işlediğini aktarmıştır.[948]

Nurettin Topçu ise yüksek öğrenimini Fransa'da yapmış, Maurice Blondel'den etkilenerek hareket felsefesini oluşturmuştur.[949] Fakat bunu yaparken kendi kültürüne yabancılaşmamış, aksine "Bizim rönesansımızın müjdecisi, bin küsur yıllık İslâm tefekkür ve ihtirasının metotlu düşünüş ve ilim zihniyetiyle birleştiği yerdeki aydınlıkta bulunacaktır" düsturu ile yola çıkmış[950] ve *Hareket* dergisini yayınlamış, otuzuncu yılında buradaki faaliyetlerini "İlâhî prensiplerini Kur'ân'da bulduğumuz bir kalp ahlâkının felsefî temellerini denedik" ifâdesi ile değerlendirmiştir.[951] Hem maârif meselesi üzerinde fikir yürütmüş ve yazılar kaleme almış bir mütefekkir hem de sınıfta fiilen öğretmenlik vâzifesi icrâ etmiş olan Topçu, Emin Işık'la beraber ahlâk ders kitapları hazırlamıştır. Bu kitapların içeriği incelendiğinde hem Avrupalı mütefekkirlerin düşüncelerine yer verirken aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'den hadis ve âyetler, mutasavvıflardan beyitler içerdiği görülmektedir.

Sadettin Ökten, kendisi delikanlı olduğu zamanda, Emin Işık'ın Edebiyat Fakültesinin karşısında Yakub Ağa Mescidi'nde Cuma hutbelerini verdiğini, kendisi ve Beyazıt'ta yaşayan bir grup genç arkadaşının bu hutbelerin tiryakisi olduklarını ve Emin Işık'ın aralarında câmi cemaati ve fakülteden gelenlerin olduğu bir topluluğa adeta ahlâk seminerleri verdiğini anlatmış; İslâm ahlâkı, bir miktar seküler ahlâk ve ahlâk felsefesi içeren ve serî hâlinde devam eden

[946] bk. age. 74.
[947] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 50.
[948] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 145.
[949] bk. Kara, "Topçu, Nurettin", 2012, XVI: 248-253.
[950] bk. Okay, "Hareket", 1997, XVI: 123-125.
[951] ay.

hutbelerin mânevî yönlendiricisinin de Nurettin Topçu olduğunu, Topçu'nun mescidin üst katında, vaktinden önce gelip kendini gizlemeye çalışarak hutbeleri dinlediğini belirtmiştir.[952] Işık, minberde seküler ahlâktan, bu ahlâkı ortaya koyan düşünürlerden, Batı felsefesinden, bunların İslâm'daki karşılığından ve bunların uygulamaya nasıl geçtiğinden bahsetmiştir.[953] Ökten bu hutbeler hakkındaki fikrini "Yol açıcı hutbelerdi; ne okuyacaksınız, nereden başlayacaksınız, hangi düşünürlerle hemhâl olacaksınız bir metodoloji vardı orada" ifâdesi ile belirtmiştir.[954]

Emin Işık, konuşmalarında îmânın tek başına yetmediğini, onun harekete yani din dilindeki karşılığı ile amel-i sâlihe dönüşmesi gerektiğini vurgulamıştır.[955] Bu anlamda hocalarını vakıf insan olarak tanımlamıştır.[956] Onlar her an aksiyonda, hizmette olan, hizmetleri kurumla ve resmî görevleri ile sınırlı olmayan kişilerdir.

Celâleddin Ökten, 1947 senesinde emekli olmasına rağmen çalışmayı ve hizmet etmeyi bırakmamış,[957] bildiklerini başkasına öğretmeyi ve vaktini iyi kullanmayı inancının gereği saymış, "Eğer bir gün dersime gelemezsem, bilin ki ben ölmüşümdür. O zaman siz benim cenazeme gelin." demiştir.[958] Emekliliğinden sonra, İmam Hatip Okulları projesini bizzat kendisi hazırlamış, onaylanması için dönemin siyâsîlerini uzun süren bir çaba sonucu iknâ etmiştir.[959] Proje kabul edildikten sonra, İmam Hatip Okuluna müdür olarak tâyin edilmiştir.[960] Kendisine, İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğünde, "Hocam açılan okul için size verebileceğimiz binâmız, size yardımcı olabilecek memur ve hizmetli

[952] bk. "Sadettin Ökten Emin Işık Hakkında Röportaj", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=WcnvfY6DTa8.
[953] ay.
[954] bk. "Sadettin Ökten Emin Işık Hakkında Röportaj", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=WcnvfY6DTa8.
[955] bk. "Emin Işık 06.04.2016", (et. 07.08.2022), https://www.youtube.com/watch?v=siJl4K1X2BU.
[956] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 2.Kısım", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=4KdpwRd4mMU.
[957] bk. Işık, "Celâl Hoca", 1993, VII: 241-242.
[958] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 64.
[959] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s.
[960] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 42.

personelimiz yoktur. Eğitim öğretim için ihtiyaç duyulan araç gereçleri alacak ödeneğimiz de yoktur. Kısaca her türlü görev size düşmektedir."[961] dendiği zaman hazırladığı projeden ve verilen vazifeden vazgeçmemiş, aksine daha sonra İlim Yayma Cemiyetine dönüşecek bir grup hayırseveri iknâ ederek bu amaç için bir araya getirmiş, okul için İstanbul'daki vakıflara ait tüm eski yapıları gezerek zamanında Zeyrek Ortaokulu olan binayı kendisi bulmuş, burası halkın desteği ile İmam Hatip Okullarına dönüştürülürken okulun ihtiyacı olan demirbaşı tedarik edip taşınma ücretini kendisi karşılamıştır.[962] Okulun açılma sürecinde İstanbul'daki kayıtları kendisi almış, öğretmen kadrosunu dönemin âlimleri arasından seçerek oluşturmuştur.[963]Ayrıca, 7 senelik İmam Hatip Okulları Projesi onaylanmadan önce, İmam Hatip Yetiştirme Kursları için devletten izin çıktığında, Langa'da daha önce sübyan mektebi olan, elektriği ve suyu olmayan bir binanın tamir ettirilmesini sağlamış, kursları faaliyete geçirmiştir.[964] Kızı Ayşe Hümeyra Ökten kursun açık kalabilmesi için öğrenci sayısının yirmi kişinin altına düşmemesi gerektiğinden, Celâl Hoca'nın sokaktan işçileri toplayıp, günlük yevmiyelerini kendi cebinden vererek sınıfta oturttuğunu aktarmıştır.[965] Emin Işık, Nurettin Topçu'nun Celâl Hoca ile ilgili şöyle bir anısını aktarmıştır: Topçu, bir Pazar günü Celâl Hoca'nın evine gitmiştir. Hoca evde değildir. Eşi Mahmûde Hanım'ın, "Hoca mektebe gitti" demesi üzerine Nurettin Topçu Vefa'daki okula gitmiş ve Celâleddin Ökten'in abdesthaneleri temizlediğini görmüştür. Ökten'e "Hocam bu işi yapmak size mi düştü?" diye sormuştur. O sırada Ökten okulun müdürüdür. Ökten, Nurettin Topçu'ya okula hademe kadrosu verilmediğini, bu işi de öğrencilere yaptıramayacağını, onlar genç oldukları için onurlarının kırılmasını istemediğini, haysiyetlerinin rencide olabileceğini söylemiştir.[966] Celâleddin Ökten, ayrıca 80 yaşında Yüksek İslâm Enstitüsünde ilm-i kelâm dersine girmiş[967]

---

[961] bk. Öztürk, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 42.
[962] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 78.
[963] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s
[964] bk. *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celâl Hoca*, 2016, 34.
[965] bk. "Celâl Hoca Belgeseli", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s.
[966] bk. "Bir Medeniyetin İhyası için Harcanan Ömür, Nurettin Topçu", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0.
[967] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 69.

ve Soğanağa Câmii'nde, Medîne'de olduğu zamanların hâricinde, vefâtına kadar altı sene boyunca cumartesi günleri yazın ara vermeden *İhyâü ulûm* dersleri okutmuştur.[968] Hayatını hizmet ile geçirmiştir, hizmete vakfetmiştir.

Nurettin Topçu da daha genç yaşta ülkesine hizmet etmeyi bir borç bilmiştir. Sorbonne'da doktorasını birincilikle bitirdiğinde, profesörü kendisine ödül olarak bir seyâhat ya da bir altın saat teklif edildiğinde, ülkesinin bayrağının tüm gün gönderde kalıp dalgalanmasını talep etmiştir.[969] Doktora sonrası Maurice Blondel, Nurettin Topçu'ya, üniversitenin rektörü ile görüştüğünü söyleyip, kendisine felsefe bölümünde asistanlık teklif ettiğinde Topçu devletine ve milletine hizmet borcu olduğunu belirterek, Türkiye'ye dönmeyi tercih etmiştir.[970] *Hareket* dergisini çıkarmış; bu derginin çıkması kendisine üniversitede kadro verilmemesine neden olsa da, Hareket Ekolü oluşmuş, bir dönemin fikir dünyasına yön vermiştir.[971]

Topçu, İmam Hatip Okullarında dört sene öğretmenlik yapmış ve kendisine maaşı takdim edildiğinde, orada ders vermeyi bir ibâdet olarak gördüğünü belirtip, buradan para almayı kabul etmemiştir.[972] Ayrıca Emin Işık, Topçu'nun para için yazı yazmayı aklının almadığı ve vicdânının kabul etmediğini bu nedenle de hayatı boyunca gazete ve dergilerde yazdığı yazılardan telif ücreti almadığını; ilim ve fikir adamı için bunu millete ödenmesi gereken bir borç kabul ederek, insanın ancak hiçbir menfaat gözetmeksizin yazı yazarsa hakikati ifâde edebileceğini söylediğini belirtmiştir.[973]

Emin Işık'ın bir diğer çok sevdiği hocası Mahir İz de hizmeti kurumların dışında da hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. Mâhir İz, emekliliğinden sonra Yüksek

[968] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 39.
[969] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 70.
[970] ay.
[971] bk. Okay, "Hareket", 1997, XVI: 123-125.
[972] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[973] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 189.

İslâm Enstitüsünde derse girmiş,[974] ayrıca çeşitli yerlerde konferanslar vermiş, sohbetler yapmıştır.[975] Sohbetleri yazın üç ay boyunca her hafta, kışın okulların imtihan haftaları hâricinde on beş günde bir devam ettirmiş, sohbetlerin ihmâl edilmesinin kendi ifâdesi ile ferd ve cemiyet için mesûliyeti mûcib olacağını belirtmiştir.[976] İz'e göre herkes bildiğini başkasına öğretmek ile mükelleftir. Bilgi nîmetine Hakk'ın lûtfu sâyesinde kavuşulduğu için öğretilmesi de kişinin şükran borcudur.[977] İmam Hatip Okullarının kurulmasında katkıları olmuştur, İlim Yayma Cemiyetinde müşâvere ve ilim heyetinde bulunmuş, İslâm İlimler Araştırma Vakfının kurucuları arasına katılmış ve başkanlığını yapmış, Ankara ve İstanbul'daki Muallimler Cemiyetinde yer almıştır ve ayrıca Milli Kültür Vakfının kurucularındandır.[978] Yol büyüğü Midhat Bahârî de hayatının son ânına kadar *Mesnevî* sohbetleri yapmış, çok yaşlı olmasına rağmen Yüksek İslâm Enstitüsünde ders vermiştir.[979] Işık'ın Kur'ân-ı Kerîm dersine giren Ali Rıza Sağman ise ders sonrası aralarında Emin Işık'ın da bulunduğu sesi güzel olan öğrencileri okulda bir sınıfta bir araya getirip, iki saat mevlid, kasîde, gazel üzerinde dersler vermiş,[980] ayrıca Emin Işık'ın aktarımına göre evinde de öğrencileri ağırlamış, hem Kur'ân ve mûsikî tâlimi hem de sohbetler yapmıştır.[981]

Emin Işık da hocaları gibi hayatını hizmetle geçirmiştir. 39 sene 4 ay süren resmî görevinden sonra yaş haddinden emekli olmuş ve haftada iki gün sohbetler yapmış, aynı zamanda Şişli Câmii'nde cuma hutbeleri vermiştir. Öğrencisi Prof. Dr. Mustafa Kara, Işık için, "Emin Işık Hocamız gençlik yıllarından son nefesini verinceye kadar mihraptadır, minberdedir, kürsüdedir, *Mesnevî* şerhini okutan anlatan şerh eden bir dosttur. Bir Allah dostudur." demiştir.[982]

---

[974] bk. Kolektif, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 122.
[975] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 211.
[976] bk. İz, *Yılların İzi*, 1975, 387.
[977] bk. İz, *Yılların İzi*, 1975, 387.
[978] bk. Kolektif, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, 2015, 126.
[979] bk. Şimşekler, "Pîr Aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları", 2009, 32.
[980] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 2. Kısım", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=4KdpwRd4mMU.
[981] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 224.
[982] bk. "Emin Işık Hoca: 16. Dost İslâm'a Hizmet Ödülleri Sâhibi", (et. 13.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=Y_dc1ZCOtdo.

Emin Işık, hocaları ile vakit geçirerek, yaşayarak eğitim almıştır. Dönemin hocalarının öğrenci ile alâkaları, sadece sınıf içerisinde sınırlanmış değildir; aksine onları hayatı beraber tecrübe ederek terbiye ettikleri anlaşılmaktadır.

Emin Işık'la aynı dönemden Selahaddin Kaya, Celâleddin Ökten'in şifâhi kültüre çok önem verdiğini ve bu usûlü karşısındakine belli etmeden uyguladığını; tramvayda, yolda, vapurda öğrencilere bir şeyler öğretme çabasında olduğunu belirtmiştir.[983] Ökten'in bir diğer öğrencisi, Emin Işık'ın yakın arkadaşı, Prof. Dr. İsmail Karaçam da Celâl Hoca ile konuşurken çok dikkatli olunması gerektiğini, Hoca'nın ders sırasında ya da ders dışında kitap gibi konuştuğunu, Türkçe'nin inceliklerine, kelimelerin tam vezninde ve yerli yerinde kullanılmasına çok dikkat ettiğini ve karşısındakinden de aynı hassasiyeti beklediğini belirtmiştir.[984] Ayrıca Ökten'in konuşma âdâbına ve âdâb-ı muâşerete çok dikkat ettiği ve ders hâricinde de öğrencilerinin hal ve tavırlarını bu yönde terbiye ettiği aktarılmıştır.[985] Oğlu Sadettin Ökten de babasının kendisini hem katıldığı meclislere götürdüğünü hem de evde hizmet ile vazîfelendirerek yetiştirdiğini ve böyle bir disiplin içerisinde kendisine düzgün bir Türkçe kazandırdığını belirtmiştir.[986] Ökten'e yaşamının son senelerinde okuldan eve, evden okula sırayla öğrencileri refâkat etmiştir ve bu öğrencilerden birisi olan Mustafa Durmuş, Celal Hoca'nın eserine rötuşlar yapan bir ressam titizliği ile öğrencilerini işlediğini, her hareketlerinin üzerine titizlikle eğildiğini, yolda kendisinin kelime, ifâde ve vurgu yanlışlarını dâima düzelttiğini aktarmış,[987] Celal Hoca'nın, yanlışa kapı açılıp içeri alındığında çok çabuk kök salacağını, onun bir daha dışarı çıkartılmasının çok zor olacağını düşündüğü için böyle bir tutumu olduğu belirtmiştir.[988]

Sadettin Ökten, babasının hayattayken birtakım talebe ile yakın alâkası olduğunu, onların evlerine geldiğini, ailenin özel cemiyetlerine, mevlid hatim duaları gibi

[983] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 45.
[984] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 140.
[985] bk. age, 141.
[986] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 262.
[987] bk. age. 95.
[988] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 97.

dualara iştirâk ettiklerini, Emin Işık'ın da bu öğrencilerden biri olduğunu aktarmıştır.[989] Hem Celal Hoca öğrencilerini evlerinde ziyâret etmiş hem de öğrencilerini evinde ağırlamıştır. Hoca'nın, İmam Hatip Okulu öğrencilerinden olan Bekir Topaloğlu, Yahya Kutluoğlu, Selahattin Kaya ve İsmail Karaçam'a, evinde geceleri İsagoci okuttuğu aktarılmıştır.[990] Celâl Hoca'nın uzun uzun konuştuğu ve her sohbetinin ilmî, felsefî, târihî ve tasavvufî birer konferans niteliğinde olduğu[991] öğrencileri ile ders dışında geçirdiği vakitlerde de mâlâyânî etmediği ve dâima onların faydalanacağı ilmî meselelerden bahsettiği aktarılmıştır.[992] Topçu da Celal Hoca'nın yanından bir şey almadan ayrılmanın mümkün olmadığını, mutlaka ya ilminden, ya fazîletinden ya da îmanından feyz alındığını,[993] ayrıca Ökten'in yaşarken verdiği söz kadar hareketlerini de mukavele senedi saydığını belirtmiştir.[994]

Kendisinin ahlâkî şahsiyetine örnek olarak bir anektod anlatılır: Celâleddin Ökten bir gün notlarını evde bulamamaz ve dersi olmadığı halde İmam Hatip Okuluna uğrar ve okulda ders vermekte olan Yaman Dede ile karşılaşır. Ayaküstü sohbet ettikten sonra Ökten müsâade istediğinde Yaman Dede, Ökten'e, okulda öğle yemeğini beraber yemeyi teklif eder.[995] Bunun üzerine Celal Hoca o gün dersi olmadığını, o nedenle okulda yemek yeme hakkı da bulunmadığını belirtir.[996] Ökten de *İhyâ* gibi bir ahlâk kitabının dersini vermenin yanı sıra anlattıklarını aynı zamanda yaşayarak göstermiştir.

Nurettin Topçu için öğretmenlik sadece mektebe mahsus değildir. O öğrencileri tarafından hiçbir zaman muallim hüviyeti dışında görülmemiştir.[997] Emin Işık, Nurettin Topçu'yu anarken, hocalığın ne olduğunu, öğretmenliğin nasıl

---

[989] bk. "Sadettin Ökten Emin Işık Hakkında Röportaj", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=WcnvfY6DTa8.
[990] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 140.
[991] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 61.
[992] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 141.
[993] bk. Işık, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, 2015, 83.
[994] bk. age. 79.
[995] bk. Özdamar, *Celâl Hoca Belgesel*, 1995, 69.
[996] bk. age. 70.
[997] bk. Muzaffer Civelek, *Kırk Yıl Sonra Dün Gibi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 48.

yapılacağını hocasından öğrendiğini; kitapların bu konuda çok şey veremeyeceğini; insanların birbirleri ile ilişki içindeyken bunu öğrendiklerini belirtmiştir.[998] Işık, Topçu'nun, hocanın vazîfesinin bilgi aktarmak değil karakter inşâ etmek olduğunu söylediğini aktarmıştır.[999] Emin Işık, Nurettin Topçu'nun hem sınıftan talebesi olduğunu hem de mezun olduktan sonra on beş sene boyunca her hafta görüştüklerini; beraber kitap yazdıklarını, dergi çıkarttıklarını, sohbet ettiklerini, Topçu yazları Gülhane Parkı'na giderken çoğu zaman ona kendisinin eşlik ettiğini, Şatır Sokak'taki evine çok sık ziyarete gittiklerini anlatmıştır.[1000] Ahlâk üzerinde konuşma ve yazıları olan Topçu, söylediklerini yaşayarak öğrencilerine örnek teşkil etmiş, böylelikle onları terbiye etmiştir. Kendisinden 6. ve 7. sınıfta ders alan Bekir Topaloğlu, Topçu'yu fikrî açıdan belli kriterler içerisinde serbest düşünceli, şahsi hayatı açısından zâhit ve sûfi bir insan olarak tanımlamıştır.[1001] Ayrıca Nurettin Topçu'nun alkıştan, tezâhürattan hiç hoşlanmadığını bu nedenle verdiği konferanslardan sonra kürsüden son cümlesi biter bitmez hızla ayrıldığını; çok satan *Taşralı* isimli eserine o sırada imza atmaya dahi zorla ikna edildiğini anlatmıştır.[1002] Emin Işık da Nurettin Topçu'nun iddia taşıyan dindarlıktan, gösterişçi ahlâktan holanmadığını belirtmiştir.[1003] Prof. Dr. İsmail Karaçam, Nurettin Topçu'nun, "Bana örnek insan gösterin" denildiğinde onun "herkesin ittifakla şehadet parmağıyla göstereceği kâmil bir insan" olduğunu söylemiştir.[1004]

Emin Işık, Nurettin Topçu ile arasında geçen bir diyalogtan şöyle bahsetmiştir: Topçu'ya, kendisine okul dışında eşlik ettiği zamanların birinde, "Hocam, siz

---

[998] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.

[999] bk. "Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli", Filimetre TV, 8 Şubat 2019, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.

[1000] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.

[1001] bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, 2008, 298.

[1002] bk. age. 298.

[1003] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 196.

[1004] bk. Karaçam, *Hâtıralar*, 2009, 166.

felsefenizi yaşıyorsunuz.” demiş ve bunun üzerine Topçu da “Yaşanmayan felsefe neye yarar?” cevâbını vermiştir.[1005]

Emin Işık’ı Şişli Câmii’ndeki cumâ hutbeleri ile tanımış, 10 sene öğencisi olup, sohbetlerine katılmış olan Caner Gökalp, Işık’ın her hareketinden bir şey öğrendiğini; beraber çarşıya, bankaya gittiklerini; berbere olan tutumundan, giyim kuşamına gösterdiği özene, dersteki tavrına kadar hocasını gözlemleyerek öğrencisi olduğunu ve sâyesinde bir “insan tanıdığını” aktarmıştır.[1006]

Emin Işık, “İlmin en güzeli, bizi Allah’a götüren ilimdir. Ben şanslı bir insanım çünkü o ilme sahip insanları tanıdım.” der.[1007] Kitapların kişiye bol bol bilgi vereceğini, çok kitap okunduğunda çok fazla İslâmî bilgiye de sâhip olunabileceğini fakat İslâmî hâlin yansımasının kitaplardan öğrenilemeyeceğini söyler. “Hâl hocadan talebeye intikal eder. Hal halden geçer gider. Eğer bir davanın içindeysek o davaya liyâkat kesb etmemiz gerekiyor, hâl olarak da onu temsil etmemiz gerekiyor. Müslümanlık sadece bilgi değildir; ahlâk-ı Muhammedîdir.” der ve bunu üstadlarından gördüğü için söylediğini belirtir.[1008]

Tüm Mesnevî sohbetlerine, “Huzûra varmak için bende tâkat yok deme, büyüklerle iş görmek zor değildir gam yeme” anlamına gelen “Tû megû mârâ bedan şeh bâr nîst, bâ kerîman kârhâ düşvâr nîst.” dizeleri ile başlamış, tüm sohbetlerini,

> Peygamberimiz Efendimiz Sallalahü Aleyhi Vessellem, bir cümle Peygamberân-ı izâm ve Resûl-ü fihâm, aleyhim salavatü’l vesselâm efendilerimizin, ezvâc-ı tâhirâtın, ehl-i beyti Mustafâ’nın, evlâd-ı Resûlün, ashâb-ı Resûlün, etvâr-ı Resûlün, din millet vatan ilim yoluna hizmet etmiş ve târihe mâl olmuş olan bütün büyüklerimizin, şehitlerimizin, gâzîlerimizin, atalarımızın, bir cümle pirân-ı izâmın ve dervişân-ı kirâmın, hâsseten Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, peder-i âlîleri Sultânu’l-Ulemâ Bahauddîn Veled, Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî, Şems-i Tebrizî,

[1005] bk. “Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu”, (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[1006] Caner Gökalp ile 12 Ağustos 2022 tarihinde yapılmış röportaj kaydından.
[1007] bk. “Aşkın Sultanları Sempozyumu”, (et. 12.06.2022), https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.
[1008] ay.

> Selahaddîn-i Zerkubî, Hüsameddin Çelebî, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebî ve bütün cümle çelebiyânın, hamûşanın, dervişânın, Mesnevî şârihlerinden Ankaravî Hazretleri'nin, Bosnevî Hazretleri'nin, Bursevî Hazretleri'nin, Âbidin Paşa'nın, Kenan Rifâî Bey'in, Tâhirü'l-Mevlevî Hazretleri'nin, Şefik Can Hocamız'ın, Ahmed Avni Konuk Bey'in, Midhat Bahârî Bey'in, Selman Dede'nin ve bu yola hizmeti geçmiş olan büyüklerimizin ruhları için, diğer hocalarımızdan, üstadlarımızdan üzerimizde hakkı bulunan ümmet-i Muhammed'den âhirete gidenlerin ruhları için, Allah rızâsı için el Fatiha

diyerek tamamlamış olan Emin Işık'ın ilmî şahsiyetini tanımada kendisini bir geleneğin ve devamlılığın içinden tevârüs ettiği özellikleri ile anlamak önem arz etmektedir.[1009]

2.4. İlmî Şahsiyeti

Emin Işık'a katıldığı bir televizyon programında, "Din bir tane ama dînin farklı farklı yorumları, yaşayış şekilleri var. Sizin yorumlayışınızı ve sizin yaşayışınızı biz çok seviyoruz ve şunu merak ediyoruz: Kitaplardan mı öğrendiniz, çok ibâdet ettiğiniz için mi böyle bir muhabbet yorumu geldi kalbinizi buldu? Yoksa bu işin başka bir sırrı mı var? Bu yorum nereden doğdu?" soruları yöneltilir. Işık, bu soruya "Başka sırrı var. Mevlânâ'dan doğdu. Mesnevî'den geliyor." diyerek cevap verir.[1010]

Emin Işık'ın bağlı bulunduğu mânevî yolun pîri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin dîni yorumlama ve yaşama şekline baktığımızda, kendisinin bir Hak dostu âlim olduğunu görmekteyiz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası, hem bâtın hem de zâhir ilimlerine sahip bir medrese âlimi olan, rüyâsında kendisine Hazret-i Peygamber tarafından "Sultanü'l-ulemâ" ismi verilen Bahaûddîn Veled'dir.[1011] Yaşadığı dönemin en büyük din ve tasavvuf âlimlerinden birisidir.[1012] Mânevî

[1009] bk. "Mevlânâ'dan Öğütler", (et. 07.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=LIc1Qdap-VQ&list=PLLJ9Z5xicYDN-KR0ydTRSXHdAzByCOlg_&index=4.
[1010] bk. "Sahurdan Kalplere", (et. 27.10.2022), https://www.youtube.com/watch?v=6rb4axsPK4A.
[1011] bk. Emin Işık, *Belh'in Güvercinleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 20.
[1012] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 25.

eğitimini o dönemin büyük velîlerinden Necmeddin Kübra'dan almıştır.[1013] Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî de babası gibi hem zâhir hem de mânevî ilimlerin eğitimini almıştır. Bir taraftan Sultanü'l-ulemâ'nın medresede verdiği derslere devam etmiş,[1014] bir taraftan da babasından tasavvufî eğitim almıştır.[1015] 1231'de babasının vefâtından sonra da onun görevini devralarak Konya'da Altınapa Medresesi'nde 24 yaşında müderris olmuştur.[1016] Babasının mürîdi, kendisinin ise şeyhi olan Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî, Burhanneddin Veled'in vefâtını duyarak Konya'ya gelmiş; önce Mevlana'yı 40 gün halvete sokmuş,[1017] sonra da zâhir ilimlerinde daha da ilerlemesi için Şam'a gönderilmiştir.[1018] Mevlânâ, önce Halep'te Hallaviye Medresesinde İbnü'l-Adîm'den ders almış, sonra Şam'a geçip Mukaddemiye Medresesine yerleşmiştir.[1019] Arap dili ve edebiyatı, lugat, tefsir, fıkıh, hadis gibi aklî ve naklî ilimlerden icâzet almıştır.[1020] Tüm bu zâhirî ilimlerin yanı sıra, Şeyh Seyyid Burhaneddin Tirmizî'den el almış,[1021] Şems-i Tebrîzî ile tanışmasının ardından Şems, ondaki ruhsal yetenekleri ortaya çıkartmış ve Mevlânâ'dan ilâhî aşk dile gelmiştir.[1022]

Emin Işık da tıpkı hem mutasavvıf hem de aynı zamanda müderris olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi zâhir ve bâtın ilimlerinde eğitim görmüştür. Hatay'da ilkokulu bitirdikten sonra klasik medrese eğitimi gördüğünü; tahsiline Emsile ve Binâ ile başladığını; izzî, merâh, avâmil, izhâr, kâfiye, tefsir, hadis dersleri aldığını; Halebi Sağir, Haşiyeli Mültekâ, Müslîm okuduğunu belirtmiştir.[1023]

[1013] bk. Işık, *Belh'in Güvercinleri*, 2017, 16.
[1014] bk. age. 41.
[1015] bk. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2004, XXIX: 441-448.
[1016] ay.
[1017] bk. Işık, *Belh'in Güvercinleri*, 2017, 50.
[1018] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 26.
[1019] ay.
[1020] ay.
[1021] bk. Işık, *Belh'in Güvercinleri*, 2017, 50.
[1022] bk. age. 73.
[1023] bk. "Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım", (et. 30.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474.

Ayrıca hem İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsünde dînî ilimler tahsil etmiş hem de Midhat Baharî Beytur'dan tasavvufî eğitim almıştır. [1024]

Emin Işık'ın dîni yorumlama şekli olan zâhir-bâtın ilimlerinin beraberliği ile ilgili belirtilmesi gereken bir husus da, medrese-tekke birlikteliği olarak da ifâde edilebilecek bu tarzın, Işık'ın bir ideal olarak örnek olarak gösterdiği Osmanlı kuruluş döneminin[1025] ilme bakış açısını yansıtıyor olmasıdır. Işık'ın, naklî ilimlerin yanında bir âlim için keşif bilgisini de zarûrî kabul etmesi,[1026] kendisini ilk olarak Dâvûd-i Kayserî ile başlayan ve sonrasında Molla Fenârî ile şekillenmiş olan "Osmanlı ilim geleneğindeki mutasavvıf âlim tipolojisi"[1027] nin günümüze kadar devam etmiş bir temsilcisi olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Tevhid Anlayışı:

Emin Işık, Hz Mevlânâ'nın Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin felsefî bir doktrin özelliği kazandırdığı, vahdet-i vücûdu kabul ettiğini belirtir. [1028] Eserlerinde açıkça "vahdet-i vücut" ifâdesi bulunmasa da Hz Mevlânâ'nın göklerde ve yeryüzünde Allah'tan başka bir şey olmadığını; O'ndan başka sevilecek bir şey bulunmadığını sık sık dile getirdiğini ifâde eder.[1029] Hz Mevlânâ'nın vahdet-i vücut neş'esine, *Dîvân-ı Kebir*'deki, "Bu meydanda top da sensin, oynayan da, seyreden de hep sensin!" [1030] cümlesi ile "O, hep sizinledir. Bu müjde O'ndan gelir. Bu müjdeyle sîneme ateş düşer, can gelir. Sen bundan hoşlanmadın, çünkü özün bilmezsin. Hiç huzursuz olmazdın misafiri bileydin." ve "Deli gönül! Can içinde dosta giden bir yol var. Be hey şaşkın! Hem âşikâr hem de gizli bir yol var. Şeş cihetten yolu

[1024] bk. Ahmet Güner Sayar, "Sönmeyen Bir Işık Emin Işık Bir Gönül İnsanının Ardından", *Türk Yurdu*, 2009, 385: 36.
[1025] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 11.
[1026] bk. Işık, *Belh'in Güvercinleri*, 2017, 138.
[1027] bk. Semih Ceyhan, "Molla Fenârî ve Bir Usûl Metni Olarak Şerhû Dibâcetil Mesnevî", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2010, 23: 82.
[1028] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 76.
[1029] ay.
[1030] ay.

kesip, kapatsalar gam çekme. Çünkü sende, tâ derinde dosta giden bir yol var." rubâîlerini örnek gösterir.[1031]

Işık'ın tevhid anlayışının gerek Mevleviğiliğe intisâbı olması îtibari ile, gerek eserlerindeki ifâdeleri sebebiyle vahdet-i vücut çerçevesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayışa göre, bir taraftan eşsiz, münezzeh, mutlak ve sonsuz, tenzih edilmiş bir Tanrı algısı vardır.[1032] Tanrı'nın zâtı bilinmez ve erişilmezdir.[1033] O süphandır;[1034] her türlü noksandan münezzeh, eşsiz ve benzersizdir.[1035] Zâtında "la şerike leh"tir.[1036] Her türlü maddî ve aklî kıstasların dışında tutulması gereklidir.[1037] O sonsuz, belirlenemez ve kayıtlanamaz olandır. "Akıl ve hayâline ne gelirse Allah ondan başkadır" anlayışı ile idrâk edilmiştir.[1038] O, Midhât Bahârî'nin ifâdesi ile "Kendi zâtında sûretsizdir."[1039] Diğer taraftan da zâtında sûretten münezzeh olan Tanrı, kâinatta ve âyân-ı sâbitede ise istediği sûrette görünmektedir.[1040] Âlem O'nun farklı mertebelerdeki tecellîlerinden ibârettir. Işık, İbn Arabî'den alıntı yaparak madde âleminin yani âlem-i mülkün, âlem-i melekûtun dalgalanması netîcesinde meydana geldiğini söyler.[1041] Şeyler, Allah'ın varlığı ile bu âlemde var gibi görülmektedir.[1042] Evrendeki her şey yeniden yaratılmakta ve bütün varlıklar arazlardan oluşmaktadır.[1043] "Araz, aslında ârızî olan yani kalıcı olmayan şekil ve görüntülerdir, varlığı kendinden değildir, bir başka öze bağlı ve ona muhtaç olarak varlık kazanır. Arazlar var gibi görünseler de varlıkları sürekli ve ebedî değildir, gelip geçicidir."[1044] Emin Işık,

[1031] bk. age. 77.
[1032] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 190.
[1033] bk. age. 66.
[1034] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 168.
[1035] bk. age. 167.
[1036] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 331.
[1037] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 66.
[1038] bk. age. 190.
[1039] bk. Mithat Bahari Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2005), 17.
[1040] bk. ay.
[1041] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 21.
[1042] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 78.
[1043] bk. Cağfer Karadaş, "Teceddüd-Emsâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2011, XV: 239-241.
[1044] bk. Emin Işık, "Ebedî Saadet", *Yüzakı*, 2007, 24: 17.

başlangıcı olan ve sonradan da yok olacak olan şeylere, yani arazlara, var denilemeyeceğini ve onların hükmen yok kabul edilmesi gerektiğini belirtir.[1045] Bu anlayışa göre, kesret âlemindeki varlıklar, var gibi görünseler de arızî oldukları için onlara var denmemektedir. [1046] Çünkü varlıklarının kaynağı kendilerinden değildir, Allah'ın varlığına ve irâdesine bağlıdır.[1047] Dolayısı ile tek bir varlık vardır, o da hakîkî varlık olan Allah'tır.[1048] Işık'a göre tevhîd ehli olanlar her şeyde, daîma O tek bir varlığı, mutlak zâtı fark edebilenlerdir.[1049]

Emin Işık, tevhîdin "yalnız tek olan Allah'a inanmak" değil, "kendi iç dünyamızda tezat ve tenâkuzlardan kurtulmak sûretiyle bir ruh istikrârına ve âhengine kavuşmamız" olduğunu belirtir. [1050] Bu anlayışa göre tevhid mertebelerden oluşmaktadır ve sâlik, aldığı zâhirî ilimlere ek olarak tevhîdi bu duraklardan geçerek, mânevî boyutta da idrâk etmelidir. Midhât Bahârî, dört tevhid mertebesi olduğunu belirtmiştir.[1051] Bunlar tevhîd-i akvâl, tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfat ve tevhîd-i Zat'tır.[1052] Tevhîd-i akvâl, söz ile Allah'tan başka ilah olmadığını ve Hz Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğunu söylemek ve buna inanmaktır.[1053] Tevhîd-i ef'al işleri birlemektir.[1054] Bütün işlerin Allah'ın işi olup, ilâhî kaynaktan zuhur ettiğini, oluş durumuna göre çeşitli şekillerde göründüğünü ve bu görüntülere göre de farklı isimler aldığının bilinmesidir.[1055] Bu mertebe Enfal Sûresi'nin meâli *(Oku) attığın zaman sen atmadın; fakat Allah attı* şeklinde olan 17. âyeti ile açıklanmaktadır.[1056] Ayrıca *Mesnevî*'nin "Biz hepimiz aslanlarız fakat bayraklardaki rüzgardan hareket eden mürtesim aslanlarız. Bizim hareketimiz de yaratılmaklığımız da senin varlığındandır. Allah'ım bizim bütün

[1045] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 294.
[1046] bk. age. 78.
[1047] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 78.
[1048] bk. age. 294.
[1049] bk. Işık, *Kur'ân'ın Getirdiği*, 1974, 191.
[1050] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 74.
[1051] bk. Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, 2005, 17.
[1052] ay.
[1053] ay.
[1054] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 132.
[1055] ay.
[1056] bk. Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, 2005, 17.

varlığımız senin îcâdındandır." beyitleri de tevhîd-i ef'âle işâret etmektedir.[1057] Tevhîd-i sıfat ise, her varlığın sıfat kaynaklı olduğunu bilerek, sıfatları birlemektir.[1058] Fiilleri birledikten sonra yaratılmışların ilâhî sıfatların tecellîsi olduğunu kabul etmektir.[1059] Nîsa Sûresi'nin *Resûl'e itaat eden kimse Allah'a itaat etmiştir.* meâlindeki 80. âyeti ile Mesnevî'nin "Halkı sâfî berrak bir su bil; orada ululuk sâhibi Allah'ın sıfatları parıldamaktadır. Halkın ilimleri, adâletleri, kahırları, gökteki yıldızların berrak akar bir suda görünen akisleri gibidirler" beyitleri bu mertebeye işaret etmektedirler.[1060] Tevhîd-i Zat ise sıfatların Zât'ın zuhûru olduğunu idrâk ederek, var olanın sadece Zât olduğunun bilgisine ulaşılmasıdır.[1061] Bu mertebe, Fetih Sûresi'nin, meâli *Sana biat edenler tıpkı Allah'a biat etmiş gibidirler. Allah'ın eli onların üzerindedir.* şeklinde olan 10. âyeti ile *Mesnevî*'deki "Biz yoklarız. Bizdeki varlıklar fânî, Sen, görünen vücûd-u mutlaksın" beyitleri ile açıklanmaktadır.[1062]

Aşk-ı İlâhî:

Emin Işık, Şems'in Hz Mevlânâ ile ilk karşılaştığı zaman Hakîm Senâî'nin "İlim seni senden alıp götürmeli, böyle olmayan ilimden cehâlet daha iyi." beyitini okuduğunu ve bahsi geçen ilmin kişiyi eserden müessire götüren,[1063] Yaratan'ın bilgisine ulaştıran ilim olduğunu söyler.[1064] Işık'a göre gerçek bilgi kişiyi varlığın ilk sebebine ve hayatın asıl sâhibine götüren bilgidir.[1065]

Emin Işık, din âlimlerinin varlık meselesi ile ilgili bilgilerinin kutsal kitaplara ve onların yorumlarına; filozofların varlık hakkındaki bilgilerinin ise akıl yürütmeye dayandığını belirtir ve tasavvuf ehlinin bu yollardan farklı olarak varlık meselesini, kavramlarla ifâde edilen bilginin konusu olmaktan çıkartıp, bizzat

[1057] bk. age. 17.
[1058] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 132.
[1059] ay.
[1060] bk. Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, 2005, 17.
[1061] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 132.
[1062] bk. Beytur, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, 2005, 18.
[1063] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 31.
[1064] bk. age. 32.
[1065] bk. age. 19.

yaşayarak dînî tecrübe ile idrâk ettiklerini; varlığın ne olduğunun anlaşılmasının ancak Yaratıcı'nın varlığı ile temâsa geçmek ile mümkün olduğunu ifâde eder.[1066] Işık, bu konu ile ilgili olarak İbn Arabi'nin Fahreddin Râzî'ye yazdığı, kendisinin tercüme ettiği mektuptan alıntı yapar. Bu mektupta İbn Arabî, Allah'ı bilmek ile Allah'ın varlığını bilmenin farklı şeyler olduğunu söylemektedir.[1067] İbn Arabî'ye göre akıl sâhibine yakışan şey, sahih rivâyete dayalı olsa dahi haber yolu ile elde edilmiş bilgilerin arkasından gitmek değildir; ârif bu tür bilgiler ile yetinmeyen kişidir. Bilgiyi Allah'tan almalıdır.[1068] Gerçek bilgi müşâhade ile idrâk edilen bilgidir.[1069] Sâlik, bilgiye ulaşmak için ilme'l-yakîn mertebesini muhafaza ederek, ayne'l-yakîne ulaşmalıdır.[1070]

Emin Işık, yakînin, kendi ifâdesi ile "kuru bilgiyle" elde edilemeyeceğini; kişinin kitaplarda geçen dînî mâlûmâtın tümünü hıfzetse de, din ve dindarlığın ne demek olduğunun ancak "kalbe gelen tecelliyi" hissettiği takdirde anlayabileceğini belirtir.[1071] Akıl, Allah'ın varlığına, O'nun var olması gerektiği açısından hüküm verebilir fakat bu Allah'ın varlığını ispât etmek yani yakîne ulaşmak değildir.[1072] Yakîn önemlidir çünkü Işık'a göre dînin bizden istediği şey sadece Allah'ı bilmemiz değildir; îman bu kudretin kendi üzerimizdeki tesîrini fark edebilmektir.[1073]

Bu nedenle de, tasavvufta tevhid yanî varlığın birliği, seyr ü sülûk denen mânevî terbiye ile idrâk edilmektedir. Sâlikin tevhîd mertebelerinden geçerek vehim olan varlığını hakîkî varlıkta yok edip fenâya ulaştığı, maddî varlığından arınıp gerçek öz olan Hak ile dolduğu bu idrâke götüren ise ilâhi aşktır.[1074]

[1066] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 69.
[1067] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 162.
[1068] bk. age. 165.
[1069] ay.
[1070] bk. age. 163.
[1071] bk. Emin Işık vd, *Bilginler Konuşuyor*, (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2014), 124.
[1072] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 162.
[1073] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 194.
[1074] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 132.

Işık, Mevlânâ'nın dînin hakîkatine akıl ile değil, aşk ile erileceğini söylediğini belirtse de[1075] vücûdu sezerek bilme olan aşk hâline gelmiş idrâke ulaşmada bilgi ve refleksiyonun da bir yeri olduğunu belirtir ve bunu akıldan aşka yükselme olarak tanımlar.[1076] İlim kişiye eşyâyı ve olayları, felsefe ise eşyâyı ve olayları idâre eden genel kuralları ve prensipleri tanıtmaktadır.[1077] Işık, varlığın tanınması ve yaratılmışların üzerinde derin derin düşünülmesinin Kur'ân'ın devamlı tavsiye hatta emrettiği bir şey olduğunu; çünkü bir şeyin bilinmeden sevilemeyeceğini belirtir.[1078] İnsanda düşünce ile tanıma devresinden sonra hayranlık ve sevgi başlamakta, bu sevgi tecrübe edildiği zaman ise Allah'a kavuşturucu bir rol oynamakta[1079] çünkü sevgi, mesâfeyi ortadan kaldırmaktadır.[1080] Işık'a göre bilgi ve öğrenme ile insan kendi kendine gelmektedir fakat asıl sevmekle kendisinin üstüne yükselmektedir.[1081] İnsan aklı belli bir yerden sonra durmakta fakat sevgi sınır tanımadan sonsuzluğa açılabilmektedir. Bu nedenle de ef'al ve sıfatları sonsuz olan Allah'a ulaşmada[1082] vâsıta aşktır.[1083] Vuslat denilen aşkın mesâfeyi ortadan kaldırdığı bu yakınlaşmadır ve bu da vehim değil bir hakîkattir.[1084] Işık, Tanrı'nın sadece bilinmesi gereken bir mevcut değil, sevilmesi îcap eden bir hakîkat olduğunu vurgular ve bu nedenle de aklın bu alandaki vazîfesinin insanı sonsuza götürmek değil, rûhu sonsuza yükseltecek kuvvet olan aşka götürmek olduğunun altını çizer.[1085]

Emin Işık'a göre aşk, insana çevrilince ahlâk, Allah'a çevrilince din olmaktadır.[1086] Işık, dîni Allah bilgisi değil, Allah sevgisi olarak tanımlamak gerektiğini belirtir çünkü sevgi ve aşk hâlinde yaşanmayan bir dindarlığın kıymeti

[1075] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 35.
[1076] bk. age. 19.
[1077] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 19.
[1078] bk. age. 102.
[1079] bk. age. 35.
[1080] bk. age. 102.
[1081] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 102.
[1082] bk. age. 28.
[1083] bk. age. 45.
[1084] bk. age. 28.
[1085] bk. age. 64.
[1086] bk. age. 155.

yoktur.[1087] Işık, Bakara Sûresi'nin 65. âyetine referans yaparak müminlerin Allah'ı son derece aşkla sevenler olduğunu hatırlatır ve bu nedenle de îmânın gerçek mânâsının ancak içten gelen bir aşk hayatı hâlinde yaşandığında ortaya çıkacağını vurgular.[1088] Mümîn, Allah'ı bilen değil, O'nu seven insandır.[1089] Işık'a göre bilgi îman hâline, îman da aşk hâline gelmedikçe bu yolda mesâfe kat etmek mümkün olamamaktadır.[1090] Çünkü dînî naslar ve kâideler aşk hâlinde yaşandıkları zaman anlam bulmakta ve bu nedenle dinde yaşanmayan bilgilerin ve insanın kendisine mâl edemediği prensiplerin hiçbir feyiz gücü bulunmamaktadır.[1091]

Kaynakları ve Usûlü:

Emin Işık'ın, kendisinin dînî yorumunun kaynağı olarak gösterdiği Hazret-i Mevlânâ'nın dînî düşüncelerinin kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'tir.[1092]

> Men bende-i Kur'ânem eger can dârem
> Men hâk-i reh-i Muhammed muhtârem
> Eger nakl koned cüz în kes ez goftarem
> Bîzârem ez u vez an suhan bîzârem

Hz. Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışının ifâdesi olarak nitelendirilen[1093] bu beyitleri[1094] Emin Işık nazmen şu şekilde tercüme etmiştir:

> Bendeyim Kur'ân'a candan, tende can durdukça ben
> Ben küçük toz zerresiyim Muhammed yolunun
> Kim ki bundan başka bir söz nakleder ise benden

[1087] bk. age. 179.
[1088] ay.
[1089] bk. age. 194.
[1090] bk. age. 80.
[1091] bk. age. 182.
[1092] bk. Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 2004, XXIX: 441-448
[1093] bk. agm.
[1094] bk. Şefik Can, *Hz Mevlânâ'nın Rubaileri 2. Cilt*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991)

Bezmişim billah hem ondan hem de sözünden onun[1095]

(1311)

Emin Işık da, gerek eserlerinde gerek konuşmalarında kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm'i, Hazret-i Peygamber'in sünnetini ve "Hadislerin ve âyetlerin tefsîrinden başka bir şey değildir" diye nitelendirdiği[1096] Hazret-i Mevlânâ'nın Mesnevî'sini referans gösterir. Dînî kavramlardan bahsedeceği zaman onların hem sözlük anlamını hem Kur'ân'da geçen anlamını hem de tasavvufî mânâsını açıklar.[1097] Kavramları hem şerîat açısından hem de ahlâkî açıdan tanımlar.[1098] Temel kaynakları naslar olsa da bununla sınırlı kalmaz ve bir konuyu açıklayacağı zaman sadece naslardan faydalanmaz. Örneğin vicdandan bahsederken Rousseau'dan ve Kant'tan,[1099] kaderden bahsederken Epiktetos'dan alıntı yapar.[1100] Hem Pascal'ın duasını[1101] hem de bir şeyh efendinin nasîhatlerini paylaşır.[1102] Bergson'un din ile ilgili yorumlarına yer verir.[1103] Dînî düşünce ile ilgili bir kavramı açıklarken konuyu hem diğer dinlerin tarihi ile kıyaslamalı bir şekilde îzah eder[1104] hem de felsefî düşüncede o kavramın karşılık geldiği yorumlar ile kıyaslama yapar.[1105] Bu bağlamda Emin Işık'ın konferans ve kitaplarında Hazret-i Mevlânâ'nın pergel metaforundaki, bir ayağı ile şerîatte sâbit, diğer ayağı ile yetmiş iki milleti dolaşabilen kapsayıcı tavır[1106] gözlemlenebilmektedir.

Emin Işık'ın eser ve sohbetlerinde benimsediği bir diğer tavır ise, varlığı anlama çabaları ile ortaya çıkmış olan yöntemleri dışarıda bırakmadan, olması gereken yere yerleştirmesidir. İslâm'ın özelliğinin adâlet prensibi olduğunu çokça dile

[1095] bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 2001, 27.
[1096] bk. https://semazen.net/mesnevi-sohbetleri-emin-isik/, (et. 01.02.2023)
[1097] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 141.
[1098] bk. age. 133.
[1099] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 57.
[1100] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 102.
[1101] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 99.
[1102] bk. age. 189.
[1103] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 54.
[1104] bk. age. 204-226.
[1105] bk. age. 61.
[1106] bk. Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 2004, XXIX: 441-448.

getiren Emin Işık, her şeyi yerli yerine koymak olarak târif ettiği bu prensibi[1107] ilmî hayatında da uygular. Kendisi konuşmalarında hakîkat bilgisinin keşif yöntemi ile elde edileceğini vurgulasa da, nazarî metodu dışlamaz. Bağlı bulunduğu mânevî yolda aklın değer ve öneminin inkâr edilmediğine dikkat çeker[1108] ve aklı reddetmez. Işık, aşkın sahasında akıl ile elde edilen dünyevî bilgilerin geçerliliğini yitireceğini belirtse de "Hazret-i Mevlânâ'nın bilmekten olmaya, pişmekten yanmaya aklın, ilmin, tefekkür ve hikmetin, îman ve takvânın bütün îcaplarını yerine getirdikten sonra ilâhî aşkın zirvesine ulaştığına dikkat çeker.[1109]

Işık'ın ilmî şahsiyetinde dikkat çeken bir diğer özellik de her konuda malûmat sahibi olmasıdır. Işık'a göre, "Tasavvuf insanla ilgili her şeyle ilgilidir."[1110] "Din için hayatı yakından takip etmek zarureti vardır. Din hayatı yakından ve arkadan değil önden takip ettiği zaman ancak müessir olabilir."[1111] diyen Işık'ın bu bakış açısının yansımalarını konuşmalarında, muhtelif mevzûlar hakkında yürüttüğü fikirlerde görmek mümkündür. Işık, dînî konulardan bahsederken de sadece dînî bilgi vermez, Çerkez boylarının örf ve âdetlerinden [1112] tâlik yazının inceliklerine,[1113] Orhan Gâzi zamanındaki târîhî hâdiselerden[1114] hırkâ-i şerîfin hangi malzemeden yapıldığına ve nasıl korunması gerektiğine[1115] kadar çok çeşitli meseleler hakkında konuşur, bilgi verir ve yorum yapar. Bunun Mevlânâ yöntemi olduğunu belirtir; herhangi bir konudan bahsederken "Bir bakarsın Medîne'desin" der.[1116]

[1107] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 104.
[1108] bk. Işık, *Belh'in Güvercinleri*, 2017, 140.
[1109] bk. bk. Işık, *Belh'in Güvercinleri*, 2017, 143.
[1110] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 67.
[1111] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 244.
[1112] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 56.
[1113] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 252.
[1114] bk. age. 271.
[1115] bk. age. 276.
[1116] bk. age. 201.

Işık, îman söz konusu olduğunda kişiyi kendi iç dünyasına dönmeye ve kendisinden başlamaya teşvik eder.[1117] Muhatabına "Hazret-i Peygamber'e kevser verildi kabul ediyoruz, sana gelenden haberin var mı?" diye sorar ve "Hazret-i Muhammed'e ne verildi ise hepsi sana da verildi" diyerek kişiyi özne olmaya ve bilince dâvet eder.[1118] Işık, insan kendini ve kendi varlığını düşünürken, düşüncesinin konusu bizzat kendisi olduğunda Allah'a yaklaşacağını ve bu şekilde insanın kendi kendisinin olma imkânı bulacağını belirtir.[1119] Kendini bilmeyenin Allah'ı bilemeyeceğini, kendini bulmayanın Allah'ı bulamayacağını vurgulayan Işık, Allah'ın hem içimizde hem de dışımızda olduğunu fakat O'nu bulmak için her insanın tâkip edeceği yolun kendi içinden geçtiğinin üzerinde durur.[1120] Kendi varlığının mânâ ve değerini ancak aradığını kendi içinde bulmuş olan kişinin idrâk edebileceğini belirtir.[1121] İlâveten "Bir şeye gönül veriyorsan o senin gönlünde tecellî ediyor zaten" der.[1122] Yazılarında[1123] ve konuşmalarında[1124] sık sık Hucûrât Sûresi 7. âyete dikkat çeker: *İyi bilin ki içinizde Resulullah vardır. Şâyet birçok işte o size uysaydı siz sıkıntıya düşerdiniz. Lâkin Allah size îmanı sevdirmiş ve kalplerinizi onunla süslemiştir.*

[1117] bk. age. 175.
[1118] bk. "Mevlana'dan Öğütler 23.04.2019", (et. 07.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=nd-UOEyB8uo&t=3.
[1119] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 25.
[1120] bk. age. 27.
[1121] bk. age. 47.
[1122] bk. "Mevlana'dan Öğütler 27.11.2018", (et. 07.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=MfAX0sjk3tY.
[1123] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 20.
[1124] bk. "Mevlana'dan Öğütler 27.11.2018", (et. 07.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=MfAX0sjk3tY.

3. EMİN IŞIK'IN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA MAÂRİF MESELESİ

Emin Işık'a göre bir milletin devam ve bekāsı, nesillerin iyi yetişmesine bağlıdır. Bu nedenle de millî bünyeyi maârif kadar yakından alâkadar eden ikinci bir mesele daha düşünülememektedir.[1125] Işık, bir ülkenin geleceğinin garantisinin sadece toprak bütünlüğünü koruyabilmesine bağlı olmadığını belirtir; aksine bir millet millî şuurunu ve millî müesseselerini kaybettiğinde "silah ve harp gücü ile elde edilmiş" zaferler dahi geleceğini tâyin etmesi için yeterli olmayacak ve kültür mağlûbiyetini önleyemeyecektir.[1126] Tarihî tecrübemiz bize bunu göstermiştir.[1127] Işık bir ülkenin büyüklüğünün yüzölçümü ile değil, yetiştirdiği büyük insanlarla ölçüldüğünü belirtir.[1128] Işık'a göre istikbal, ülkenin geleceğine yön verecek fikir ve müesseseleri oluşturacak insanları yetiştirmekle mümkün olacaktır. Bu nedenle en mühim meselemiz maârif meselesidir.[1129]

Emin Işık'ın dünyaya geldiği 1934 senesinde Türkiye Cumhuriyeti kurulalı henüz 11 yıl olmuştur. İslâm medeniyetini ihyâ etmiş, 3 kıta üstünde hükümran olup farklı mezhep, ırk, coğrafya ve kültür ayrılıkları olan çeşitli toplulukları bir arada tutmayı başarmış olan Osmanlı İmparatorluğu,[1130] Birinci Dünya Savaşı sonunda yaşadığı askerî mağlûbiyet ile yıkılmıştır. Fakat yaşanan sadece askerî bir yenilgi değildir, çünkü Osmanlı yaklaşık iki asırdır bir medeniyet krizi geçirmektedir. Osmanlı hem askerî hem de ekonomik açıdan yaşadığı mağlubiyetler ile gücünü kaybetmiş ve sadece siyâsî açıdan değil, kültürel yönden de Avrupa'nın etkisi altında kaldığı bir döneme girmiştir. Batı'dan yayılan akımlar Osmanlı'yı da etkilemiş ve gerek açtıkları okullar gerekse ticâret[1131] ve diplomasiyle gelen kültür

[1125] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 157.
[1126] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 47.
[1127] ay.
[1128] bk. "Mevlana'dan Öğütler, 23 Nisan 2019", (et. 08.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=nd-UOEyB8uo&list=PLLJ9Z5xicYDN-KR0ydTRSXHdAzByCOlg_&index=21.
[1129] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 23.
[1130] bk. Ayverdi, *Hâtıralarla Başbaşa*, 1977, 63.
[1131] bk. age. 184.

alışverişi ile âdeta topyekûn Batı'ya teveccüh[1132] ve bir Batılılaşma teşebbüsü başlamıştır.[1133] Maksat Batı'nın gelişmelerini ithal ederek Osmanlı'ya ihtiyacı olan tazelenmeyi ve eski gücünü kazandırmaktır.[1134] Bu istikâmette, Batılılaşabilmek için Tanzîmat Fermânı yayımlanmış, Batı'daki örnekler göz önünde bulundurularak devlet kurumlarında değişiklikler yapılmış[1135] ve yeni eğitim kurumları açılmıştır. Son olarak cumhuriyetin îlânı ile de "Biz şarktan koptuk, kıblemiz garptır" denerek, iki arada kalmaktan sıyrılıp rahat edileceği zannedilmiştir.[1136] Bu nedenle, tüm diğer alanlarda olduğu gibi maârifte de Batılılaşma çabaları sürdürülmüş,[1137] maârif meselesi bir Batılılaşma hareketinin uzantısı olarak vukû bulmuştur. Fakat Işık'a göre, tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde istenilen sonuç elde edilememiş, Tanzîmat'tan beri "başta din ve ahlâk eğitimi olmak üzere kültür alanında büyük bir boşluk" oluşmuştur.[1138] "Şu iki yüz senelik çaba ve tecrübeler, bir milletin kendisinden başkası olamayacağı gerçeğini bir kere daha ortaya koymuştur."[1139]

Işık'a göre Batı medeniyeti, son iki yüzyılda tüm dünyaya yayılmış ve bugün tüm milletlerin ortak medeniyeti hâline gelmiş olsa da, bu Rönesans'tan beri Avrupa'nın kendi içinde yavaş yavaş, beş yüz yılda özümseyerek geliştirdikleri bir uygarlıktır.[1140] Bugün bütün milletlerin fikir ve yaşayışlarına tesir etmiş olan bu medeniyet, kendisiyle sonradan ilişki kuran toplumlarda, kendisini hazırlayan ve meydana getiren Batı milletlerinde olduğundan çok farklı netîceler vermiştir.[1141] Bu milletlerin, millî ve mânevî değerleri yıkılmış, karşılığında hiçbiri hakîkî mânâda Batılı bir toplum olmaya muvaffak olamamıştır.[1142] Türkler de, Batı kültürü ile sonradan temâsa geçen diğer ülkeler gibi, Tanzîmat'tan bu

[1132] bk. Ayverdi, *Hâtıralarla Başbaşa*, 1977,14.
[1133] bk. age. 191.
[1134] bk. age. 14.
[1135] bk. Ayverdi, *Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, 1976, 145.
[1136] bk. Ayverdi, *Hâtıralarla Başbaşa*, 1977, 13.
[1137] bk. Ayverdi, *Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, 1976, 218.
[1138] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 45.
[1139] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 9.
[1140] bk. age. 9.
[1141] ay.
[1142] ay.

yana maârif meselesinde hep başka milletlerin izini tâkip etmiş,[1143] bunun sonucunda Emin Işık'a göre, Batılılaşma uğruna kayıp sadece 3 kıtada hâkimiyet kurmuş olan büyük devletimiz değil, "mânevî değerlerimiz ile millî ölçülerimiz" olmuştur.[1144] Devrin münevverlerinin tespîtine göre, şark ve garbı bir terkipte buluşturamayan, hayat kaynağının kendi öz değerleri olduğunu unutmuş, kendi kendine yüz çevirmiş[1145] bir maârif politikası hedeflenen sonucu vermemiştir.[1146] Emin Işık, millet varlığının canlı bir organizma olduğunu belirtir ve hayatiyeti bulunan bu organizmanın geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği ile birlikte bölünmez bir bütün olarak ele alınmadan başarılı olunamayacağının ve tarihsel tecrübe göz önünde bulundurulduğunda da olunamadığının altını çizer. [1147]

Eserlerini kaleme almaya başladığı 1970'lerden 2019'daki vefâtına kadar bir problem olarak maârif meselesi, Işık'ın düşünce dünyasında ön plana çıkmış; ömrünün son senelerinde bu konu ile ilgili çözüm tekliflerini sürdürmeye devam etmiştir. [1148] Işık'ın eser ve konuşmaları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de maârif konusunda iki asırdan fazla bir süredir yapılan tüm girişimlere rağmen istenilen neticeye ulaşılamamış olmasının nedeni ile ilgili iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlar, maârif politikasının millî olmaması ve insandan başlamamasıdır. Işık'a göre maârifin belli başlı iki tane gâyesi vardır. Biri, milleti millet yapan unsurlar üzerinde durmak ve onları cemiyete iyice mâl etmek; diğeri de, insanı insan yapan unsurlar üzerinde durmak ve bunları ferde en iyi şekilde kazandırmaktır. [1149]

Emin Işık'a göre Türkler için milleti millet yapan unsurların başında İslâmiyet gelmektedir ve millî bilincin oluşmasında Müslümanlığın özel ve vazgeçilmez bir

[1143] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 96.
[1144] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 10.
[1145] bk. Ayverdi, *Hâtıralarla Başbaşa*, 1977, 15
[1146] bk. Sâmiha Ayverdi, *O da Bana Kalsın*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2013), 64.
[1147] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 27.
[1148] bk. "Mevlana'dan Öğütler, 23 Nisan 2019", (et. 08.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=nd-UOEyB8uo&list=PLLJ9Z5xicYDN-KR0ydTRSXHdAzByCOlg_&index=21.
[1149] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 160.

konumu bulunmaktadır.[1150] Bunun sebebi millî kültürümüzün alt yapısını İslâmî değerlerin oluşturmuş olmasıdır.[1151] Işık, bu hükmünü, Anadolu Türkü'nün hamurunda bulunduğunu tespit ettiği iki özellik ile temellendirir.[1152] Bunlar kahramanlık ve dindarlıktır.[1153] Kılıçarslanlar'ın kahramanlığı yanında Yunuslar'ın, Süleyman Çelebiler'in nefesleri ile kurulmuş olan devletin mayasını doğru idrâk etmek ve tanımak gerekmektedir.[1154] Işık, Türkler'in Anadolu'ya 1071'de askerî bir zafer ile girdiklerinde, orada bulunan halka, İslâm ahlâkını yaşayan, güvenilir, îtimat edilebilir insanlar olarak[1155] sergiledikleri fazîletleri ile kendilerini kabul ettirdiklerini belirtir[1156] ve fâtihlerin, "kelleleri alıp yıkanlar değil, ruh verenler" olduğunu vurgular.[1157] Kaba kuvvet ile yapılan fetihler yıkıcı ve geçicidir; Türkler'in Anadolu''a kalıcı olmalarının nedeni ise mânevî üstünlükleri ile ruhları fethetmiş olmalarıdır.[1158] Işık'a göre Anadolu'da Türk birliğinin muhafaza edilmiş olmasında çok mühim bir rol oynamış olan İslâmiyet,[1159] Anadolu Türkü'nün varlık nedenidir.[1160] Anadolu'daki mîmârî şâheserler, sanat eserleri ve tüm millî müesseseler hep İslâm'ın rûhu ile yapılmıştır.[1161] Işık, Türkler'in büyük devlet olmasına imkan veren ana kuvvetin, İslâm ideali olduğunun unutulmaması gerektiğinin ve devlet olma bilincinin millet olma bilincinden geldiğinin altını çizerek[1162] bu millî şuurdan uzaklaşıldığında millet olma özelliklerinin de yitirileceğine dikkat çeker.[1163] "Bir millet hangi yüce değerler sâyesinde millet olmuşsa yine ancak o yüce değerlerle ayakta kalabilir." der.[1164] Bu nedenle, günümüz insanı her şeyden önce kendi değerlerine yüz

[1150] bk. age. 12.
[1151] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 103.
[1152] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 31.
[1153] ay.
[1154] bk. age. 31-32.
[1155] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 26.
[1156] bk. age. 31.
[1157] bk. age. 27.
[1158] ay.
[1159] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 103.
[1160] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 31-32.
[1161] bk. age. 31.
[1162] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 38.
[1163] bk. age. 99.
[1164] ay.

çevirmeden, târihini ve millî değerlerini tanımalı,[1165] millî bünyede dînin konumunun ne olduğunu araştırmalıdır.[1166] Bu yapıldığı takdirde millî özelliklerimizin birçoğunun İslâmiyet kaynaklı olduğu[1167] fark edilecektir ve buna bağlı olarak, içinde dînin bulunmadığı bir millîlik anlayışı ile ortaya konacak maârif politikaları ve kalkınma hamlelerinin maddî bir refah getirse de günün sonunda millî varlığın yok olmasına neden olacağı görülecektir.[1168]

Işık, bir olayı meydana getiren sebep ortadan kalktığı takdirde o olayın da ortadan kalkacağını hatırlatarak,[1169] millî kültürün yapı taşı olan bir unsurun millî eğitimde yer almamasının milleti meydana getiren bağlardan birisini yok etmek olduğunu vurgular.[1170] Mâdemki "genel ve örgün eğitimin ana hedeflerinden biri de milletleşmektir" ve mâdemki Türk toplumunun millet olmasında dînin rolü büyüktür,[1171] o zaman millî eğitim, din eğitimi olmadan tamamlanmış olmayacaktır.[1172]

Emin Işık, din eğitiminin ülkenin kalkınmasında neden zorunlu olduğunun anlaşılması için, Türkler'in târihsel süreçte millî olmaktan ne anladıklarını ve nasıl bir milliyetçilik anlayışı ile büyük devlet olduklarını açıklar. Işık, "İslâm tarihinde millet kelimesinden anlaşılan şey ya doğrudan doğruya İslâm dînidir, ya da din birliği mânâsına gelen ümmet kelimesidir." der.[1173] Millet kelimesinin Kur'ânî bir ifâde olduğunu, Kur'ân'da 11 yerde geçtiğini belirtir.[1174] Emin Işık, Hazret-i Peygamber'den önceki peygamberlerin "Ya kavmi" diyerek hitap ettikleri, Hazret-i Peygamber'in ise ağzından bir defa dahi "benim kavmim" mânâsındaki "Ya kavmi" ifâdesi çıkmadığı, ne hadislerde ne Kur'ân'da böyle bir

[1165] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 12.
[1166] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 30.
[1167] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 103.
[1168] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 32.
[1169] ay.
[1170] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 98.
[1171] ay.
[1172] ay.
[1173] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 125.
[1174] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 05.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.

hitap şekli bulunmadığı tespitinde bulunur.[1175] Onun yerine "Ya eyyühelleziyne âmenû", "Ey îman edenler" ifâdesi bulunmaktadır; yani îman değerleri üzerinden bir birliktelik oluşturulmuştur.[1176] Emin Işık, bu hükmünü temellendirmek için Hazret-i Peygamber'in en yakınındakilere dikkat çeker. O'nun sofrasında aslında bir Rum genci olan Suheybi Rûmî'den Huzeyfe Yemânî'ye; Selmân-ı Fârisî'den Ebu Hureyre, Bilal Habeşî ve Enes bin Mâlik'e ırka dayalı kavim şemsiyesi altında oluşmuş birlikteliği kıran bir topluluk bulunmaktadır.[1177] Hazret-i Peygamber'in sofrasını, esprili bir dil ile Birleşmiş Milletler'e benzeten Emin Işık, Türkler'i de büyük devlet yapanın, İslâmiyet'in getirdiği, mikro milliyetçiliği kaldıran bu bakış açısı olduğunu belirtir.[1178] Emin Işık'ın Müslüman Türk'ün tarihindeki millet kavramının îzahını yaparken yine esprili bir üslup ile kullandığı bir diğer benzetme ise aşûre tatlısıdır.[1179] Işık'a göre aşûre, Müslümanların mîllî tatlısıdır ve yapısı itibâri ile İslâmiyet'in milliyetçilik anlayışını sembolize etmektedir. Aşûrede buğday buğdaydır; tatlının içinde kalır ve belli olur, kaybolmaz. Nohut nohut, fasülye fasülye olarak kalmaktadır. Tatlının içindekilerin hiçbiri diğerinin kaybolmasına sebebiyet vermeden, hepsi aynı tatlıda ve aynı kapta kendi varlığını muhafaza etmektedirler. Işık, İslâm'ın milliyetçilik anlayışının da tıpkı aşûre tatlısındaki malzemelerin birbirini yok etmeden bir arada kalabilmesi gibi; hangi kavimden ya da milletten olursa olsun insanları dâvet eden, kavmiyeti inkâr etmeden ve yok etmeden, kimsenin ırkına, diline, gayri ahlâkî olmadığı sürece örfüne karışmadan, onları asimile etmeden, Türk'ün Türklüğünü, Gürcü'nün Gürcülüğünü kaybetmediği bir birlik oluşturan bir millet anlayışı olduğunu belirtir.[1180] Işık, bu tür bir milliyetçiliğin, herkesteki farklı kâbiliyetleri ve kuvvetleri hiçbirini dışlamadan birleştirdiğini ve bu sâyede Türkleri güçlü ve büyük bir devlet yaptığını vurgular.[1181] Işık, Osmanlı Devleti'nin bu bakış açısı ile otuzdan fazla kavmi kendi dil, din ve mezheplerini

[1175] ay.
[1176] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 05.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[1177] ay.
[1178] ay.
[1179] bk. "Mevlana'dan Öğütler - Doç. Dr. Emin Işık [21.11.2017]", (et. 07.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=fKv2Nfl5xv0&list=PLLJ9Z5xicYDN-KR0ydTRSXHdAzByCOlg_&index=40&t=2520s.
[1180] ay.
[1181] ay.

bozmadan bünyesinde barındırdığını ve onlara can, mal güvencesi ve inanç özgürlüğü tanıyarak beraber yaşatabildiğini hatırlatır.[1182] Işık, Müslüman Türk'ün milliyetçilik anlayışına bir örnek olarak da 1958 ve 1965 seneleri arasında Ramazan aylarında İstanbul'daki hahambaşının hafta içi her gün, kendisinin de görevli olduğu Yeni Câmii'de Kânî Karaca'dan mukâbele dinlemeye gelmesini gösterir.[1183] Hahambaşı resmî giysileri içinde câmiye girer; câmide vâzîfeli olanlar ve cemâat onu görmekten hoşnut olur. Hatta Kur'ân-ı Kerîm dinlemek için orada olmasından övünç duyar.[1184] Işık, bu hâdiseyi anlattığı 2007 senesinde, artık farklılıkları hoşgörü ile karşılayan, bir arada tutan bu tarz İslâmî bir milliyetçilik anlayışının bulunmadığına değinir.[1185] Işık, bu birleştirici anlayışın İslâm'a göre Allah'ın tüm âlemlerin Rabbi olmasından ileri geldiğini belirtir; Allah Rabbü'l-Müslîmin değildir ve günde 40 defâ Fâtiha Sûresi'nde sadece Müslümanların Rabbi olmadığı, "Rabbü'l-âlemin" ifâdesi ile hatırlatılmaktadır.[1186] Emin Işık, farklılıkları bir arada tutmayı başarabilen ve millet hâline getiren bu bakış açısının kökenine örnek olarak Fâtiha Sûresi'nin yanı sıra Hazret-i Peygamber'in Enbiyâ Sûresi'nin 107. Âyetinde belirtilen tüm âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olmasını ve Sebe Sûresi'nin 28. âyetinde tüm insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmiş olmasını verir. Hazret-i Peygamber'in vazîfesinin tüm zamanlar ve tüm insanlık için olduğunu ve ümmet kavramının kavimler üstü bir birliğe işâret eden kapsayıcılığı ve de evrensel bir mânâsı olduğunu gösterdiğini belirtir.[1187] Işık Hazret-i Peygamber'in dâvetinin tüm insanlığı sadece bir kavmin Rabbi değil, tüm âlemlerin Rabbi olan tek Allah inancındaki kardeşlik bilinci oluşturan bir barış zihniyeti olduğunu belirtir.[1188]

Işık, milliyetçiliğin ancak bu zihniyet ile idrâk edildiğinde tüm insanlık için evrensel prensipleri olan büyük bir millet oluşturabileceğine dikkat çeker. Akif'in "bir zamanlar biz de millet hem de ne milletmişiz, gelmişiz dünyaya milliyet nedir

[1182] bk. Emin Işık, "Hoşgörü Özlemi", *Yüzakı*, 2007, 25: 34.
[1183] bk. Emin Işık, "Hoşgörü Özlemi", *Yüzakı*, 2007, 25: 34.
[1184] ay.
[1185] ay.
[1186] ay.
[1187] bk. Emin Işık, "Millî Birlik ve Din", *Yüzakı,* 2007, 28: 16.
[1188] bk. agm. 17.

öğretmişiz" sözlerinden kastının da bu tarz bir milliyetçilik[1189] olduğunu belirten Işık, tekrar güçlü bir devlet olma idealine başlanacak yerin, içinde din bulunmayan "nation" fikri değil;[1190] kendi kaynaklarımızdan yola çıkılarak keşfedilecek milliyetçilik anlayışımız olduğunu vurgular. Emin Işık, Alparslan'ın Romen Diyojen'e, Fatih'in Fener Patriği'ne karşı hoşgörülü davranmasının; Yesevî, Mevlânâ, Yunus ve Hacı Bektaşlar'ın Müslüman ya da gayrimüslim ayrımı yapmadan herkese kucak açmasının, bu kişilerin kişisel tercihleri gibi yorumlanmasının çok yanlış olduğuna dikkat çekerek din ve devlet büyüklerinin tüm varlığa gösterdiği hoşgörünün inançlarının icâbı olduğunun altını çizer.[1191] Kavimden millete inanç değerleri ile geçildiğinin çeşitli örnekler ile her fırsatta altını çizen Emin Işık, bu anlayıştan uzaklaşılmaması gerektiği konusunda ısrarcıdır ve bu anlayışın devamı için de din eğitimi veren millî mektebin şart olduğunu, millî mektep olmadan millet de olunamayacağını vurgular.[1192]

Günümüzün eğitim sisteminde ise dîne ya hiç yer verilmemekte ya da din, başka şeylerden arta kalan zamanlarda, sıra gelirse öğretilmektedir.[1193] Bu hem tarihsel süreçte çağdaş insanın dine ihtiyaç duymayacağı varsayımından[1194] hareket edilmiş olmasının netîcesidir; hem de İslâmiyet'in insan düşüncesine liderlik ettiği ve fikir dünyasına şekil verdiği zamanların bugüne kıyasla çok gerilerde kalmış olmasının sonucudur.[1195] Işık'a göre maddecilik tarih boyunca hep var olagelmiştir, fakat 19. yüzyılın ortalarında Fransa'dan yayılan fikir hareketleri ile ihyâ olmuş ve büyük bir güç kazanarak tüm dünyaya yayılmıştır.[1196] Pozitivizm, hayatın din ile anlamlandırıldığı devirlerin bittiğini ve metafizik dönemlerin kapanıp yerine müspet ilimler çağının başladığını söylemiş ve bu görüşler felsefî tefekkürün gelişmemiş olduğu toplumlarda kritik edilmeden kabul edilip değer

[1189] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 05.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[1190] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 29.
[1191] bk. Işık, "Hoşgörü Özlemi", 2007, 25: 34.
[1192] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 05.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[1193] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 11.
[1194] bk. Işık vd, *Bilginler Konuşuyor*, 2014, 124.
[1195] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 11.
[1196] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 45.

kazanmıştır.[1197] Emin Işık'a göre pozitivist düşünce akımı Fransa'da çıkmış olmasına rağmen kendi ifâdesi ile "kültürce geri olan ülkelerde" daha büyük bir tahrîbâta neden olmuştur."[1198] Osmanlı, Işık'ın tespîtine göre, Fransa ile yakın ilişkilere bu dönemlerde başlamış, devlet kademesindeki bazı kişiler Auguste Comte ile arkadaşlık kurmuş, gerek bu yakınlık vesilesi, gerek Fransız etkisi ile münevver kesimde pozitivizme karşı bir ilgi uyanmış ve bir süre sonra her okumuş genç ülkenin kalkınmasını bu düşünce akımından bekler hale gelmiştir.[1199] Bu, bir taraftan hiçbir mânevî değeri bulunmayan maddeci bir neslin yetişmesine sebebiyet vermiş,[1200] diğer taraftan da maddecilik dînî alana da sirâyet etmiş ve dinlerini maddî ölçüler içerisinde algılayan dindarlar oluşturmuştur.[1201] Sonuç olarak bu durum, Tanzîmat'tan bu yana Türk münevverlerini kendi dinlerine yabancılaştırmış,[1202] zamanında ünlü Nizamiye Medreselerini, uzay ve tıp başta olmak üzere çeşitli alanlarda eğitim ve araştırma kurumlarını açmış olan bir millet kendisine has bir millî eğitim sistemi oluşturamayacak hâle gelmiş,[1203] ve nihayetinde İslâmiyet, ilim ve hikmet dîni olmaktan çıkarak avam dînine dönüşmüştür.[1204] Işık'a göre "maddeci ve şekilci îzahlar" rûhun üstünlüğü meselesini müdâfaa etmek yerine,[1205] din adına topluma sürekli "maddî ve pratik hedefler" göstermiş,[1206] avâmın, dîni şeklen algılamaya yönelik meyli sebebiyle dindarlık görüntüye indirgenmiş, ruhsuz bir iskelete dönüşmüştür.[1207] Hem aydınların ciddî bir dîn eğitimi almamış olmasından kaynaklı bilgi eksikliği, hem de taassup hareketlerinin oluşturduğu olumsuz görüntü yüzünden ülkenin münevverleri kendi dinlerinden korkar olmuş, din denilince akıllarına irticâ gelmeye başlamış[1208] ve kendi dinlerini kendileri için

[1197] ay.
[1198] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 46.
[1199] ay.
[1200] bk. age. 47.
[1201] bk. age. 65.
[1202] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 45.
[1203] bk. Işık vd., *Türk Düşüncesi*, 2020, 96.
[1204] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 45.
[1205] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 98.
[1206] bk. age. 97.
[1207] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 45.
[1208] ay.

tehlike kabul etmişlerdir.[1209] Bundan dolayı Işık'a göre birçok kesimde dînin yaşlılara, fakir ve cahil kimselere mahsus olduğuna dâir bir algı oluşmuştur. [1210] Işık'ın bu durum ile ilgili dikkat çektiği nokta, din adına ortaya çıkan yanlışlıkların din alanındaki cehâletten[1211] ve din eğitimindeki başıboşluktan kaynaklandığıdır.[1212] Işık'ın, "İslâm'ın istediği şuur ve bütünlükten uzak, ferdî ve şahsî kanaatlere terk edilmiş, gelişigüzel dindarlık"[1213] olarak tasvir ettiği bu problem, dindarlığın ortadan kalkması ile değil ancak doğru bir din eğitimi ile çözülebilecektir.[1214] Zaman, pozitivizmin tahminini yanlış çıkartmıştır; zîra din kurumu kaybolmamıştır [1215] ve mâdemki böyle bir kurum vardır, bunun mâhiyetinin ve îcaplarının en doğru şekilde öğrenilmesi gerekmektedir. [1216]

Burada üzerinde durulması ve altı çizilmesi gereken bir diğer husus, Emin Işık'ın vurgusunun herhangi bir din eğitimine örgün eğitimde yer verilmesi değil, verilecek olan din eğitiminin doğru bir temel üzerine inşâ edilmesi gerektiğine dair olduğudur.[1217] Işık, 1977 senesinde kaleme aldığı bir yazısında, kendisine Türkiye'deki dînî uyanış hareketini nasıl bulduğunun sorulması üzerine soruya, ülkenin içinde bulunduğu duruma uyanış denemeyeceğini ve konuyla ilgili endişeli olduğunu söyleyerek cevap verdiğini aktarır.[1218] Işık'a göre dînî uyanış niceliğe nispetle değerlendirilebilecek bir şey değildir.[1219] Işık'ın millî eğitimde yer almasını zârûrî bulduğu, "millî varlığın yegâne güvencesi ve koruyucusu" olarak tanımladığı[1220] dinden kasıt, "kaynağını Kur'ân'ın rûhundan ve bizzat Peygamberimiz'in hayatından alan"[1221] ve Hazret-i Peygamber gibi yaşamaya çalışma çabası olan tasavvuftur. [1222] Işık'ın "en büyük mutasavvıf" olarak

[1209] bk. Işık vd, *Bilginler Konuşuyor*, 2014, 124.
[1210] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 45.
[1211] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 45.
[1212] ay.
[1213] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 11.
[1214] bk. Işık vd, *Bilginler Konuşuyor*, 2014, 125.
[1215] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 37.
[1216] bk. age. 98.
[1217] bk. Emin Işık, "Taassup ve Dindarlık", *Nesil*, 1977, 9.
[1218] ay.
[1219] ay.
[1220] bk. Işık vd, *Bilginler Konuşuyor*, 2014, 125.
[1221] Krş. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 179.
[1222] Krş. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 54.

nitelendirdiği Hazret-i Peygamber'in[1223] ve O'nun vârisleri olan velîlerin din yorumudur. [1224] "Din bir realitenin değil, idealin sistemidir."[1225] Bu nedenle dînin hakîkatini, Hazret-i Peygamber'in yorumu yerine tarihte, cemiyet hayatında ya da toplumun örflerinde aramak, kişiyi müphem sonuçlara götürecektir.[1226] Dînin vaz' ettiği prensiplerin doğruluk ve yanlışlığını o dîne inanan kişilerin tavırlarına ve uygulamalarına bakarak değerlendirmek doğru değildir.[1227] Işık'a göre Türkler'in elinde "kitlesel bir eğitim aracı" olmuş olan tasavvuf,[1228] Türk milletinin dînî idrak ve tatbik edişinde çok önemli bir yer tutmaktadır.[1229] Bu nedenle de Türk millî eğitiminin gerçekten millî olabilmesi için gereken dînî eğitim Hazret-i Mevlânâ'dan başlanacak eğitimdir.[1230]

Emin Işık tasavvufun hedefinin, îmanı aşk hâline getirmek olduğunu belirtir.[1231] Millî eğitimde yer alması gerektiği savunulan din eğitiminin başlangıç noktası olarak gösterilen Hazret-i Mevlânâ'nın öğretilerinde de aşk-ı ilâhî kavramı ön plana çıkmıştır. Yalnız, Emin Işık burada bir noktaya dikkat çeker; o da tasavvufî hayattan ve ilâhî aşktan kastın bir tür kendinden geçme ve sekr hâli olmadığıdır. Hazret-i Mevlânâ'nın din anlayışı "hayattan kaçış ve kopuş" değildir.[1232] Emin Işık'ın yorumuna göre "Din rûhi enerjinin bağırıp çağırmalarla değil, düşüncede harcanmasını ister." çünkü maksat şuur kazanmaktır.[1233] Buna bağlı olarak da cemiyetin meseleleri hakkında fikir ve çözüm üretebilmek, medeniyet oluşumuna seyirci kalmamaktır.[1234] Işık'a göre "Var olmak için düşünmek ve varlığını isbat edecek fikirlere sahip olmak, yaşamak için de hayatla irtibat kurmak şarttır."[1235] Günümüz Müslümanları, Işık'a göre hayattan el etek çekmiş gibidir; varlıklarını

[1223] Krş. "Serdar Tuncer- Emin Işık, En Sevgili Kalbe Düşünce", (et. 06.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=KUEIdiz_Qnc&list=WL&index=3&t=15s.
[1224] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 76.
[1225] bk. age. 29.
[1226] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 60.
[1227] bk. age. 67.
[1228] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 171.
[1229] bk. age. 55.
[1230] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 195.
[1231] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 11.
[1232] bk. Emin Işık, "Semazenler", *Yüzakı*, 2006, 22: 17.
[1233] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 25.
[1234] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 22.
[1235] bk. age. 23.

kanıtlayacak hiçbir düşünce ortaya koyamamaktadırlar. "Sağcılık ve muhafazakarlık mefhumlarından din, ahlâk ve iktisat sahalarında ne anladıklarını söylememişler" ve bu kavramların kapsamını belirlememişlerdir.-[1236] Işık'a göre mefhumları ve onlarla ilgili konuların savunmasını bırakmak hayattan kopmak ve münvezîleşmek demektir. [1237] Emin Işık, "Bazı meselelerin müdâfaasını masonlara, bazılarını da komünistlere terk ettikten sonra Müslümanın hayatta varlığına delil sayılacak işaret ne olacaktır?" diye sorar.[1238]

Işık'a göre dindarlık hayatla irtibat kurarak yaşanır ve hayata yön veren kurumları oluşturarak ortaya çıkar.[1239] Bu hükmünü Kur'ân-ı Kerîm'in nikah, ridâ, talâk ve mîras gibi dünyevî meselelerden bahsedilmesi ile temellendirir. Bu konuların Kur'ân'da yer almasının nedeni, kutsal kitabın sadece bu meselelerle ilgili çözüm sunması değil; insanların hayatla ilişkisini koparmamaları mesajını vermek içindir. Hayatın içindeki konulara ilgisiz kalmak, hayata yabancılaşmaktır. Işık, "Kur'ân'ın ilgilenmediği bir mesele var mıdır ki; günün Müslümanları her şeye ve her hadiseye ilgisiz kalabiliyor?" diye sitem eder. Bir konuyla ile ilgilenmek uzaktan izleyerek ve pasif kalarak değil; o vaziyeti ortaya çıkartan unsurlar üzerine fikir yürütmek ve kendi kontrolüne alabilmek ile mümkündür."[1240]

Emin Işık'ın maârif meselesinin çözümünde din eğitimi verilmesinin yaşadığımız çağın koşulları açısından da zarûrî olduğunu belirtir. [1241] Işık'a göre seküler eğitim nefis terbiyesine ve ahlâka dair hiçbir öğreti sunmamaktadır. [1242] Halbuki günümüz insanının buna her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır çünkü demokrasilerde din ve ahlâkı hedef alan bir eğitim sistemi mecbûrîdir.[1243] Bunun nedeni de demokrasilerde devletin halktan ayrı ve halka üstün bir kuvvet değil; aksine gücünü tamamen halktan alan bir yapı olmasıdır.[1244] Çözülmesi gereken

[1236] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 22.
[1237] ay.
[1238] ay.
[1239] ay.
[1240] bk. age. 23.
[1241] bk. age. 40.
[1242] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 72.
[1243] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 40.
[1244] bk. age. 39.

tüm meseleler Işık'ın ifâdesi ile halkın sağduyusuna, ahlâk ve fazîletine terk edilmiştir ve bu nedenle de bu sistem, demokrasi ile yönetilen bir milletin çok üstün bir kültürü olmasını gerekmektedir.[1245] Ferdiyetin çok ön planda olduğu böyle bir sistemde, din eğitimi olmadan insanlar bütünün faydasını düşünecek mesûliyet duygusunu hangi kaynaktan alacaklardır?[1246] Kaynağı uhrevî ve ilâhî olmayan bir mesûliyetin sadece kendi menfaatini düşünen insan toplulukları oluşturma tehlikesi vardır ve böyle toplumsal kalkınma mümkün değildir.[1247]

Işık'a göre çok iyi niyetle kurulmuş olan demokrasilerin bir zaafı da devleti yönetmek için seçilmenin "her şeyin esâsı ve meşrûiyyetin yegâne ölçüsü" kabul edilmesidir.[1248] Yöneticilerin meşrûiyetinin görev ve sorumluluk bilinci yerine, vazîfeye gelme şekline yani çoğunluk tarafından seçilmiş olmaya bağlandığı bir sistemde;[1249] ahlâk eğitimi olmadan milletvekilliğinin "hiçbir mânevî mesûliyeti bulunmayan maaşlı bir memuriyet" haline gelme ihtimâli bulunmaktadır.[1250] Sadece devletin yönetilme şekli, yani demokrasi, kalkınma için yeterli değildir; Emin Işık'ın ifâdesi ile ruh ve ahlâkî değerlerden yoksun olan her form; bir ceset gibi yok olmaya mahkumdur.[1251] Nasıl madde kendi kendisini açıklamaya kâfî değil ise, yönetmeye de muktedir değildir.[1252]

Işık toplumsal meselelerle ilgilenen her eserde devlet idâresinin işleyiş tarzından, hükümetten, yasa ve yönetmeliklerden şikâyet edildiğine dikkat çeker.[1253] Bu eserleri kaleme alanların tenkitlerinde en büyük noksanlık, anayasada ve kanunlarda görülmektedir. Işık ise bu çok yaygın görüş ve tavra katılmadığını, toplumun düzenini sağlayacak olanın kanunlar değil, insanlar olduğunu belirtir ve "Kötü insanlar elinde en mükemmel kanunlar bile zulüm ve işkence vasıtası

[1245] bk. Işık, *Devleti Kuran İrâde*, 1971, 39.
[1246] ay.
[1247] bk. age. 44.
[1248] bk. age. 63.
[1249] bk. age. 64.
[1250] bk. age. 65.
[1251] bk. age. 65.
[1252] ay.
[1253] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 157-158.

haline gelmekten kurtulamazlar." der.[1254] Toplumsal kalkınmanın insan yerine devletin idâre şeklinde aranmasının yanlışlığına dikkat çeken Emin Işık, Kur'ân-ı Kerîm'in devletin görevleri hâricinde; hükümet şekilleri ve yönetim biçimi ile ilgili hiçbir şey söylemez iken; insandan ve insanın değerinden, yönelişlerinden, davranışlarından ve terbiyesinden kapsamlı bir şekilde bahsettiğini belirtir.[1255] Bu nedenle Emin Işık, çözüm teklifi sunmadan önce sorunun doğru teşhis edilmesi ile ilgilenir. Mademki toplum düzenini sağlayacak olan rejim ya da kanunlar değil, onları uygulayacak olan insanlardır. Işık, maârifin gâyesi olarak dikkat çektiği ikinci noktanın üzerinde durur ki bu da insanı insan yapan unsurlardır. [1256]

Işık, her insanın beşer olarak doğduğunu ve daha sonra aldığı eğitim sâyesinde insanlığını kazandığını belirtir.[1257] "Beşer ve beşeriyet sözü, insan ve insanlık sözü ile eş anlamlı değildir."[1258] Beşer bir canlı türüne verilen ad iken insan kavramı, kişinin ruhsal ve kültürel yapısı ile alâkalıdır.[1259] Emin Işık, bunu "insanlık öldü mü?" dendiğinde, dünyada yaşamakta olan bir canlı türünün kaybolmasından değil, vicdan ve ahlâkın yok olmasından bahsedildiği örneği ile açıklar.[1260] Buradan anlaşılan şudur ki insan, hem diğer canlı türleri ile ortak özelliklerden oluşan bedensel bir yöne sâhiptir[1261] hem de insana diğer canlılara verilmeyen üstün bir özellik verilmiştir.[1262] Bu sadece insana mahsus olan,[1263] insanı iyiliğe sevk eden,[1264] Emin Işık'ın "Tanrı'nın içimizdeki sesi" olarak tanımladığı vicdandır.[1265] Bu nedenle de insan tabiatı statik bir eşya gibi değerlendirilmemelidir; içinde onu yöneten farklı kuvvetler bulunmaktadır ve insanın iç dünyası sürekli farklı etkilerin altında kalmaktadır.[1266] İnsanda hem

[1254] ay.
[1255] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 158.
[1256] bk. age. 160.
[1257] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 35.
[1258] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 36.
[1259] bk. age. 37.
[1260] ay.
[1261] bk. age. 70.
[1262] bk. age. 35.
[1263] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 153.
[1264] bk. age. 206.
[1265] bk. age. 104.
[1266] bk. age. 107.

vicdânı tarafından idâre edilip iyiliğe meyletme[1267] hem de beşerî kuvvetler tarafından yönetilip maddî ihtiyaçlarının baskısı altında ezilme potansiyelleri bulunmaktadır.[1268] Canlılar arasında kendi kendini değiştirebilme kâbiliyeti bulunan tek varlık olan insanın[1269] bu değişimi, Emin Işık'ın üzerinde sıklıkla durduğu irâde gücü[1270] ile kendi iç dünyasındaki adâleti tesîs ederek başarması mümkündür.[1271] Adâlet "İçimdeki hangi kuvvetlerin emrindeyim?" sorusunu soran[1272] ve rûhânî kuvvetler ile nefsânî kuvvetler arasındaki çatışmayı fark eden insanın,[1273] zaaflarından kurtulup,[1274] kendisinde doğuştan var olan ahlâka ait temel erdemlerin[1275] kişinin davranışlarda hâkim hâle gelmesidir.[1276]

Bu açıdan bakıldığında, Emin Işık'ın düşünce dünyasında karşımıza maârif meselesi, bir vicdan eğitimi ve irâde dâvâsı[1277] olarak çıkmaktadır. "Maârifin hedefi insana meslekî bilgiler kazandırmak değil, kendi kendisini nasıl daha iyi yöneteceğini öğretmektir."[1278] Toplumsal düzendeki sorunlar, insanın bilgi eksikliğinden değil, ahlâkî eksiklikten yani sadece beşerî kuvvetler tarafından yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsana teknik bilgi verilmesi, onun "aklın, bilimin ya da ahlâkın" emirlerine uyacağını garanti etmemektedir.[1279] Işık'a göre insan rûhuna eğitim vermeyen bir öğretim sistemi, maddî refah ve teknik gelişme açısından ne kadar yüksek düzeyde olursa olsun başarılı olamayacaktır.[1280]

Işık, neslin yetişmesine son derece ehemmiyet vermiş olan[1281] Hazret-i Peygamber'in eğitimdeki yönteminin de ilk olarak irâdeyi güçlendirmek olduğunu

[1267] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 45.
[1268] bk. age. 53.
[1269] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 100.
[1270] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 75.
[1271] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 107.
[1272] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 77.
[1273] ay.
[1274] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 108.
[1275] bk. age. 163.
[1276] bk. age. 175.
[1277] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 43.
[1278] bk. age. 167.
[1279] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 72.
[1280] bk. age. 139.
[1281] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 158.

hatırlatır.[1282] Işık, Hazret-i Peygamber'in İslâmiyet'i getirdiğinde yol yapmadığını, fabrika kurmadığını ya da kılık kıyafet ile uğraşmadığını; âdeta kuyumcu gibi insanları işlediğini belirtir.[1283] Bu nedenle insan unsurundan başlamayan hiçbir hareketin başarılı olamayacağını vurgulayan Işık, maârif meselesinin çözümünde, Hazret-i Peygamber'in yönteminin uygulanmasını teklif eder.[1284] İçtimâî bünyedeki bütün pürüzlerin en iyi yolla halli, ancak iyi yetişmiş bir nesil sayesinde mümkün olacaktır.[1285] Işık'a göre Türkiye'nin bir tane meselesi vardır, o da kültür meselesidir.[1286] "Kalkınma meselesi, köprü meselesi vesaire hepsi tâlî meselelerdir." der ve görüşünü "Sen insanı yetiştir, onlar gerekeni yaparlar." ifâdesi ile belirtir.[1287]

İslâmiyet'in insanın üstünlüğü esâsından ve mükerrem yaratıldığı görüşünden hareket ettiğini hatırlatan Işık, insanın vâsıta değil gâye olduğunun altını çizer.[1288] Bu nedenle de insanın hayattaki asıl amacından mahrum kaldıktan sonra, araç olan meziyetlere sahip olmasının kıymeti olmadığını belirten Işık, maârifin gâyesinin "insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran bu temel unsuru ferde en iyi şekilde kazandırmak" olması gerektiğini vurgular.[1289] Maârifin hedefi insanın kendisidir.[1290]

Beşikten mezara kadar olan eğitimin bir tek hedefi vardır; o da insana insanlığını kazandırmaktır.[1291] Bu nedenle de kalkınma hamlesi insandan ve eğitimden başlamalıdır.[1292]

[1282] bk. Işık, *Kime Kulsun*, 2019, 145.
[1283] bk. "Emin Işık-İlahiyat Vefa Dersleri", (et. 01.02.2023), https://www.youtube.com/watch?v=cleVdNptrdE.
[1284] ay.
[1285] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 158.
[1286] bk. "Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu", (et. 29.11.2022), https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.
[1287] ay.
[1288] bk. Işık, *Kurân'ın Getirdiği*, 1974, 150.
[1289] bk. age. 161.
[1290] bk. age. 157.
[1291] bk. Işık, *Aşkı Meşk Etmek*, 2010, 35.
[1292] bk. Işık, *Nurettin Topçu Çağdaş Bir Dervişin Dünyâsı*, 2020, 141.

4. SONUÇ

1934 ile 2019 seneleri arasında yaşamış olan, akademisyen, hâfız, vâiz, mutasavvıf, müfessir, mevlidhan, mesnevîhan Emin Işık kendi döneminin tanınmış mütefekkirlerindendir. Yazdığı yüzün üzerinde makalesi, neşredilmiş eser ve konferansları ile zamanının meseleleri ile yakından ilgilenmiş; fikir üretmiş ve çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Işık, toplumsal hayatta köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemde dünyaya gelmiştir. Doğduğu 1934 senesinde, Cumhuriyet îlân edileli henüz 11 sene olmuştur. 600 yıl boyunca üç kıtaya hükmetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, geçirdiği askerî yenilgiler sonucu yıkılmış, imparatorluğun yıkılması ile ülke sadece toprak bütünlüğünü kaybetmekle kalmamış aynı zamanda bu yenilgiyi hazırlayan 200 yıllık bir süreçte kültürel anlamda da bir mağlûbiyet yaşamıştır. Batının askerî ve ekonomik üstünlüğü; kültürel üstünlüğü de beraberinde getirmiş; Tanzîmat ile beraber millî kültürden uzaklaşılmış, batılılaşma hareketleri ivme kazanmış; Cumhuriyet'in îlânı ile ise topyekün batıya teveccüh edilmiş; medeniyetin ihyâsı için batılılaşma noktainazarından çözümler getirilmiştir. Fakat Işık'ın tespiti ile tüm bu gelişmelere rağmen ne tam anlamı ile batılı olmak başarılabilmiş ne de kendi millî değerlerimiz korunabilmiştir.

Işık, Tanzîmat dönemi mütefekkirleri ve batılılaşma hareketlerinin tâkipçisi olan Cumhuriyet dönemi aydınları gibi medeniyet krizini fark etmiş ve bir sorun olarak ortaya koymuştur. Batıdan intikal eden kültür içerisinde üretilmiş değerleri, değer olarak tanımış ve takdir etmiş; hem batılı düşünürlerin fikirlerini öğrenmiş hem de batıda pozitif bilimler sahasında tezâhür eden gelişmeleri yakından tâkip etmiştir. Medeniyetin ihyâsı için ürettiği fikirlerde batılı mütefekkirlerden alıntılar yapmış; yazdığı orta okul ve lise ahlâk kitaplarında yine batılı düşünür, yazar, bilim insanı ve felsefecilere yer vermiştir. Fakat, bu tutumu Tanzîmat dönemi ve Cumhuriyet aydınlarının aksine; bir batılılaşma tavrının tezâhürü olarak değil; dîninin îcâbı, Işık'ın muvahhidâne bakış açısının tabiî sonucu olarak gerçekleşmiştir. Işık; tıpkı batılılaşma fikrini savunan mütefekkirler gibi toplumda dînî alanda cereyan etmiş

olan sorunları tespit etmiş fakat onlardan farklı olarak, çözümü maddeci ontoloji ve epistemolojinin aksine tüm zamanlar ve tüm insanlar için geldiğini belirttiği İslâm'ın, kendi varlık ve bilgi anlayışı içinden vererek ayrılmıştır.

Bu çalışmada, Emin Işık'ın İslâmiyet'i yorumlama şekli eser ve konferansları doğrultusunda incelenmiştir. Emin Işık, Âl-i İmrân sûresinin "Allah katında din İslamdır" olarak gelmiş olan, 19. âyetine referansla, İslâm dînini ezelden ebede uzanan bir hakîkatler zinciri olarak tanımlamıştır. İslâmiyet'i bir tekâmül süreci içerisinde ele alan Işık'a göre Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın birliği temeline dayanan tüm dinleri bir bütün olarak ele almış, Hazret-i Adem ile başlayan tevhid dîni Hazret-i Muhammed ile tamamlanmıştır. Işık zaman içinde tüm ilahî dinlerin birbirini tamamladıklarını ve getirdikleri özellikler ile beşeriyetin maddî prensiplerden mânevî prensiplere doğru yükselerek olgunlaştığını belirtmiştir. Son din olan İslâmiyet kendinden önceki dinlerin getirdiği tüm özellikleri içinde barındırmış; maddî ve mânevî unsurlar birleştirmiştir. Ayrıca bu bütünlüklü yaklaşımın yanısıra diğer dinlerden farklı olarak adâlet prensibini getirmiştir. Adâlet prensibine göre; maddî, mânevî; somut, soyut; dünyevî, uhrevî unsurlar yalnızca bütünlüklü bir şekilde ele alınıp birlenmekle kalmamış, aynı zamanda taşıdıkları önem ve ağırlığa göre, âhenkli bir terkipte yerli yerine konmuştur. İslâm'ın anlayışına göre dünya için ukbâ, ukbâ için dünya terk edilmemiş; tüm unsurlar bir arada ele alınmış fakat bunlara eşit ağırlık verilmemiş; adâlet kavramı gereği mânevî esasların maddî esaslara üstünlüğü göz önünde bulundurularak âhenkli bir terkipte birleştirilmiştir.

Günümüzde, Müslümanlar üzerindeki en büyük farz ve en büyük cihâdın yeni nesli yarına hazırlayacak fikir hareketlerine ehemmiyet vermek olduğunu ifâde eden Işık'ın İslâm'ı adâlet prensibini merkeze alan bu tarz bir kavrama şekli, bu çalışmada incelenmiş olan milliyetçilik anlayışı ve maârif meselesine olan olan yaklaşımını da etkilemiştir.

Işık millet kavramını kendi döneminin, içinde din bulunmayan "nasyon" anlayışından farklı bir yorumla ele almıştır. Işık'a göre millet İslâmî bir kavramdır

ve bu kelimeden ümmet anlaşılmaktadır. Ümmet ise dil, ırk, soy gibi maddî unsurlarla değil; îman değerleri ile biraraya gelmiş bir topluluktur. İslâmiyet ile birlikte, kavimden millete, ehemmiyetin fiziksel özelliklerin aksine mânevî özellik olan takvâya verilmesi ile geçilmiştir. Işık Türkleri büyük devlet yapan bu tür bir milliyetçilik anlayışının sadece Müslümanları değil, farklı din mensuplarını da âhenkli bir şekilde birarada tutabildiğini, onların can ve mal güvenliğini temînat altına aldığını belirtmiştir. Ve tekrar büyük devlet idealine ulaştıracak olanın da mikromilliyetçiliği kırmış olan İslâmî bir millet anlayışı olduğunun altını çizmiş ve böyle bir anlayış üzerinden medeniyet inşâ edilmesi teklifinde bulunmuştur.

Işık'ın, milliyetçilik kavramında olduğu gibi düşünce dünyasında bir mesele olarak ön plana çıkmış olan maârif kavramına yaklaşımı da devrinin batılılaşmayı benimsemiş mütefekkirlerden farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Işık için, tıpkı millet kavramı gibi maârif de dînî bir kavramdır ve millî eğitimin din eğitimi olmadan tamamlanması mümkün değildir. Işık'ın ilk öğretimini bitirdiği döneme kadar ise, din eğitimi, bu çalışmada incelenmiş olan 21 yıllık bir boşluk dönemi geçirerek, örgün eğitimde yer almamış; devrin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âlî Yücel'in ifâdesi ile laisizmin îlânından sonra din dersleri devletin sorumluluğunun konusu olmaktan çıkarılmıştır. Yücel, dîni vicdânî bir duygu olarak tanımlamış ve eğitiminin ailelerin insiyatifine bırakıldığını belirtmiştir. Emin Işık ise dîni, vicdanlarda yaşanacak bir duygu olarak değil aksine her türlü gelişigüzellikten uzak, ilmî bir tutum ve ciddiyetle ele alınmayı gerektiren, medeniyet ve insan şahsiyeti inşâsının ana referansı olarak görmüştür. Buna bağlı olarak da dînî ve kültürel alanda yaşanan olumsuz gelişmelerin çözümlerinin, maârif meselesinin din kavramından ayrılması ile değil aksine tam da dînin içerisinden geliştirilecek bir çözümle yani doğru yorumlanmış bir din referansı ile verilecek bir eğitim ile mümkün olacağı fikrini ortaya koymuştur.

Işık'a göre insanlık doğuştan elde edilen bir şey değildir, eğitim ile kazanılmaktadır. Çünkü insan, bir eşya gibi statik bir varlık değildir aksine komplike bir yapıya sahiptir. Kendisinde hem beşeriyete âit maddî unsur ve

temâyüller hem de rûhânî kuvvetler bulunmakta ve iç dünyası sürekli, birbiri ile çatışan bu farklı unsurların etkisi altında kalmaktadır. Eğitimin amacı; bir irâde varlığı olan insanın her şeyden önce kendinde bulunan farklı kuvvetleri ayırt edebilmesini ve irâdesini iç dünyasında adâleti tesis edecek yönde kullanmasını, yani vicdanının tesirinin beşerî kuvvetlerin baskısına üstün gelmesini sağlamaktır. İnsanın sadece aklını eğitmesi ya da doğru bilgilerle donanması; onun aklın işâret ettiği doğruları uygulamayı irâde edeceği anlamına gelmemektedir. Bu mânâda Işık'a göre maârif meselesi; döneminin sadece aklı geliştirmeye ve bilgiye odaklı eğitimi yerine; dînin adâlet prensibine referansla önce irâde ve bir vicdan eğitimi; gâye varlık olan insana insanlığını kazandırma meselesi olarak ortaya konmalıdır. Işık'ın eğitim hayatı, yaşadığı dönemin koşulları, eserleri ve konuşmaları incelendiğinde dikkati çeken; ilk olarak ülkesinin geçirdiği medeniyet krizine, İslâm'ın içinden, ana referansı İslâm olarak çözüm getirmiş olmasıdır. Bu önem arz etmektedir; çünkü çalışmanın içinde de incelendiği gibi Işık'ın fikir ürettiği dönemde dînî tefekkür, dînî eğitim, dînî ilimler gerilemiştir ve din adına olumsuz tezâhürler bulunmaktadır. Işık, böyle bir ortamda dahi dönülmesi gereken referans kaynağının İslâm olduğunu göstermekle kalmamış, aynı zamanda bir sûfî âlim olarak İslâmiyet'in Hazreti Peygamber örneğine bağlı olarak ele alındığında ne olduğunu ve niçin evrensel olduğunu ortaya koymuştur. Emin Işık'ın İslâm'ı referans alarak yaşadığı hayatının ve düşüncelerinin incelenmesi; Sebe Sûresi 28. âyeti gereği dînin tüm zamanlar ve tüm insanlık için geldiğinin ve günümüze neler söylediğinin anlaşılması adına önemli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

Akseki, Ahmet Hamdi, "Dînî Müesseselerimiz Hakkında Bir Rapor", *İslâm Dergisi,* 1960, 34: 296-297.

Altıkulaç, Tayyar, *Zorlukları Aşarken 1*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012.

Anar, Turgay, *Mekândan Taşan Edebiyat,* İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Artıran, Hayat Nur, *Şefik Can Hatıralar*, İstanbul: Sufi Kitap, 2022.

Ayhan, Halis, "İmam Hatip Lisesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22, 2000, 191-194.

---, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Ayvazoğlu, Beşir, *Üçüncü Tepede Hayat: Beyazıd Meydanı'nın Derin Târihi*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2012.

Ayverdi, Sâmiha, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976.

---, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2019.

---, *Hâtıralarla Başbaşa*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1977.

---, *Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1976.

---, *O da Bana Kalsın*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2013.

Azamat, Nihat, "Bekkine, Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5, 1992, 365.

Banguoğlu, Tahsin, *Kendimize Geleceğiz*, İstanbul: Derya Dağıtım Yayınları, 1976.

Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2007.

Başpehlivan, Hasan, *Kâğıt Kokulu Yıllar*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.

Bedirhan, Muhammed, "Başlarken", *Keşkül*, 2004, 1: 1.

Beytur, Midhat Bahârî, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 2005.

Bilge, Mustafa L; Akbulut, Hamza "İlim Yayma Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 2020, 637-638.

Bilgin, Beyza, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri,* Ankara: Emel Matbaacılık, 1980.

Birinci, Ali, *Bir İnsanla Karşılaşmak: Nurettin Topçu'nun Sohbetlerinden Kalanlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

---, "İzmirli, İsmail Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, 2001, 530-533.

Bolay, Süleyman Hayri, "Ahmet Hamdi Akseki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2, 1989, 293-295.

Can, Şefik, *Hz Mevlânâ'nın Rubaileri 2. Cilt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Cebeci, Cemal, *Doksan Üç Yılın Ardından Hâtıralarım*, Ankara: Başkent Klişe Matbaacılık, 2013.

Ceyhan, Semih, "Molla Fenârî ve Bir Usûl Metni Olarak Şerhû Dibâcetil Mesnevî", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2010, 23: 75-104.

Civelek, Muzaffer, *Kırk Yıl Sonra Dün Gibi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1947.

Çetin, Mahmut, *Bir Neslin Öncüleri, İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler*, Ankara: Biyografi Net Yayıncılık, 2017.

Çevikoğlu, Timuçin, *Bahâriye Mevlevîhânesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi*, Ankara: Edebiyat Ortamı Yayınları, 2020.

Çıpan, Mustafa, "Şâhidî, İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, 2010, 273-274.

Demirci, Mehmet, "Emin Işık Hoca", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2019, 192: 20.

Dinçer, Nahit, *1913'ten Bugüne İmam Hatip Okulları Meselesi*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974.

Elibol, Sadettin, "Muhâlif Bir Düşünce Okulu: Hareket Dergisi", *Modern Türkiye'de Siyâsî Düşünce Cilt 5: Muhafazakârlık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Erverdi, Ezel, *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

Eşmeli, Muhammet Ali, "Editörden", *Yüzakı*, 2005, 1:1.

---, "Takdim", *Yüzakı*, 2005, 3:1.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Cumhûriyet Döneminde Din ve Devlet", *Türk Yurdu*, 2011, 290: 24-39.

Gökalp, Caner, 12 Ağustos 2022 tarihinde yapılmış ropörtaj kaydı.

Günaydın, Yusuf Turan, "Kitap Yatağı Bir Dergi: Hareket", *Yedi İklim*, 2012, 268: 67.

Işık, Emin, *Aşkı Meşk Etmek*, İstanbul: Sufi Kitap, 2010.

---, *Belh'in Güvercinleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

---, Celâl Hoca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 1993, 241-242.

---, *Devleti Kuran İrâde*, İstanbul: Hareket Yayınları, 1971.

---, "Ebedî Saadet", *Yüzakı*, 2007, 24: 17.

---, "Hoşgörü Özlemi", *Yüzakı*, 2007, 25: 34.

---, *Kime Kulsun*, İstanbul: Tuti Kitap, 2019.

---, *Kur'ân'ın Getirdiği*, İstanbul: Hareket Yayınları, 1974.

---, "Midhat Bahârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, 2020, 6-7.

---, "Midhat Bahari Beytur (1879-1971) Son Mevlevî Şeyhi, Şair ve Edip", *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevîleri Sempozyum Bildiriler Kitabı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2010, 260-261.

---, "Millî Birlik ve Din", *Yüzakı,* 2007, 28: 16.

---, *Nurettin Topçu: Çağdaş Bir Dervişin Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.

---, "Semazenler", *Yüzakı*, 2006, 22: 17.

---, "Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Bahari Beytur", *Derin Tarih*, 2019, 16:8.

---, "Taassup ve Dindarlık", *Nesil*, 1977, 9.

Işık, Emin; Deliorman, Altan; Özcan, Abdülkadir; Eraslan, Cezmi; Hocaoğlu, Durmuş; Saatçi, Suphi; Özakpınar, Yılmaz, *Bilginler Konuşuyor*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2014.

Işık, Emin; Çiftçi, Abdullah; Cebeci, Dilaver, *Türk Düşüncesi*, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2020.

Işık, Emin; Başgil, Ali Fuad; Kurucu, Ali Ulvi; Soydanses Cevdet; Erce, Halil Ziya; Nomer, Kemaleddin; İz, Mahir; Durmuş, Mustafa; Topçu Nurettin; Kaya,

Selahaddin; Koç, Zübeyir, *Celâl Hoca Hayâtı ve Şahsiyeti*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2015.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Dârülfünun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, 1993, 521-525.

"İkinci Sayı İçin", *Tohum*, 1963, 2: 3.

İz, Mahir, *Yılların İzi*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975.

Kara, İsmail, *Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

---, "Topçu, Nurettin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, 2012, 248-253.

Kara, Mustafa, "Çıkarken", *Nesil*, 1976, 1: 1-5.

Karaçam, İsmail, "Fethi Gemuhluoğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, 1996, 16-17.

---, *Hâtıralar*, İstanbul: ÇamlıcaYayınevi, 2009.

---, Karadaş, Cağfer, "Teceddüd-Emsâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40, 2011, 239-241.

Koçak, Fatma Gülşen, *İmam Hatip Neslinin Önderleri, Talebeler*, İstanbul: Önder, 2021.

Kolektif, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015.

Kubbealtı Akademi Mecmuası 36 Senenin İndeksi

Kutluoğlu, Mehmet Yahya, *Seksen Yıl Nasıl Geçti?*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Mürsel, Safa, "S.G.T. Bir Çığır Açtı", *Zafer*, 1977, 1: 2.

Nadi, Nadir, "Din ve Devlet", *Dem Dergi*, 2007, 2: 89.

Nalbantoğlu, Nihat, "Okuyucularla Başbaşa", *Zafer*, 1977, 2: 2.

Necatioğlu, Halil, "Başyazı", *İslâm Mecmuası*, 1992, 109: 4-5.

Okay, M. Orhan, "Hareket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16, 1997, 123-125.

Öcal, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi,* İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.

---, *Tanıkların Dilinden Cumhûriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 1*, İstanbul: Ensar Neşrîyat, 2008.
---, *Tanıkların Dilinden Cumhûriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat 2*, İstanbul: Ensar Neşrîyat, 2008.
---, "Yüksek İslâm Enstitüsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44, 2013, 48-52.
Ökten, Sadettin, *Hayâtımdan Portreler*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi A.Ş. Kültür Yayınları, 2016.
Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29, 2004, 441-448.
Özcan, Nuri, "Can, Halil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 1993, 140.
Özçelik, Selçuk, "Ali Fuat Başgil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5, 1992, 128-130.
Özdamar, Mustafa, *Celâl Hoca Belgesel*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
Öztürk, Şükrü, *Meçhul Kahraman İmam Hatip Liselerinin Bânîsi Celal Hoca*, Ankara: Türk Diyânet Vakfı Yayınları, 2016.
Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1966.
Sarı, Mehmet Ali, *Beyoğlu'nda Bir Hâfız, Kur'ân'la Geçen Bir Ömür*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
Sayar, Ahmet Güner, "Sönmeyen Bir Işık Emin Işık Bir Gönül İnsanının Ardından", *Türk Yurdu*, 2009, 385: 36.
"Sevgili Okuyucu", *Tohum*, 1963, 3: 3.
Şahin, Haşim, "Yaman Dede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43, 2013, 311-312.
Şehsuvaroğlu, Lütfü, *Türk Sosyalizmi ve Nurettin Topçu*, Ankara: Elips Kitap, 2011.
Şimşekler, Nuri, *Pîr Aşkına Mevlevî Şeyhi Midhat Bahârî'nin Mektupları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
---, "Sipehsâlâr, Ferîdun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 2009, 260.

Toker, Metin, "İmam ve Hatip Kursları Hakkında", *Selamet*, 2012, 74: 3.

Türkmen, Hamza, "Hareket Dergisi (1939-1982)", *Modern Türkiye'de Siyâsî Düşünce Cilt 6: İslamcılık*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Top, Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.

Uğurlu, Fatih, "Takdim", *Altınoluk*, 1986, 1: 2.

Uzun, Mustafa İsmet, "Eraydın, Selçuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 2020, 410-411.

---, "İz, Abdullah Mahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, 2001, 501-503.

Yalsızuçanlar, Sadık, *Vefâ Apartmanı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Yazıcı, Tahsin, "Dîvân-ı Kebîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 1994, 432-433.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Hocamız Selçuk Eraydın*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Yorulmaz, Hüseyin, *Bir Neslin Öncüsü Celâl Hoca*, İstanbul: Hat Yayınevi, 2014.

Yücel, Hasan Âli, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

"Anıların İzinde 42. Bölüm 1. Kısım",
https://www.youtube.com/watch?v=0ovvfIgCars&t=474.

"Anıların İzinde 42. bölüm 2. Kısım",
https://www.youtube.com/watch?v=4KdpwRd4mMU.

"Anıların İzinde 60. Bölüm"
https://www.youtube.com/watch?v=kmCtKLHor34&t=370s.

"Aşkın Sultanları Sempozyumu", Semazen, 23 Mayıs 2012,
https://www.youtube.com/watch?v=5o75zLedfIk&t=381s.

"Beykoz Belediyesi Emin Işık Söyleşisi",
https://www.youtube.com/watch?v=QrFr8upxW2A&list=WL&index=4.

"Bir Dâvâ Adamı Olarak Nurettin Topçu",
https://www.youtube.com/watch?v=qN9gM1jYcSo&t=2556s.

"Bir Medeniyetin İhyası İçin Harcanan Ömür", İhya TV,
https://www.youtube.com/watch?v=qzwR0Qj5dH0.

“Celal Hoca Belgeseli”, https://www.youtube.com/watch?v=YHPLoy2qkHE&t=1623s.
“Emin Işık Hoca: 16. Dost İslâm’a Hizmet Ödülleri Sâhibi”, https://www.youtube.com/watch?v=Y_dc1ZCOtdo&t=680s.
“Emin Işık 06.04.2016”, https://www.youtube.com/watch?v=siJl4K1X2BU.
“Emin Işık-İlahiyat Vefa Dersleri”, https://www.youtube.com/watch?v=cleVdNptrdE.
“Emin Işık ile Fethi Gemuhluoğlu Üzerine Konuştuk”, https://www.dunyabizim.com/soylesi/emin-isik-ile-fethi-gemuhluoglu-uzerine-konustuk-h24883.html.
“Hüseyin Top-Emin Işık Hakkında Röportaj”, Nefes Yayınevi, 27.11.2019, https://www.youtube.com/watch?v=4-bPUefmHvs.
“Kara Kardeşler Nurettin Topçu'yu Anlattı”, https://www.tyb.org.tr/kara-kardesler-nurettin-topcuyu-anlati-24711h.htm.
“Kümaksad Kuruluş Günü Emin Işık Hoca Konuşması ve Konser”, https://www.youtube.com/watch?v=Kzk9gLCaijI&t=4347s.
“Merhum Emin Işık Hoca ile 2011'de Celal Hoca Belgeseli İçin Yaptığım Röportaj”, https://www.youtube.com/watch?v=hPwKWvC5iFc&t=1894s.
“Mevlânâ'dan Öğütler”, https://www.youtube.com/watch?v=LIc1Qdap-VQ&list=PLLJ9Z5xicYDN-KR0ydTRSXHdAzByCOlg_&index=4.
“Mevlana'dan Öğütler 23.04.2019”, https://www.youtube.com/watch?v=nd-UOEyB8uo&t=3.
“Mevlana’dan Öğütler 27.11.2018”, https://www.youtube.com/watch?v=MfAX0sjk3tY.
“Mevlana’dan Öğütler-Doç.Dr. Emin Işık [21.11.2017]”, https://www.youtube.com/watch?v=fKv2Nfl5xv0&list=PLLJ9Z5xicYDN-KR0ydTRSXHdAzByCOlg_&index=40&t=2520s.
“Prof. Dr. Mustafa Saim Yeprem Yüzyılın Şahitleri 6.Bölüm”, https://www.youtube.com/watch?v=cbE6qJWRQWo&list=PLyaCPTJw3rsiUxt9akEBFP40skX88L-lT&index=2.
“Prof. Dr. Mustafa Tahralı, Yüzyılın Şahitleri”, https://www.youtube.com/watch?v=y9l8nXfv9fg&t=1s.

“Prof. Dr. İsmail Kara Hocaların Hocası Prof. Dr. Muhammed Hamidullah’ı Hatırlıyor”, https://ocakmedya.com/prof-ismail-kara-hocalarin-hocasi-prof-m-hamidullahi-hatirliyor-ve-ilmi-mirasini-hatirlatiyor/.
“Ramazan Hatıraları 3. Bölüm Emin Işık”, https://www.youtube.com/watch?v=EfQswYiHrvI&list=WL&index=7.
“Sadettin Ökten Emin Işık Hakkında Röportaj”, https://www.youtube.com/watch?v=WcnvfY6DTa8.
“Sahurdan Kalplere”, https://www.youtube.com/watch?v=6rb4axsPK4A.
“Serdar Tuncer-Emin Işık, En Sevgili Kalbe Düşünce”, https://www.youtube.com/watch?v=KUEIdiz_Qnc&list=WL&index=3&t=15s.
“Türkiye Atlası”, https://www.youtube.com/watch?v=9ShUWT1y_Nk.
“Uluğbeyler Emin Işık Belgeseli”, Filimetre TV, 8 Şubat 2019, https://www.youtube.com/watch?v=mvrmMu2mI5Y.
“Uluğbeyler Emin Işık Belgesel Film Gala Programı”, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cumhuriyetin-oykusu-ilklerin-gazetesi1380957.
https://katalog.idp.org.tr/dergiler/79/selamet
https://katalog.idp.org.tr/dergiler/646/zafer
https://katalog.idp.org.tr/yazarlar/1418/emin-isik
https://katalog.idp.org.tr/dergiler/629/yuzaki
https://katalog.idp.org.tr/dergiler/547/altinoluk
https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil
https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum
https://www.kubbealti.org.tr/arsiv
https://semazen.net/mesnevi-sohbetleri-emin-isik/
https://www.youtube.com/watch?v=UspcWBlRaLQ.

EK I: Dergi Adı ve Kronolojik Sıraya Göre Dergi Yazıları

"Hazret-i Peygamber Aşkına", *Altınoluk*, 1986, 9: 14-16.
"Kur'ân Vahyi ve Hedefi", *Altınoluk*, 1987, 15: 3-5.
"Yaradılışı Zorlamanın Bedeli", *Altınoluk*, 1990, 54: 16.
"Ahlâk ve Toplum", *Altınoluk*, 1997, 141: 14-15.
"İslâmiyette Sünnet Geleneği", *Altınoluk*, 2000, 174: 32-35.
"Bir Sanat Havârîsi'nin Ardından", *Altınoluk*, 2000, 174: 49-51.
"Bir Dürüstlük Örneği Olarak Hazret-i Peygamber", *Altınoluk*, 2002, 195: 18-20.

"Son Mevlevî Şeyhi, Şâir ve Edip Midhat Baharî Beytur", *Derin Târih*, 2019, 16: 8-10.

"İslâm Toplumunda Sanâyileşme Tartışmaları", *Düşünce*, 1977, 8: 5.

"Allah İnancının Târihî Tekâmülü", *Hareket*, 1966, 7: 9.
"Din ve Tekâmül", *Hareket*, 1966, 5: 14.
"Hareket, Kâinat ve İbâdet", *Hareket*, 1966, 9: 26.
"Hürriyet ve Mesuliyet", *Hareket*, 1966, 1: 15.
"İnsan ve Sonsuzluk", *Hareket*, 1966, 2: 9.
"Kâinat ve Sonsuzluk", *Hareket*, 1966, 3: 5.
"Aranan Nedir?", *Hareket*, 1967, 18: 7.
"Bilmek ve Varolmak", *Hareket*, 1967, 23: 10.
"Bir Ziyâretin Mânâsı", *İslâm'ın İlk Emri Oku*, 1967, 69: 6.
"Din ve Tabiat", *Hareket*, 1967, 14: 11.
"Din ve Hayat", *Hareket*, 1967, 15: 22.
"Din ve Devlet", *Hareket*, 1967, 16: 13.
"İslâmda Zekât", *Hareket*, 1967, 21: 3.
"Millî Eğitim Buhrânı", *Hareket*, 1967, 22: 6.
"Ortadoğu'da Buhran", *Hareket*, 1967, 19: 19.
"Yeni Sınıflar ve Rejimler Karşısında İslâmiyet", *Hareket*, 1967, 20: 6.
"Allah'a Adanan Ülke", *Hareket*, 1968, 35: 14.

"Başlangıç Noktası", *Hareket*, 1968, 28: 18.
"Devleti Kuran İrâde", *Hareket*, 1968, 32: 8.
"En Büyük Cihad", *Hareket*, 1968, 33: 21.
"Hac", *Hareket*, 1968, 26: 24.
"Halktan ve Hayattan Başlama Zarûreti", *Hareket*, 1968, 31: 7.
"İslâm Ahlâkının Özellikleri", *Hareket*, 1968, 25: 9.
"Rûhun Fetihleri", *Hareket*, 1968, 30: 28.
"Şekillerin Ötesi", *Hareket*, 1968, 29: 14.
"Şuûra Doğru", *Hareket*, 1968, 27: 11.
"Asrımız İnsanının Yalnızlığı", *Hareket*, 1969, 46: 10.
"En Büyük Tehlike", *Hareket*, 1969, 39: 8.
"Mîrac'a Saygı", *Hareket*, 1969, 45: 8.
"Ruh Dünyâmızın Fethi", *Hareket*, 1969, 37: 7.
"Sessiz İhtilâl", *Hareket*, 1969, 41: 11.
"Yakın Târihimizin Düşündürdükleri", *Hareket*, 1969, 38: 8.
"Dinlerin Genel ve Özel Yönleri", *Hareket*, 1970, 52: 8.
"İlk İnsan ve İlk Din", *Hareket*, 1970, 51: 7.
"Kur'an Gelinceye Kadar", *Hareket*, 1970, 53: 12.
"Gerçek Yunus", *Hareket*, 1971, 70: 9.
"Malazgirt Rûhu ve Anadolu Gerçeği", *Hareket*, 1971, 68: 4.
"Sevmek ve Anlamak", *Hareket*, 1971, 61/62: 8.
"Ulusal Sinema Kavgası Üzerine", *Hareket*, 1971, 72: 24.
"Dînin Kaynağı", *Hareket*, 1972, 74: 32.
"Kur'an Üzerine Düşünceler", *Hareket*, 1972, 77: 20.
"Kültür Dünyâmız ve Ruh Sağlığımız", *Hareket*, 1972, 84: 15.
"Nizamı Tutan Boyutlar", *Hareket*, 1972, 78: 15.
"Ruh Dünyâmız ve İnsanlarımız", *Hareket*, 1972, 79: 15.
"Tasavvuf", *Hareket*, 1972, 75/76: 6.
"Türk Milliyetçiliğinin Tarîhî ve Sosyal Oluşumu", *Hareket*, 1972, 73: 41.
"İnsanın Yalnızlığı", *Hareket*, 1973, 94: 17.
"Modern Medeniyetin Tenkîdi", *Hareket*, 1973, 93: 40.
"Türkçede Yeni Gelişmeler Üzerine", *Hareket*, 1973, 92: 58.

"Çağımızda Nüfusun Önemi", *Hareket*, 1974, 103: 44.
"İslâm Hukuk ve İktisadının Temel İlkeleri", *Hareket*, 1974, 100: 37.
"Sanâyi Medeniyeti ve Âile", *Hareket*, 1974, 104/105: 33.
"Nurettin Hoca ve Din Adamları", *Hareket*, 1976, 112: 84.

"Mevlânâ'dan Çağımıza Mesajlar", 2004, *Keşkül*, 1: 18-21.
"Hz Mevlânâ'dan Çağımıza Mesajlar", *Keşkül*, 2008, 13:12.
"Kur'ân ve İnsan", *Keşkül*, 2011, 17: 4.
"Tarîkatlar ve Tekkeler", *Keşkül*, 2011, 18: 4.
"Dil Derdimiz", *Keşkül*, 2013, 25: 4.
"Orucun Ruhsal Gelişmeye Katkısı", *Keşkül*, 2013, 27: 34-39.
"Peygamber Aşkı", *Keşkül*, 2013, 26: 12-17.
"Seküler Dünyâda Mevlevîlik", *Keşkül*, 2014, 33: 4-13.

"Mevlânâ'nın Sevgi Dünyâsı", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1985, 1: 17-28.
"İstiklal Marşı Üzerine Düşünceler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 1987, 3: 14-18.
"Muhyiddin Arabî'den Fahreddin Râzî'ye Mektup", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2002, 4: 50-56.
"Nihad Sâmi Banarlı Hoca'yı Rahmetle Anarken", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2004, 3: 30-36.

"Tin Sûresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi", *Kur'ân Mesajı*, 1997, 2: 76.

"Taassup ve Dindarlık", *Nesil*, 1977, 7: 9-12.
"Edeb Ya Hu", *Nesil*, 1979, 32: 4.
"Âkif'in Îmânı", *Nesil*, 1980, 39/41: 46-47.

"Kur'ânlar Toplatıldı!", *Sur*, 1995, 226: 34.

"Îman ve San'at", *Tohum*, 1964, 11: 13.
"Âkifin İmânı", *Tohum*, 1965, 16: 3-5.

"Fethin Mânevî Başkumandanı", *Tohum*, 1971, 61: 18-20.
"Din Adamı ile Yobaz", *Tohum*, 1972, 68: 7-9.
"Din Adamı Neler Bilmeli ve Nasıl Yetişmeli?", *Tohum*, 1972, 69: 5-8.
"Haccın Manevî Yönü", *Tohum*, 1972, 66: 9-11.
"Vakıf", *Tohum*, 1972, 67: 21-23.
"Var Olmanın Şartı", *Tohum*, 1972, 70: 8-10.
"İnanma İhtiyâcı", *Tohum*, 1974, 84: 14-17.
"Nurettin Topçu'nun Ardından", *Tohum*, 1976, 96: 9-11.

"Dilimiz Milliyetimizdir", *Türk Edebiyatı*, 2003, 356: 54-55.
"Millî Kültür Meselemiz", *Türk Edebiyatı*, 2001, 329/330: 54-55.

"Âb-ı Hayat", 2005, *Yüzakı*, 4: 64-65.
"Nur Üstüne İnen Nur", 2005, *Yüzakı*, 9: 70-71.
"Tasavvufta Sekir ve Vecd Meselesi", 2005, *Yüzakı*, 6: 54-56.
"Dil Yaramız Yaralı Dilimiz", 2006, *Yüzakı*, 17: 16-20.
"Dost Şakaları", 2006, *Yüzakı*, 16: 19-20.
"En Büyük Tehlike", 2006, *Yüzakı*, 19: 12-14.
"Kadir Gecesi", 2006, *Yüzakı*, 20: 14-15.
"Kuyu Dibinden Arş-ı Ala'ya", 2006, *Yüzakı*, 15: 16-17.
"Mânevî Adam", 2006, *Yüzakı*, 18: 22.
"Semazenler", 2006, *Yüzakı*, 22: 16-17.
"Hoşgörü Özlemi", 2007, *Yüzakı*, 25: 32-35.
"Din Yolu Hikmet Yoludur", 2007, *Yüzakı*, 23: 28-29.
"Ebedi Saadet", 2007, *Yüzakı*, 24: 16-18.
"Millî Birlik ve Din", 2007, *Yüzakı*, 28: 14-19.
"Şükür Nimetten Güzel", 2009, *Yüzakı*, 51: 46-48.
"Yahya Kemal'i Anlamak", 2008, *Yüzakı*, 45: 22-23.

"Uyanan Tomurcuklar", *Zafer*, 1981, 54: 3.
"Varoluşun Sebebi", *Zafer*, 1981, 53: 18.
"Çağımızda Nüfusun Önemi", *Zafer*, 1982, 69: 30.

"İlham ve Heyecan", *Zafer*, 1982, 67: 24.
"İnanmak ve Yalvarmak", *Zafer*, 1982, 62: 28.
"Kalbin Aydınlığı", *Zafer*, 1982, 66: 31.
"Sanat", *Zafer*, 1982, 63: 30.
"Ümit ve Aşk", *Zafer*, 1982, 68: 12.
"Zeka Kurbanları", *Zafer*, 1982, 64: 30.
"Eğitim", *Zafer*, 1983, 78: 33.
"Kur'ân'ın Dil Üstünlüğü", *Zafer*, 1986, 113: 12.
"Hilal'in Gücü", *Zafer*, 1989, 145: 29.
"Namaz ve İnsan", *Zafer*, 1990, 166: 28.
"Burüç Sûresi'nden Zalimlere", *Zafer*, 1993, 202: 12.
"Gâye 'Aç Kalmak' Değil", *Zafer*, 1993, 195: 37.
"Belirtilmemiş", *Zafer*, 2001, 293: 29.
"Hacc'a Gitmek", *Zafer*, 2004, 336: 50.
"Oruç İnsan Olmanın Şartıdır", *Zafer*, 2009, 392: 44.

EK II: Emin Işık'ın Katkıda Bulunduğu Ders Kitaplarının İçerikleri

Ahlâk Ders Kitabı - Orta 1:

1975'te Tek-Işık Yayınevi tarafından İstanbul'da basılan kitabı Emin Işık, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol ile birlikte hazırlamıştır. Kitap on beş bölümden oluşmaktadır; bölüm isimleri Ahlâk Dersi, Mutluluk, Meslek Seçimi ve Mutluluk, Mutlu Olmak İçin Kendimize Düşenler, Âile İçindeki Mutluluğumuz, Okulumuzun Mutluluğumuza Katkısı, Çevremizde Nasıl Mutlu Oluruz?, Bağlı Olduğumuz Gruplar, Katılacağımız Gruplar, Kişinin Kendini Kabul Etmesi, Hayata Saygı, İnsan Haklarına Saygı, Çalışana ve Emeğe Saygı, Kanunlara ve Geleneklere Saygı, Kutsala Saygı'dır. Kitabın, "Güzel Sözler" kısmında Yahya Kemal Beyatlı, Mehmet Âkif Ersoy, Mehmet Muhtar, Midhat Cemal Kuntay, Ziyâ Paşa, Yunus Emre, A. Hikmet Müftüoğlu ve Hazret-i Ali'den alıntılar, atasözleri ve Asr Sûresi, Mücâdele Sûresi 11. âyet, Nahl Sûresi 90. âyet, Bakara Sûresi 154. âyet, En'âm Sûresi 108. âyet, A'râf Sûresi 51. âyet ve çeşitli hadisler yer almaktadır. Kitabın "Okuma" kısımlarında ise Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*, Dr. Ayhan Yücel'in *Sevincini Bulmak*, Claude Farrere'in *Türklerin Mânevî Gücü*, M. Yusuf Kandehlevi'nin *Hadislerle Müslümanlık*, Bekir Topaloğlu ve Hayreddin Karaman'ın *Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı*, Jean Jacques Rousseau'nun *Emile*, Ignatius D'ohsson'un *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler* isimli eserlerinden alıntılar, Emin Işık'ın *Köye Gelen Çerçi* isimli yazısı, Niyâzi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun *Hüküm* isimli şiiri ve Hz. Muhammed'in Vedâ Hutbesi bulunmaktadır.

Ahlâk Ders Kitabı - Orta 2:

1975'te Tek-Işık Yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Kitabın yazarları Emin Işık, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol'dur. Sorumluluğumuz, Yeni Durumlara Alışma, Kitle Haberleşme Araçları ve Ahlâk Eğitimi, Âilemiz, Uyumlu Bir Âile İçin Gerekli Şartlar, Âile İçinde Eşlerin Karşılıklı Ödevleri, Âile İçinde Ahlâk Eğitimi, Hayat Şartları, Sosyal Refah, Sosyal Refah İsteği, Sanat Sevgisi, Hakîkat

Sevgisi, Adâlet, İdeale Ulaşma İsteği başlıklı on dört bölümden oluşmaktadır. Kitabın, "Güzel Sözler" kısmında Henry Martine, Sainte-Beuve, Sâdi, Franklin, Hz. Ömer, İmam-ı Azam, Lord Byron, Auguste Breal, Mehmet Âkif Ersoy, ve Ziyâ Gökalp'den alıntılar, Oğuz Öcal'ın *Âile* isimli şiiri, bir İspanyol atasözü, Türk atasözleri ve hadisler yer almaktadır. "Okuma" kısmında ise Samuel Smiles'ın *Vazîfe*, Kınalızade Ali'nin *Oğul Terbiyesi*, Ahmed Said'in *Âilede Saadet Prensipleri*, Mehmet Emin Yurdakul'un *Türk Sazı*, M. Yusuf Kandehlevi'nin *Hadislerle Müslümanlık*, Pretextat Lecomte'un *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar*, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserlerinden alıntılar, Hz. Ömer hakkında bir hikâye; Alain'in *Saadet*, Cenab Şahabeddin'in *Yoksul Çocuklar* isimli yazıları; Ziyâ Gökalp'in *Şehit Haremi*, Mehmet Emin Yurdakul'un *Bıçaksız Katiller* şiirleri ile Vehbî'den bir şiir bulunmaktadır.

Ahlâk Ders Kitabı - Orta 3:

Erol Güngör ve Emin Işık'ın hazırladığı kitap, 1976'da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır. 17 bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları sırasıyla, İnsan ve Öbür Canlılar, Doğrunun Araştırılması ve Ahlâk, Güzelliğin Araştırılması ve Ahlâk, İyinin Araştırılması, Yaptırıcı Kuvvetler, İlimler ve Ahlâk, İnsanın Büyüklüğü, Din Olayı, İnanç Problemi, Vicdan, Ödev Duygusu, Sorumluluk Duygusu, Hürriyet, Ahlâkî Olgunluk, Medeniyet, Sosyal Düzen, Millî Değerler ve Ahlâk'tır. Kitabın "Okuma" başlıklı kısımlarında, John Ruskin'in *Susam ve Zambaklar*, Claude Farrere'in *Türklerin Mânevî Gücü*, Cahiz'in *Türklerin Fazîletleri*, Bıçakçızade İsmâil Hakkı'nın *İlmin, Hayâtın Bencesi*, Yaşar Nûri Öztürk'ün *Târih Boyunca Tasavvufî Düşünce*, Mehmet Kaplan'ın *Büyük Türkiye Rüyâsı*, Mustafa Rahmi Balaban'ın *Târih Boyunca Ahlâk*, Epiktetos'un *Düşünceler ve Sohbetler*, Halide Edip Adıvar'ın *Kubbede Kalan Hoş Seda*, Kemal Tahir'in *Devlet Ana* isimli eserlerinden alıntılar; Peyami Safa'nın *Ahlâk Problemi* ve *Hürriyete Lâyık Olmak* isimli yazıları, Ziyâ Gökalp'in *Mefkure* ve Mehmet Âkif'in *Sorumluluk* adlı şiirleri, Hz. Ali'nin Mısır valisine yazdığı emirname ve 23. âyetten 38. âyete kadar İsra Sûresi yer almaktadır.

Ahlâk Ders Kitabı - Lise 1:

Nurettin Topçu, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol tarafından hazırlanmış olan kitap 1975'te Tek-Işık Yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Önsöz'de Emin Işık, kitabı hayatını milletin ruh ve ahlâk dâvâsına adamış, ömrünü Türk çocuklarının yetişmesine harcamış olarak tanımladığı Nurettin Topçu'nun yazmaya başladığını fakat hastalığı ve ardından vefâtı nedeni ile kitabın tamamlanma vazîfesinin kendilerine düştüğünü; Nurettin Topçu tarafından önceden yazılmış bölümlerin dışarıda bırakılmadığını, ilave bölümler için de yine Nurettin Topçu'nun yazılarından okuma parçalarının kitaba konduğunu belirtir. Kitap, on dört bölümden oluşmaktadır. Başlık isimleri sırasıyla Ahlâkın Tanımı, Ahlâk ve İlim, Ahlâk ve Din, İnsan Hayatının Gâyesi, Ahlâkî Hayatın İlkeleri, Ahlâkî Eylem, Ödev Duygusu, Ahlâkî Değerler, Ahlâk ve Hürriyet, Ahlâk ve Eşitlik, Kendimize Saygı, Başkalarına Saygı, Kutsal Değerlere Saygı, Sosyal Yaşayış Kuralları'dır. Kitabın "Okuma" bölümlerinde Jean-Marie Guyau'nun *Mecburiyetsiz ve Yaptırımsız Bir Ahlâk Taslağı*, Nurettin Topçu'nun *Türkiye'nin Maârif Dâvâsı* ve *Devlet ve Demokrasi*, Pascal'ın *Düşünceler*, Epiktetos'un *Düşünceler ve Sohbetler*, Naima Mustafa Efendi'nin *Naima Târihi*, Ömer Seyfettin'in *Pembe İncili Kaftan*, Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*, Muhammed Aziz Lahbabi'nin *İslâm Şahsiyetçiliği*, Yahya Kemal'in *Aziz İstanbul*, Ali Fuad Başgil'in *Gençlerle Başbaşa* isimli eserlerinden ve Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden alıntılar, Mehmet Emin Yurdakul'un *Ya Gâzi Ol Ya Şehit* şiiri ve Nurettin Topçu'nun *Devlete ve İnsanlara Saygı* isimli yazısı bulunmaktadır.

Ahlâk Ders Kitabı - Lise 2:

Erol Güngör ve Emin Işık tarafından hazırlanmış 1976 senesinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basımı yapılmıştır. On altı bölümden oluşmaktadır; başlıkları, Psikoloji ve Ahlâk, Şuur ve Benlik, Ahlâkî Şahsiyetin Doğuşu, Ahlâkî Şahsiyetin Gelişmesi, Şuur ve Vicdan, Ahlâkla İlgili Yargılar, Ahlâkın Dayandığı Temeller, Psikolojik Bakımdan Din ve Ahlâk, Ahlâkın Boyutları, Ahlâk Terbiyesinde Sosyal Çevre, Eğitim Kurumları ve Organları, Sosyal Yapı ve Ahlâk

Terbiyesi, Cezanın Psikolojisi, Ahlâklı ve Ahlâksızca Davranış, İnsan Yaşayışı ve Ahlâk, Kişinin Haysiyeti'dir. Kitabın "Okuma" bölümlerinde Samuel Smiles'ın *Karakter* ve *Vazîfe*, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*, Madame de Stael'in *Edebiyata Dair*, Jean Jacques Rousseau'nun *Emile*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*, Feridüddin Attar'ın *Pendname*, Nurettin Topçu'nun *Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlâk Görüşü* isimli eserlerinden ve *Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları*'ndan alıntılar, Edward Gibbon'ın *Kudüs'te*, Fevzi Samuk'un *Edirne Dârüşşifâsı* isimli yazıları ve Yunus Emre'nin bir şiiri bulunmaktadır.

Ahlâk Ders Kitabı - Lise 3:

Erol Güngör, Emin Işık, Ahmet Tekin ve Yaşar Erol tarafından yazılmış, 1976'da Devlet Kitapları tarafından basılmıştır. On sekiz bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları şu şekildedir: Ahlâkın Felsefi Temelleri, Târih Boyunca İnsana Bakış, İyiye Yönelme, Sosyal Hayat ve Ahlâk, Ekonomik Hayat ve Ahlâk, Din ve Ahlâk, Örf Adet ve Ahlâk, Adâlet ve Ahlâk, İdeal Adâletin Yorumlanması, Hukuk ve Ahlâk, Sorumluluk, Yaptırıcı Kuvvetler, Âile Ocağı, Evlilik, Millî Hayat ve Ahlâk, Demokrasi ve Ahlâk, Savaş ve Ahlâk, Makine Medeniyeti ve Ahlâk. "Okuma" bölümünde Furkan Sûresi 63-77. âyetler, İsra Sûresi 23-38 âyetler, Hz. Ebubekir'in orduya hitabı, Ömer Seyfettin'in *Yörük Hoca'nın Kızı*, *Topuz* ve *Ferman* hikâyeleri, Ahmet Tekin'in *Türk İli Türk Töresi* adlı seminer konuşması, Arif Nihat Asya'nın *Alparslan 2* isimli şiiri, Leon Cahun'ın *Eski Türk Hakanları*, Abdolonyme Ubicini'nin *Osmanlı Türkleri Sınıfsızdı*, Aubry de la Motraye'in *Türk ve İngiliz Adâleti*, Peyami Safa'nın *Ev Kadınlığı Hizmetçilik Midir?* isimli yazıları ile İbn Battuta'nın *Seyahatname*sinden, Friedrich Wilhelm Foerster'ın *İyi İnsan İyi İş Adamı*, Reşat Ekrem Koçu'nun *Osmanlı Padişahları*, John Ruskin'in *Susam ve Zambaklar*, Lamartine'in *Aşiretten Devlete*, Nihal Atsız'ın *Aşıkpaşaoğlu Târihi* isimli eserlerinden alıntılar ve ayrıca her bölüm sonunda okunacak kitaplar listesi yer almaktadır.

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**21. Yüzyılda Hak Dostu Bir Âlim: Emin Işık'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı**" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
06/03/2023

Işıl AZAK

İmza